

รายงานผลการวิจัย

เรื่อง

ศิลปหัตถกรรมทองลายโบราณของช่างทองสุโขทัย

Ancient Style on Thai Gold Craft by Sukothai Goldsmith

โดย

ศาสตราจารย์กิตติคุณ วัฒนะ จูฑะวิภาต

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

พ.ศ. 2548

ISBN 974-671-324-6

ชื่อโครงการวิจัย : ศิลปหัตถกรรมทองลายโบราณของช่างทองสุโขทัย

ผู้วิจัย : ศาสตราจารย์กิตติคุณวัฒน์ จูฑะวิภาต

ปีที่ทำวิจัย : 2548

แหล่งที่เก็บรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

คำสำคัญ : ศิลปหัตถกรรมทองลายโบราณของช่างทองสุโขทัย

สถาบัน : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

สถานที่พิมพ์ : ชูปเปอร์พรีน

จำนวนหน้างานวิจัย : 70 หน้า

ลิขสิทธิ์ : สงวนลิขสิทธิ์

บทคัดย่อ

รายงานการศึกษาเรื่องทองสุโขทัยเล่มนี้ เป็นการศึกษาวิจัยที่มุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้และตระหนักในภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาฝีมือการทำงานทองพื้นบ้านจนกระทั่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางถึงฝีมือการออกแบบลาย ความปราณีตของชิ้นงาน รวมถึงกระบวนการทำงาน และวิธีการถ่ายทอดความรู้เชิงช่าง และกระบวนการสืบทอดงานทองสุโขทัยให้แก่ผู้สนใจ ของช่างทองตำบลท่าชัย และตำบลศรีสำราญ จังหวัดสุโขทัย โดยทำการศึกษาถึงแหล่งต้นกำเนิดของการผลิตงานหัตถกรรมนี้ โดยพิจารณาถึงองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน คือ รูปแบบการดำเนินงาน ลวดลายและความเชี่ยวชาญเฉพาะของช่างทอง วิธีการถ่ายทอดความรู้ และเทคโนโลยีการผลิตงาน ซึ่งเป็นเรื่องของภูมิปัญญาและการส่งสมประสงค์ จนเกิดความเชี่ยวชาญ โดยเน้นทำการศึกษาวิจัยในเชิงสำรวจ (Survey Research) ด้วยการสัมภาษณ์ผู้ผลิตทองสุโขทัย ช่างทองพื้นบ้าน และการสังเกตวิธีการทำงานของช่างทอง และสังเกตกระบวนการทำงานในแต่ละขั้นตอน แล้วจดบันทึกพร้อมทั้งถ่ายภาพประกอบ รวมทั้งค้นคว้าจากเอกสารรายงานต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ ซึ่งจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่างานทองสุโขทัยเป็นงานหัตถกรรมศิลป์ที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์แห่งความงดงามด้วยลวดลายไทยได้อย่างไม่เสื่อมคลาย โดยรูปแบบการสืบทอดงานยังคงอิงแบบประเพณีที่ผูกพันกับระบบครอบครัว สังคม และการถ่ายทอดความรู้ทางช่างมิได้จำกัดแต่เฉพาะลูกหลาน หากยังแผ่ไปยังคนในหมู่บ้านที่สนใจจะประกอบอาชีพทางด้านการทำงานทอง

สำหรับผลการวิจัยพบว่างานทองสุโขทัยเป็นตัวอย่างที่ดีของการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และส่งผลต่อการวางแผนการพัฒนาในเชิงบูรณาการความร่วมมือภาครัฐและเอกชนเพื่อให้การแก้ไขปัญหาด้านการพัฒนางานหัตถกรรมท้องถิ่นเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนารูปแบบเครื่องประดับทองรูปพรรณที่ใช้ลวดลายไทยเป็นพื้นฐาน โดยงานทองสุโขทัยมีความใกล้เคียงกับงานทองเพชรบุรี ในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำงานทอง โดยช่างทองจะใช้อุปกรณ์พื้นฐานเหมือนกัน จะแตกต่างกันในเครื่องมือบางชนิดที่ช่างทองดัดแปลงเพื่อเพิ่มความถนัดในการใช้งานมากขึ้น ส่วนในเรื่องของกระบวนการพบว่ามีความแตกต่างกันเนื่องจากงานทองสุโขทัยมีความทันสมัยและมีความอ่อนช้อยงดงามของลวดลายอย่างวิจิตรบรรจง ผลงานที่เกิดขึ้นจึงได้รับความนิยมนอย่างกว้างขวาง

Name of Research : Ancient Style on Thai Gold Craft by Sukothai Goldsmith

Researcher : Profesr Emeritus Wattana Chudsavitata

Institution : Dhurakij Pundit University

Year of Publication : 2005

Publisher : Super Print

Sources : Dhurakij Pundit University

No. of page : 70 page

Keyword : Ancient Style on Thai Gold Craft by Sukothai Goldsmith

Copyright : All right Reserved

Abstract

This is a research project about the work of goldsmiths in Sukhothai province. The purpose of this research is to explore the origin, development, the transfer of knowledge as well as the process of marking various types of gold ornaments in specific areas of Tambon Thachai and Tambon Sri Sachanalai of Sukhothai province. These two particular areas are chosen because of their uniqueness in the work of arts both in terms of particular detailed patterns and styles reflecting local wisdom, which in turns needs to be promoted, preserved and transferred to the new generation. The research is designed to examine four aspects including the specialization of goldsmith in Sukhothai which results in a very unique pattern, the technology used in producing the products (handmade), the way in which the local knowledge (wisdom) has been transferred to the new generation of goldsmith and the management of the whole processes.

The research methodology used in this study include both documentary research and primary research. Direct Interviews with local goldsmiths as well as observing and recording the whole process of making those gold ornaments are included. The study shows that Sukhothai goldsmith and gold ornaments remain very unique both in terms of pattern and beauty. It reflects an excellent example of an attempt to preserve local wisdom through the transfer of knowledge doth within the goldsmith families and to anyone who indicates interest in being a goldsmith to earn his/her living. Second, the product is almost similar to the one in Petchburi Province in terms of technology and tools used. It is however, different in pattern and style, i.e. Sukhothai pattern is more modern thus being very popular among the broader consumers. Third, both government and private sectors should closely cooperate to help develop this particular areas so that it can be promoted, preserved in a very systemic way.

คำนำ

รายงานการศึกษาเรื่องทองสุโขทัยเล่มนี้ เป็นการศึกษาวิจัยที่มุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้และตระหนักในภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาฝีมือการทำงานทองพื้นบ้านจนกระทั่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางถึงฝีมือการออกแบบลาย ความปราณีตของชิ้นงาน รวมถึงกระบวนการทำงาน และวิธีการถ่ายทอดความรู้เชิงช่าง และกระบวนการสืบทอดงานทองสุโขทัยให้แก่ผู้สนใจ ของช่างทองตำบลท่าชัย และตำบลศรีสำทลย์ จังหวัดสุโขทัย โดยทำการศึกษาถึงแหล่งต้นกำเนิดของการผลิตงานหัตถกรรมนี้ โดยพิจารณาถึงองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน คือ รูปแบบการดำเนินงาน ลวดลายและความเชี่ยวชาญเฉพาะของช่างทอง วิธีการถ่ายทอดความรู้ และเทคโนโลยีการผลิตงาน ซึ่งเป็นเรื่องของภูมิปัญญาและการส่งเสริมประสบการณ์ จนเกิดความเชี่ยวชาญ โดยเน้นทำการศึกษาวิจัยในเชิงสำรวจ (Survey Research) ด้วยการสัมภาษณ์ผู้ผลิตทองสุโขทัย ช่างทองพื้นบ้าน และการสังเกตวิธีการทำงานของช่างทอง และสังเกตกระบวนการทำงานในแต่ละขั้นตอน แล้วจัดบันทึกพร้อมทั้งถ่ายภาพประกอบ รวมทั้งค้นคว้าจากเอกสารรายงานต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ ซึ่งจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่างานทองสุโขทัยเป็นงานหัตถกรรมศิลป์ที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์แห่งความงดงามด้วยลวดลายไทยได้อย่างไม่เสื่อมคลาย โดยรูปแบบการสืบทอดงานยังคงอิงแบบประเพณีที่ผูกพันกับระบบครอบครัว สังคม และการถ่ายทอดความรู้ทางช่างมิได้จำกัดแต่เฉพาะลูกหลาน หากยังเพื่อแผ่ไปยังคนในหมู่บ้านที่สนใจจะประกอบอาชีพทางด้านการทำทอง

สำหรับผลการวิจัยพบว่างานทองสุโขทัยเป็นตัวอย่างที่ดีของการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และส่งผลต่อการวางแผนการพัฒนาในเชิงบูรณาการความร่วมมือภาครัฐและเอกชนเพื่อให้การแก้ไขปัญหาด้านการพัฒนางานหัตถกรรมท้องถิ่นเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนารูปแบบเครื่องประดับทองรูปพรรณที่ใช้ลวดลายไทยเป็นพื้นฐาน โดยงานทองสุโขทัยมีความใกล้เคียงกับงานทองเพชรบุรี ในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำงานทอง โดยช่างทองจะใช้อุปกรณ์พื้นฐานเหมือนกัน จะแตกต่างกันในเครื่องมือบางชนิดที่ช่างทองดัดแปลงเพื่อเพิ่มความถนัดในการใช้งานมากขึ้น ส่วนในเรื่องของกระบวนการพบว่ามีความแตกต่างกันเนื่องจากงานทองสุโขทัยมีความทันสมัยและมีความอ่อนช้อยงดงามของลวดลายอย่างวิจิตรบรรจง ผลงานที่เกิดขึ้นจึงได้รับความนิยมนอย่างกว้างขวาง

DR
ของสุโขทัย

คำนำ

ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่แสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์อันเกี่ยวพันกับประโยชน์ใช้สอยและวิถีชีวิตของสังคมนั้น ๆ งานทองพื้นบ้านแห่งตำบลท่าชัยและตำบลศรีสำราญ จังหวัดสุโขทัยเป็นตัวอย่งงานศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านที่สะท้อนเอกลักษณ์อันโดดเด่นด้านลวดลายไทยที่ผสมผสานอย่างลงตัวกับเครื่องประดับทอง โดยการออกแบบและประดิษฐ์ของช่างทองพื้นบ้านด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันต่อ ๆ มา

ความงดงามวิจิตรบรรจงของเครื่องประดับทอง อันเกิดจากฝีมือของช่างพื้นบ้านเหล่านี้ ไม่เพียงแต่สร้างความประทับใจให้กับผู้พบเห็น หากยังบ่งบอกถึงภูมิปัญญาและความวิริยะอุตสาหะของช่างที่สามารถเรียนรู้ ฝึกฝน จนก่อให้เกิดเป็นงานทองลวดลายโบราณที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบศิลปะไทยอย่างมีพัฒนาการ

หนังสือ ทองคำสุโขทัย ผลงานของศาสตราจารย์วัฒนะ จุฑะวิภาต แห่งคณะศิลปกรรม ได้ศึกษาและวิเคราะห์ถึงลวดลายไทยบนเครื่องประดับทองสุโขทัย ทั้งในด้านการถ่ายทอดสืบทอดการเปลี่ยนแปลงงานศิลปะและการผสมผสานลวดลายซึ่งมีความน่าสนใจและแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ฉะนั้นจึงเป็นหนังสือที่มีประโยชน์ในด้านการศึกษาคูณค่าของลวดลายไทยโบราณและเหมาะแก่การสร้างเชื่อมโยงระหว่างการศึกษาในระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยซึ่งนับวันจะขยายช่องว่างเพิ่มขึ้น

มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

มกราคม ๒๕๔๙

คำนำผู้เขียน

หนังสือเล่มนี้เกิดขึ้นจากแรงบันดาลใจที่เห็นความอุตสาหกรรมวิริยะและมีฝีมือในการประดิษฐ์เครื่องประดับทองคำได้อย่างวิจิตรบรรจงของช่างทองสุโขทัย ซึ่งผลงานแต่ละชิ้นล้วนบ่งบอกถึงความชำนาญในเชิงช่างที่ผ่านการฝึกฝนและเอาใจใส่จนกระทั่งได้ชิ้นงานออกที่มีความงดงามเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง โดยชื่อเสียงของทองสุโขทัย ถือเป็นบทพิสูจน์ฝีมือช่างไทยที่เต็มเปี่ยมด้วยความคิดสร้างสรรค์และมีฝีมืออันประณีตบรรจงยิ่งนัก

ความสวยงามของลวดลายไทยที่กลายมาเป็นลายพื้นฐานของเครื่องประดับทองคำแห่งจังหวัดสุโขทัยเป็นจุดดึงดูดสำคัญที่สร้างความประทับใจให้กับผู้พบเห็นและผู้ครอบครอง โดยผู้ที่ทำหน้าที่รังสรรค์ชิ้นงานให้มีความงดงามน่าหลงใหลเหล่านี้คือช่างทองพื้นบ้านแห่งตำบลท่าชัย และตำบลศรีสัชชนาลัย ซึ่งผู้เขียนขอกราบคารวะด้วยใจจริง ความมานะบากบั่นในการสร้างงานทองคำลวดลายโบราณของท่านทั้งหลายเหล่านี้ ได้ช่วยสืบทอดงานหัตถกรรมท้องถิ่นให้คงอยู่เป็นความภาคภูมิใจของคนไทยทุกคน เพราะหากขาดพวกท่านเสียแล้ว งานศิลปะอันทรงคุณค่าเช่นนี้ก็คงไม่มีโอกาสได้แพร่หลายดังเช่นทุกวันนี้

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์สันติ วงศ์จันทร์ อาจารย์ชลอ กาเรียนทองคุณนิพนธ์ และคุณนิพนธ์ ยอดคำบัน ที่ช่วยสนับสนุนให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้สำเร็จ และขอขอบคุณคุณคุณโนมาและคุณปราโมทย์ เขาเห็น แห่งร้านทองสมสมัยที่เอื้อเฟื้อข้อมูลและภาพประกอบรวมทั้งขอขอบคุณร้านทองสมศักดิ์ ร้านทองนันทนา และร้านทองอรอนงค์รวมถึงผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่กรุณาอำนวยความสะดวกแก่ผู้เขียน ตลอดจนขอขอบคุณมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตที่ได้ให้ความกรุณาสับสนุนการจัดพิมพ์ มา ณ ที่นี้

ศาสตราจารย์ วัฒนะ จุฑะวิภาต

สารบัญ

คำนำ	
คำนำผู้เขียน	
บทที่ 1 บทนำ	1
หลักการและเหตุผล	3
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ประโยชน์ของการวิจัย	4
ขอบเขตการวิจัย	4
ระเบียบวิธีวิจัย	4
การเก็บรวบรวมข้อมูล	4
นิยามศัพท์	5
บทที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับทองคำ	6
ประวัติทองคำ	6
คุณสมบัติของทองคำ	7
ทองคำในสยาม	8
ความสำคัญของทอง	12
เหมืองแร่ทองคำในประเทศไทย	16
ประวัติการค้าทองคำในประเทศไทย	17
บทที่ 3 ช่างทองลายโบราณ	22
การถ่ายทอดความรู้แบบบ้าน วัด และวัง	22
ช่างทองในสยาม	23
งานทองในวัง	26
บทที่ 4 ทองคำสุโขทัย	32
กำเนิดทองสุโขทัย	32
อุปกรณ์และเครื่องมือในการทำทองรูปพรรณ	35
วิธีการทำทองรูปพรรณ	38
ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของงานทองสุโขทัย	44
ประเภทเครื่องประดับ	45
ประเภทของเครื่องใช้สอย	46
รูปแบบขั้นตอนการผลิตแต่ละลวดลาย	47
การสืบสานงานทองสุโขทัย	50
ลักษณะลวดลายของทองสุโขทัย	53
เปอร์เซ็นต์ทองสุโขทัยและการซื้อคืน	59
บทที่ 5 งานทองสุโขทัยและงานทองเพชรบุรี	62
บทสรุป	66
ข้อเสนอแนะ	67
ภาคผนวก	72
ทองคำเยาวราช	72
ทอง 99.99 %	72
บรรณานุกรม	74

บทที่ 1 บทนำ

สุโขทัยเป็นราชธานีเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมาบนผืนแผ่นดินขวานทองแห่งนี้มาช้านาน ความรุ่งเรืองของราชอาณาจักรสุโขทัยกว่า 700 ปี เป็นที่ประจักษ์ได้จากโบราณวัตถุและโบราณสถานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ และได้กลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่คนไทยภาคภูมิใจยิ่ง แม้พระราชนิพนธ์ เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ก็ยังทรงพระราชนิพนธ์คำแนะนำไว้เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้คนรุ่นหลัง ได้ตระหนักถึงความเจริญรุ่งเรืองที่คนรุ่นก่อนๆ ได้สร้างสมเอาไว้

“...ชาติไทยเราไม่ใช่ชาติใหม่ และไม่ใช่ชาติที่เป็นคนป่า หรือที่เรียกตามภาษาอังกฤษว่า “อินทวิไลซ์” ชาติไทยเราได้เจริญรุ่งเรืองมาากแล้ว เพราะฉะนั้นคนที่จะรู้สึกอายแก่ใจว่า ในกาลบัดนี้น้อยกว่าแต่จะสู้ผู้อื่น แม้แต่จะสู้คนที่เป็นคนโคตรของเราเองก็ไม่ได้ฝีมือช่างหรือความอดทนของคนที่ครั้งพระร่วงดีกว่าคนสมัยนี้ปานใด ถ้าอ่านหนังสือนี้แล้ว บางทีจะพอรู้สึกหรือเดาได้บ้างไม่มากนักน้อย...”

พระราชนิพนธ์เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้เมื่อคราวเสด็จขึ้นไปตรวจตราโบราณวัตถุสถานและสอบสวนเรื่องตำนานของเมืองกำแพงเพชร เมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองอุตรดิตถ์และเมืองพิษณุโลก ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือเกามาทรงพระราชวินิจฉัยชี้แจง

ความประณีตของผลงานจากฝีมือช่างกรุงสุโขทัยที่ทรงมีพระวินิจฉัยถึงนั้นจะเห็นได้จากงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรมที่มีความละเอียดวิจิตรงดงาม สามารถถ่ายทอดให้เห็นถึงพลังแห่งการสร้างสรรค์ของมนุษย์

เปรียบดังผลงานศิลปะพื้นบ้านหรือศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน (Folk Art and Craft) ที่มีเสน่ห์ตามธรรมชาติ สมดังความหมายที่ว่า

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน คือ ศิลปะแขนงต่าง ๆ เช่น วรรณกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ดุริยางคศิลป์ นาฏศิลป์ การละเล่น ตลอดจนหัตถกรรมแขนงต่าง ๆ ซึ่งสร้างสรรค์ ผลิตภัณฑ์หรือแสดงโดยชาวบ้าน จากการเรียนรู้และฝึกปรืออยู่ในครอบครัว และในหมู่บ้านโดยมิได้รับการศึกษาอบรมอย่างเป็นทางการ แต่มีฝีมือและประเพณีนิยมเป็นแนวทางสืบทอดกันมา มักจะมีลักษณะเฉพาะตัวอันแตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่น

ถ้าดูตามความหมายของคำว่าศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านแล้ว งานทองสุโขทัยก็ดูจะไม่ห่างไกลจากความหมายของคำดังกล่าวนัก เนื่องด้วยงานทองสุโขทัยเป็นงานที่ผลิตขึ้นจากฝีมือของชาวบ้าน ในเขตตำบลศรีสัชนาลัย และทำชัย ด้วยรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีกระบวนการสืบทอดงานระหว่างคนในหมู่บ้านด้วยกันเอง แม้วางานทองสุโขทัยจะเกิดขึ้นมาในช่วงระยะเวลาไม่นานนัก แต่ด้วยความประณีตของลวดลายที่วิจิตรบรรจงอย่างยิ่งนี้จึงทำให้ชื่อเสียงของทองสุโขทัยเป็นที่รู้จักไปทั่วทั้งในและต่างประเทศ ดังคำขวัญของจังหวัด

“มรดกโลกล้ำเลิศ กำเนิดลายสีไทย
เล่นไพลอยกระทง ดำรงพระพุทธศาสนา
งามตาม้าตีนจก สังคโลก ทองโบราณ สักการ
แม่ย่า พอขุน รุ่งอรุณแห่งความสุข”

ภูมิประเทศ

สุโขทัยเป็นดินแดนแห่งอารยธรรมโบราณที่มีประวัติความสำคัญในฐานะราชธานีเก่าแก่มากมายถึง 700 ปี มีแม่น้ำยม-

เป็นแม่น้ำสายหลักที่ให้ ความชุ่มชื้น แก่แผ่นดิน สองฟากฝั่งที่แม่น้ำยมไหลผ่าน- จึงอุดมไปด้วยที่ราบลุ่ม เป็นทำเลที่เหมาะสม- แก่การทำเกษตรกรรมเป็นอย่างยิ่ง สุโขทัย- เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่เหนือสุดของภาคกลาง- ตอนบน แวดลอมด้วยจังหวัดอุดรธานี พิษณุโลก กำแพงเพชร ตาก และลำปาง มีพื้นที่ 6,595.092 ตารางกิโลเมตร หรือ 4,122,557 ไร่ ประกอบด้วย 9 อำเภอคือ อำเภอเมืองสุโขทัย อำเภอสวรรคโลก อำเภอศรีสำโรง อำเภอศรีสัชนาลัย อำเภอกงไกรลาศ อำเภอศรีมาศ อำเภอ- หงส์เหลี่ยม อำเภอบ้านด่านลานหอย และ- อำเภอศรีนคร

ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่- ราบลุ่มแม่น้ำ คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 2 ใน 3 ของพื้นที่ทั้งหมด อยู่ในบริเวณ- ตอนกลางและบางส่วนของตอนใต้รวมถึง- ฝั่งตะวันออก ส่วนทางตอนเหนือและ ฝั่งตะวันตก เป็นที่ราบสูงและเทือกเขา มีแม่น้ำยมเป็นแม่น้ำสายหลัก แม่น้ำยมนี้- เกิดจากสันเขาผีปันน้ำ อำเภอปาง จัหวัด- พะเยา แล้วไหลผ่านจังหวัดแพร่เข้าจังหวัด- สุโขทัยทางตอนเหนือ โดยไหลผ่านอำเภอ- ศรีสัชนาลัย อำเภอสวรรคโลก อำเภอ- ศรีสำโรง อำเภอเมืองสุโขทัย และอำเภอ- กงไกรลาศ รวมระยะทางประมาณ 170 กิโลเมตร ก่อนไปรวมกับแม่น้ำน่านที่- อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

ความทรงจำของผู้คนที่มื่อต่อจังหวัด- สุโขทัยแห่งนี้ เกี่ยวพันอย่างแยกไม่- ออกจากประวัติศาสตร์ของชาติไทย- เนื่องด้วยครั้งหนึ่งเคยเป็นศูนย์กลาง- ของความเจริญรุ่งเรืองที่รู้จักกันในชื่อ- อาณาจักรสุโขทัย ซึ่งยังคงมีหลักฐาน- เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ- มากมาย และผลงานสร้างชื่อเสียงให้- จังหวัดสุโขทัย ที่โดดเด่นก็คืองานทอง- สุโขทัยของอำเภอศรีสัชนาลัยและงานทอ- ผาตีนจกของชาวบ้านหาดเลี้ยว อำเภอ- สวรรคโลก นอกจากนี้ในด้านวัฒนธรรม- ประเพณีก็ยังมีชื่อเสียงโด่งดังในเรื่องของ- งานประเพณีเผาเทียนเล่นไฟ

สุโขทัยเป็นจังหวัดเก่าแก่ที่มีการผลงานหัตถกรรมพื้นบ้านจากภูมิปัญญาของคนใน- ทองถิ่นอยู่มากมาย และด้วยความอ่อนโยนเรียบง่ายของวิถีชีวิตคนที่นี่ทำให้ผลงานจาก- ภูมิปัญญาเหล่านี้สามารถสะท้อนถึงความเป็นตัวตนของคนสุโขทัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็น- เครื่องถ้วยสังคโลกที่มีการสืบทอดความงดงามตามแบบในอดีตทั้งกรรมวิธีการปั้น การเขียนรูป- ขึ้นลาย การเคลือบ และการเผาด้วยเตาเผาเครื่องสังคโลกแบบสุโขทัย เรียกว่าเป็นเครื่องใช้ใน- ชีวิตประจำวันของชาวสุโขทัยที่สามารถนำเงินตราเข้าประเทศในฐานะสินค้าส่งออกที่ขึ้นหน้าขึ้น- ตาของจังหวัดอีกด้วย

งานหัตถกรรมที่ขึ้นชื่ออีกอย่างหนึ่งของจังหวัดสุโขทัยก็คือผ้าขึ้นตีนจกของชาวบ้าน- ตำบลหาดเลี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย หมู่บ้านหาดเลี้ยวเป็นหมู่บ้านของชาวไทยพวนที่มีการทอ- ผ้าขึ้น ผ้าหม ผ้าขาวมา ยามและผ้าเพื่อใช้ในกิจกรรมประเภทต่าง ๆ มาช้านาน เดิมเป็นเพียง- การทอไว้ใช้เอง ต่อมาจึงแพร่หลายเป็นการทอเพื่อส่งจำหน่ายยังที่ต่าง ๆ

หลักการและเหตุผล

งานหัตถกรรมเครื่องทองเป็นผลงานจากภูมิปัญญาไทยที่ได้รับการยอมรับในฝีมือที่มีความงดงามและเป็นเอกลักษณ์ที่น่าภาคภูมิใจอีกแขนงหนึ่ง แต่ด้วยความเจริญทางเทคโนโลยี การสร้างสรรค์งานบางชนิดก็ได้รับเปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบสมัยใหม่ ซึ่งรวมถึงงานเครื่องประดับไทยที่มีการออกแบบและผลิตในรูปแบบที่เป็นสากลมากขึ้น

ทองสุโขทัยคือรูปแบบหนึ่งของการผลิตงานหัตถกรรมศิลป์ที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์แห่งความงดงามด้วยลวดลายไทยได้อย่างไม่เสื่อมคลาย และยิ่งไปกว่านั้นรูปแบบการสืบทอดงานยังคงอิงแบบประเพณีที่ผูกพันกับระบบครอบครัว สังคม การถ่ายทอดความรู้ทางช่างมิได้จำกัดแต่เฉพาะลูกหลาน ยังแผ่ไปยังคนในหมู่บ้านที่สนใจจะประกอบอาชีพทางด้านการทำทอง เช่นเดียวกับวิธีการถ่ายทอดความรู้ในสมัยโบราณที่ไม่ต้องผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในระบบโรงเรียน หากแต่ใช้บ้าน วัด วัง เป็นแหล่งความรู้และปฏิบัติงานไปพร้อม ๆ กัน

ช่างทองสุโขทัยส่วนใหญ่จึงเป็นช่างในท้องถิ่น มีบางที่เป็นผู้อพยพเข้ามาจากท้องถิ่นอื่นและก็ไม่ใช่แต่จังหวัดสุโขทัยเท่านั้นที่มีการทำงานทองลักษณะนี้ ในปัจจุบันการทำทองโบราณได้แพร่หลายมีทำกันอยู่มากมายหลายแห่ง เช่นที่ เชียงใหม่ พิษณุโลก อ่างทอง กรุงเทพฯ เป็นต้น

สำหรับการศึกษาคั้งนี้มุ่งศึกษาเฉพาะผลงานทองรูปพรรณของช่างทองตำบลศรีสังขาลย์และตำบลท่าชัย อำเภอศรีสังขาลย์ โดยครอบคลุมตั้งแต่การออกแบบกระบวนการ ขั้นตอนการทำงานและการถ่ายทอดความรู้ในการทำทองให้แก่ช่างรุ่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีการถ่ายทอดความรู้เชิงช่างและกระบวนการสืบทอดงานทองสุโขทัย
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์เครื่องทองในแง่วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ รูปแบบและลวดลายของทองรูปพรรณสุโขทัยเปรียบเทียบกับลวดลายของทองเมืองเพชรบุรี
3. เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์งานหัตถกรรมท้องถิ่นของจังหวัดสุโขทัยให้แพร่หลายยิ่งขึ้น

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ทำให้เกิดผลงานทางวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง
2. เป็นข้อมูลเพื่อการวางแผนการพัฒนาในเชิงบูรณาการความร่วมมือภาครัฐและเอกชน
3. เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนางานหัตถกรรมท้องถิ่นต่อไป
4. เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนารูปแบบเครื่องประดับทองรูปพรรณที่ใช้ลวดลายไทย

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาเรื่องการผลิตงานหัตถกรรมทองสุโขทัย เป็นการศึกษาในเขตอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งเป็นแหล่งต้นกำเนิดของการผลิตงานหัตถกรรมนี้ โดยพิจารณาถึงองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้านคือ รูปแบบการดำเนินงาน ลวดลายและความเชี่ยวชาญเฉพาะของช่างทอง วิธีการถ่ายทอดความรู้ และเทคโนโลยีการผลิตงาน

ระเบียบวิธีวิจัย

เนื่องจากงานหัตถกรรมเป็นเรื่องของภูมิปัญญาและการสังสรรค์ประสพการณ์ จนเกิดความเชี่ยวชาญ ดังนั้นการศึกษาในหัวข้อการผลิตงานหัตถกรรมครั้งนี้จึงเน้นทำการวิจัยในเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยวิธีสัมภาษณ์ผู้ผลิตทองสุโขทัย และการสังเกตวิธีการทำงานของช่างทอง รวมทั้งค้นคว้าจากเอกสาร รายงานต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

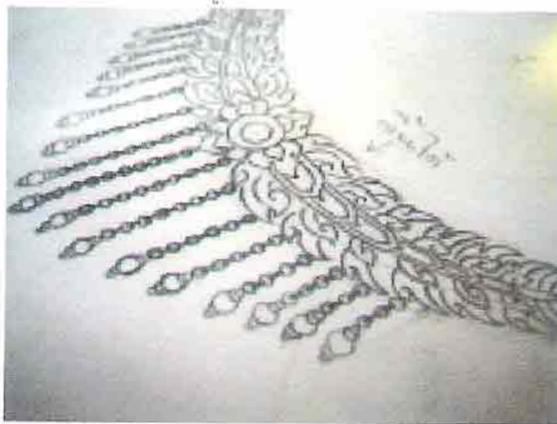
1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นข้อมูลที่ได้รับโดยตรงจากการสัมภาษณ์ สอบถามและสังเกต บุคคลที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น ช่างทองผู้ผลิตชิ้นงาน เจ้าของร้านทอง และนักศึกษาผู้มาฝึกหัดงาน จากมหาวิทยาลัยศิลปากร และวิทยาลัยการอาชีพศรีสัชนาลัย รวมทั้งสมาคมช่างทองสุโขทัย และสมาคมผู้ค้าทองคำแห่งประเทศไทย
2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่มีผู้ศึกษารวบรวมไว้ก่อนแล้ว โดยมีแหล่งที่มาจากห้องสมุดประชาชน สำนักหอสมุดกลางจังหวัดสุโขทัย หอสมุดแห่งชาติ ทิวาสุกรี สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บิยามศัพท์

ทองรูปพรรณ หมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่ทำหรือประกอบขึ้นด้วยโลหะทองคำบริสุทธิ์หรือทองคำผสมที่มีความบริสุทธิ์ตั้งแต่ 91.6 % หรือ 22 kt โดยวิธีหลอมขึ้นรูปเป็นเครื่องประดับประเภทต่างๆ เช่น สร้อยคอ สร้อยข้อมือ กำไล แหวน ต่างหู เป็นต้น

ทองสุโขทัยหรือทองศรีสังขนาลัย หมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้นจากทองหรือประกอบขึ้นด้วยโลหะทองคำบริสุทธิ์ 99.99 % โดยเป็นการเลียนแบบจากลวดลายไทยโบราณ หรือผสมผสานรูปแบบลวดลายสมัยใหม่ที่ประยุกต์มาจากลายไทย โดยการริเริ่มของช่างทองพื้นบ้านอำเภอศรีสังขนาลัย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งขั้นตอนของการทำงานเกิดขึ้นด้วยงานมือของช่างล้วน ๆ

บทที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับทองคำ

ประวัติทองคำ

มนุษยรู้จักทองคำมาตั้งแต่เมื่อไร ไม่มีหลักฐานยืนยัน แต่จากหลักฐานเก่าแก่ที่สุดพบว่าทองคำเป็นที่รู้จักกันดีในราว 3,500-4,000 ปี ก่อนพุทธศักราชที่ประเทศอินเดียและอียิปต์ โดยเฉพาะที่อียิปต์สมัยอาณาจักรเก่า (Old Kingdom) พบภาพเขียนอยู่ในปิระมิดที่แสดงถึงช่างทองคำกำลังนำทองคำมาชั่งและทำเครื่องประดับ และได้มีการค้นพบเครื่องทองเป็นจำนวนมากในปิระมิดสุสานของฟาโรห์ตุตัน กามอน ซึ่งมีอายุประมาณ 1,350 ปี ก่อนคริสตกาลหรือราว 3,350 ปีมาแล้ว นอกจากนี้ยังมีจดหมายเหตุเกี่ยวกับแหล่งทองคำที่สำคัญในยุคนั้นว่าอยู่ที่หุบเขาในอียิปต์ตอนล่าง และฟาโรห์เท่านั้นเป็นผู้ผูกขาดการค้าทอง และโปรดที่จะรับเครื่องบรรณาการและภาษีเป็นทองคำ¹ แสดงว่าได้มีการใช้ทองเป็นสื่อในการชำระหนี้เป็นครั้งแรกของโลก

ในประเทศอินเดีย มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรว่ามนุษยรู้จักเอาทองคำมาทำเป็นเครื่องประดับมาประมาณ 3,000 กว่าปีแล้ว ดังจะเห็นได้จากการพรรณนาถึงเครื่องประดับของเทวรูปในคัมภีร์ฤคเวท ส่วนคัมภีร์รามายณะก็มีข้อความบรรยายเกี่ยวกับทองคำว่า นางสีดาสวมกำไลข้อมือ กำไลต้นแขน กำไลข้อมือ เข็มขัด แหวนและต่างหูที่ทำด้วยทอง ความสวยงามของเครื่องประดับร่างกายของอินเดียเป็นที่กล่าวขานกันมานาน แม้แต่สร้อยโบราณก็มีความงดงามและประณีตในการจัดทำยิ่งนักโดยเฉพาะสร้อยลูกปัดทองคำ

เมื่ออียิปต์เสื่อมอำนาจลงอาณาจักรโรมันได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ แม้กระทั่งเรื่องการผลิตทองคำ คาดคะเนกันว่าชาวโรมันในสมัยนั้นสามารถผลิตทองคำได้ถึง 2 ใน 3 ของโลก และเมื่ออาณาจักรโรมันล่มสลายการทำทองคำก็ได้อพยพมาทางยุโรป ออสเตรเลีย โบฮีเมีย และเทือกเขาบาเวเรีย ประมาณกันว่าในช่วงกลางราวศตวรรษที่ 5 ถึงศตวรรษที่ 15 มีการผลิตทองคำได้ 300,000-600,000 กิโลกรัม

การผลิตทองคำได้เฟื่องฟูขึ้นอีกครั้ง เมื่อมีการค้นพบทวีปอเมริกาเมื่อปี พ.ศ.2393 และเป็นช่วงเวลาที่เกิดการตื่นทองทั่วสหรัฐอเมริกา และ ยุโรป ด้วยมีการค้นพบลานแร่ทองคำขนาดใหญ่ในรัฐแคลิฟอร์เนีย ทำให้ผลผลิตทองคำเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมถึง 10 เท่าตัว โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำในการผลิตทองเป็นเวลานานกว่า 50 ปี จนกระทั่งมีการค้นพบแร่ทองคำในแอฟริกาใต้ ซึ่งในปัจจุบันนี้ได้กลายเป็นแหล่งผลิตทองคำที่ใหญ่ที่สุดในโลก

Empedocles นักปราชญ์กรีกได้เคยกล่าวไว้ว่า "ทองคำมีอิทธิพลและอำนาจเหนือเหตุผลสำหรับคนบางคน" คำกล่าวนี้เป็นจริงสำหรับมนุษยตั้งแต่สมัยโบราณ เพราะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชี้ชัดว่ามนุษยทำสงครามแย่งชิงอาณานิคมสร้างอารยธรรมใหม่ก็ด้วยเหตุผลของการตื่นทอง ชุมทรัพย์แห่งทองคำจึงเป็นมนต์เสน่ห์ที่ดึงดูดผู้คนได้ตลอดกาล แม้แต่สุสานฟาโรห์ของอียิปต์ก็ยังมีการประดับประดาด้วยทองคำมากมาย กระทั่งมัมมี่ก็ยังมีทองคำตามตัว ซึ่งเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่บ่งบอกว่าชาวอียิปต์โบราณรู้จักทองคำเปลวมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาลถึง 2,000 ปี

¹ สงศรี ประพัฒน์ทอง, บรรณาธิการ ภูมิพิมพากรณ์ (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535), หน้า 35.

ปัจจุบันมนุษย์นำแร่ทองคำมาทำประโยชน์ใน 3 ลักษณะ คือ ใช้ทำเครื่องประดับใช้ในการลงทุนในรูปของทองคำแท่งและเหรียญทองคำเพื่อเป็นหลักประกันการแลกเปลี่ยน และใช้ในกิจการทันตกรรมและอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ใช้ทำเครื่องใช้เครื่องประดับ และอุปกรณ์วิทยาศาสตร์ต่างๆ แต่ความพยายามใด ๆ ที่จะให้ทองคำทำปฏิกิริยาเคมีกับธาตุอื่น ๆ เพื่อให้มันเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์มากยิ่งขึ้น ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ ด้วยทองคำเป็นโลหะที่มีตระกูล (Noble Metal) ซึ่งจะไม่ปนกับฐานอื่น ๆ เลย ดังนั้นหากเราใช้ทองคำเคลือบวัสดุอะไรก็ตาม ออกซิเจนที่มีในอากาศจะไม่เข้าทำปฏิกิริยา ดังนั้นทองคำจะสุกปลั่งและส่องแสงแวววาวตลอดเวลา

คุณสมบัติของทองคำ

ทองคำมีสูตรเคมี Au มักเกิดเป็นธาตุอิสระไม่ปะปนกับแร่ธาตุใด (มีบ้างที่พบว่าเกิดผสมกับธาตุอื่น เช่น เงิน ทองแดง เหล็ก เทลลูไรด์) มีค่าความแข็งอยู่ที่ 2.5-3.0 และมีค่าความถ่วงจำเพาะ 19.3-19.6 แล้วแต่มลทินปะปนในเนื้อ ทองคำจะละลายได้เฉพาะแต่ในกรดกัดทองคำเท่านั้น ค่าความบริสุทธิ์ของทองคำมีหน่วยเป็นกะรัตหรือไฟเนส (karat or fineness) หมายถึงปริมาณทองคำต่อ 1000 ส่วนของวัสดุนั้น เช่น Fineness 959 หรือ 959 Fine จะมีค่าเท่ากับทอง 95.5 เปอร์เซ็นต์ ส่วนกะรัตนั้นเทียบจากความบริสุทธิ์ของทองคำ 990 หรือ 99 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไปว่าเป็น 24 กะรัต โดยทองคำบริสุทธิ์จะเท่ากับ 24 กะรัต ส่วนทองคำ 18 กะรัต หมายถึงโลหะที่มีทองคำ 18 ส่วน อีก 6 ส่วนเป็นโลหะชนิดอื่น (เช่น เงิน ทองแดง นิกเกิล) หรือมีทองคำ 750 ไฟน์ หรือ 75 เปอร์เซ็นต์ และน้ำหนักของทองคำมีหน่วยเป็นบาท ทอง 1 บาทหนักเท่ากับ 15.244 กรัมและทอง 1 บาท สามารถแตกเป็นหน่วยย่อยคือสลึง (4 สลึงเท่ากับ 1 บาท) โดยทอง 1 สลึงเท่ากับ 3.811 กรัม

ตารางแสดงประเภทและสัญลักษณ์

ความบริสุทธิ์	สัญลักษณ์
990/1000	24 kt
954/1000	23 kt
916/1000	22 kt
750/1000	18 kt
585/1000	14 kt
375/1000	9 kt
333/1000	8 kt

เนื่องจากปัญหาในเรื่องความอ่อนตัวของทองคำบริสุทธิ์ ซึ่งทำให้ไม่สามารถขึ้นรูปและทำลวดลายเป็นรูปพรรณต่าง ๆ ได้ การทำทองรูปพรรณจึงต้องใช้ทองคำที่มีความบริสุทธิ์ต่ำกว่านั้น ซึ่งเปอร์เซ็นต์ทองที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นทองคำ ก็คือ ทอง 96.5 % และ 99.99 %

ทองคำในสยาม

แผ่นดินสยามเคยเป็นที่รู้จักและเรียกขานกันมาแต่โบราณกาลว่า สุวรรณภูมิ อาจมาจากความเป็นจริงทางธรรมชาติ ที่มีการพบแร่ธาตุชนิดนี้ในสถานที่ต่าง ๆ อันจะเห็นได้จากชื่อของสถานที่บางแห่งจะมีคำว่าทองอยู่ด้วย ดังที่เกษตกร พืชักษ์ไพโรวัน เขียนไว้ใน สยาม เป็นเมืองเหมืองแร่ ในหนังสือ 100 ปี กรมทรัพยากรธรณี "กล่าวโดยข้อเท็จจริงตามหลักฐานที่กรมทรัพยากรธรณีมีอยู่ สถานที่ที่มีชื่อเกี่ยวกับทองนั้นส่วนใหญ่มักมีทองคำจริงเกิดอยู่ที่นั่นและเป็นที่รู้จักกันทั่วไป หรือมีการทำทองมาแต่โบราณ และบังเอิญสถานที่ที่มีทองทรายปรากฏให้เห็นได้ในลำน้ำนั้น มีความแพร่หลายในภาคกลางของสยาม อันเป็นพื้นที่บนเส้นทางผ่านของนักเดินทางแต่ครั้งตั้งกัณฑ์บรรพ เช่น นักเดินเรือไซเคอผู้มาแสวงหาทองคำ และชาวภารตะผู้นำอารยธรรมของชมพูทวีปมาสู่กัมพูชา

ประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ในทรัพยากรมากมายและเป็นดินแดนที่เคยถูกเรียกขานกันมาแต่เก่าก่อนว่า สุวรรณภูมิ ซึ่งแปลตรงตัวว่าแผ่นดินแห่งทอง โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีเป็นประจักษ์พยานว่าคนในบริเวณสุวรรณภูมิรู้จักใช้ทองคำมาประดิษฐ์รูปเคารพ เครื่องใช้และเครื่องประดับ มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10-11 สมัยอาณาจักรทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี โดยพบหลักฐานในจังหวัดนครปฐม อุทอง สุพรรณบุรี บ้านโคกไม้เดน อำเภอบางคนที จังหวัดนครสวรรค์ อำเภอบางขันบุรี จังหวัดสิงห์บุรี อุตะมา จังหวัดชัยนาท และอำเภอบางบาล จังหวัดสุราษฎร์ธานี เครื่องประดับที่ขุดพบคือ สายสร้อยคล้ายสังวาล ทำด้วยทองคำประดับอัญมณี มีความยาวจากเขี้ยวข้อมือถึงต้นขา กำไลต้นแขน กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า แหวนมีหัวเป็นทองและประดับอัญมณี ต่างหูทอง กรองคอ เข็มขัดทองคำประดับเพชรพลอย เข็มขัดแถบทองประดับอุษะ และลูกบิดทรงตะกร้อ ทรงลูกยอ ทรงเฟือง และทรงแปดเหลี่ยม ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับที่พบในจักรวรรดิโรมัน และอินเดีย อันแสดงให้เห็นถึงนัยยะของการติดต่อระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับตะวันตก

สำหรับอาณาจักรลพบุรีนั้น ได้พบจารึกหินที่บ้านหินขอน อำเภอบึงกุ่มชัย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเขียนไว้ว่า "ภานะที่นำมาถวายพระผู้เป็นเจ้า คือ จันโฆททอง และจันโฆทเงิน" ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการใช้ทองกันมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13-14 ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 15 ได้พบจารึกเพ็ชร์ที่ตำบลคลองนารายณ์ อำเภอมือง จังหวัดจันทบุรี กล่าวถึงการนำทองมาทำเป็นเครื่องประดับว่า "ชนอื่น ๆ เช่น ชนสามัญที่เป็นผู้เฝ้าแหวนติดตามจะเข้าไปได้ก็โดยที่เปลื้องเครื่องรัตนารณ์ทั้งหลาย รวมทั้งเทริด และรัดเกล้า ยกเว้นได้ก็แต่ดอกพันทยาวรรคสามัญชนในขบวนของกษัตริย์และเหล่าเชื้อพระวงศ์จะต้องไม่สวมใส่เครื่องประดับอันทำด้วยทอง ยกเว้นต่างหูที่เป็นห่วงยาว ๆ จะต้องไม่เดินเสพย์โภชนาหารอันใด จะต้องไม่เคี้ยวหมาก" (สินชัย กระบวนแสง, 2520)

จารึกวัดสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อ พ.ศ.1585 ได้กล่าวถึงพระกัมรเตงอัญศิวกทาสกับพระกัมรเตงอัญองค์อื่น ๆ ได้ชื่อที่ดินอุทิศถวายแด่กัมรเตงชดศรีพฤทเรศวร กับถวายสิ่งของอื่น ๆ ซึ่งมีเครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องประดับต่าง ๆ อันได้แก่ แหวนทองหนัก 1 สลึง ประดับพลอย 3 เม็ด ทองคำกอนหนัก 1 บาท ตลับเงิน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามหลักฐานที่ยืนยันถึงการใช้ทองคำเท่าที่พบในปัจจุบันก็ยังไม่สามารถสรุปชี้ชัดได้ว่าคนไทยเริ่มและรู้จักนำเอาทองคำมาใช้ตั้งแต่เมื่อใด โดยหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับทองคำที่เคยมีการบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ก็คือบันทึกของภิกษุเจียนซัง ในสมัยทวารวดี ที่บันทึกเกี่ยวกับอาณาจักรทวารวดีว่า "เวลาออกขุนนาง กษัตริย์แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีเมฆ ยามเช้าสวมมงกุฎทองคำ ห้อยตุ้มหูทองคำ ห้อยคอด้วยผ้าลูกไม้สีทอง..." ถัดจากสมัยทวารวดีมาถึงสมัยสุโขทัย หลักฐานเกี่ยวกับทองคำที่พบก็คือ พบแหวนทองที่วัดมหาธาตุ และประติมากรรมรูปเคารพที่มีการตกแต่งประดับด้วยทอง โดยพระพุทธรูปองค์สำคัญ ที่เป็นมรดกตกทอดมาถึงปัจจุบันก็คือพระสุโขทัยที่วัดไตรมิตร ซึ่งเป็นพระปางมารวิชัยขัดสมาธิขนาดหน้าตักกว้าง 3.12 เมตร สูง 3.91 เมตร ซึ่งหล่อด้วยทองคำทั้งองค์ และน่าจะเป็นพระพุทธรูปทองคำที่ใหญ่ที่สุดในโลก (ปัจจุบันประดิษฐานที่วัดไตรมิตรวิทยาราม เดิมชื่อวัดสามจีน กรุงเทพมหานคร.)

นอกจากนี้ก็มีศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่มีการจารึกเกี่ยวกับทองไว้เช่นกัน

"ได้ช้างได้วงได้บัวได้นางได้เดือนได้ทอง
กูเอา"

"...คนใดที่ชี้ข้างมหา พามือมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกูมันบมีข้าง บมีม้า บมีบัวบมีนาง บมีเงินบมีทอง ให้แก่มัน ช่วยมันตวง เป็นบ้านเป็นเมือง ได้ข้าเลือกข้าเลือกหัวฟุงหัวรบก็ดี บฆ่าบตี..."

"เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เจ้าเมืองบเอาจากอบในไพร่ลูทาง เพื่อนจูงวัวไปค้า ชี้นำไปขาย ใครจักใครค้าขางค้า ใครจักใครค้าม้าค้า ใครจักใครค้าเงิน ค้าทองคำ ใครฟ้าหน้าใส"

ศิลาจารึกหลักที่ 2 (วัดศรีชุม) ซึ่งอยู่ในราว พ.ศ. 1890-1920 ได้กล่าวถึงการแต่งกายของเจ้านายฝ่ายหญิงไว้ว่า

"สาวสองคนใส่ ทองปลายแขนแหวน"

ศิลาจารึกวัดป่าม่วงที่จารึกในพ.ศ.1904 ก็ได้กล่าวถึงเครื่องราชูปโภคที่ กษัตริย์เมืองอื่นนำมาถวายพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิ) เมื่อตอนที่ขึ้นครองราชสมบัติว่า

"ต่างมีใจใครจัก เอามกฎ...ศรีเศวตฉัตร มายด์บัญญัติ
อภิเชกให้ท้าวเป็นพญา"

ส่วนในวรรณคดีทางพุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิพระร่วงที่พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิ) ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ.1888 ก็มีการกล่าวถึงการแต่งกายของข้างแก้วคู่พระบารมีของพญาจักรพรรดิราชาว่า

"...เขาจึงตบแต่งเครื่องประดับข้างนั้นให้ถ้วนทั่ว
สารพางค์ ด้วยสิ่งทั้งหลาย เป็นต้นว่าเงื่อนแลทองแก้วแหวน
ทั้งหลาย แลผ้าอันมีค่าอันควร มีจะคนนาเงื่อนทอง เข
าของแก้ว ทั้งนั้นบมิได้เลย ดูเรื่องงามดังดาวในเมืองฟ้า"

กล่าวถึงมาแก้วคู่พระบารมีของพญามหาจักรพรรดิราชาว่า

"...ธ จึงสั่งให้ประดับประดาม้าแก้วตัวประเสริฐด้วย
เครื่องประดับทั้งหลายมีอาทิ คือ ไส้กะดิงแลพรวนทอง
เครื่องถนิมอาภรณ์ของหางพานหน้า สำหรับประดับอานแก้ว
แววสะอาดพาดเหนือหลังพระญาพาสี เท่าทั้ง 4 มีด้วยพรวน
ทอง สองหูใส่ใส่ปลอกแล้ว แลจึงใส่สร้อยคอเรื่องงามดัง
แสงไฟฟ้า เบื้องหน้าเฉลิมตาบทองคำ แลว่าท่านทำเครื่อง
ประดับทั้ง 4 ก็บนั้น แลเครื่องในตัวข้านั้นเที่ยร ยอมแต่ลวน
ทองแล แก้ว 7 ประการ ดูเรื่องงามยิ่งกว่าเดือนเมื่อเพ็งบูรณ
นั้นแล..."

กล่าวถึงขุนคลังแก้วคู่พระบารมีของพญามหาจักรพรรดิราชา.

"...มิว่าเมื่อใดขุนพระคลังนั้นค้ำนึ่งจะใครเอาเงื่อนทอง
แก้วแหวน นั้นสิ่งใดก็ดี อันว่าเงื่อนทองแก้วแหวน หากขึ้น
มาสู่ขุนพระคลังนั้นเอง แลได้โดยขุนพระคลังนั้น มิว่าขุน
พระคลังนั้นจะใครให้เป็นเครื่องถนิมพิมพารณสิ่งใด ๆ ก็ดี
เงื่อนทองแก้วแหวน ฝูงนั้นหากเป็นเองโดยใจขุนพระคลังนั้น
อันค้ำนึ่งทุกประการแล..."

ทองคำในอดีตจึงสัญลักษณ์แห่งชัยชนะเป็นโลหะชั้นสูงที่หายากและมีค่า จึงมีการกำหนดขอบเขตของการใช้ทองคำเพื่อบ่งบอกฐานะของผู้ใช้ ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะใช้ประกอบพระราชอิสริยยศ หรือทำเป็นเครื่องราชบรรณาการ เช่น ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง

จากบันทึกของชาวโปรตุเกสที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายกับอยุธยาเป็นชาติแรก เมื่อปี พ.ศ.2054 ในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ได้ระบุถึงรายการสินค้าที่กรุงศรีอยุธยาส่งออกไว้ว่ามี “ครั้ง กำยาน ไม้ฝาง ตะกั่ว ดีบุก เงิน ทอง งาช้าง ต้นคูณ”

นอกจากนี้ยังมีบันทึกของเฟอร์เนา เมนเดซ ปินโต ชาวโปรตุเกสที่บันทึกเกี่ยวกับการทำเหมืองไว้ว่า “ประเทศสยามมีการทำเหมืองต่าง ๆ เช่น เหล็ก ตะกั่ว และทอง สินค้าต่าง ๆ จะถูกบรรทุกลงเรือสำเภาไปค้าขายที่จีน อันสม กัมพูชา ปีละ 100 กว่าลำ”

นิโกลาส์ แซรเวล ชาวฝรั่งเศส ได้บันทึกไว้ว่า “พระเจ้าอู่ทอง คือ พระราชาแห่งทองคำ มีพระคลังอยู่ 8-10 ทองพระคลัง แต่ละคลังมีไหบรรจุทองคำเป็นจำนวนมาก บางแห่งวางซ้อนกันถึงหลังคา “และได้บันทึกถึงความชำนาญของช่างทองสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า

“ช่างทองรูปพรรณของประเทศสยามมีฝีมือดีเท่า ๆ กับของเรา เหมือนกับเขาทำเครื่องทองรูปพรรณได้หลายพันแบบ ล้วนแต่งาม ๆ ทั้งสิ้น การฝังเงินทองทำได้อย่างสะอาดสะอ้านมาก และสอดเส้นได้อย่างวิเศษ เขาใช้น้ำประสานทองแต่น้อยและสอดถักได้อย่างชำนาญเหลือเกิน จนยากที่จะมองเห็นว่าตรงไหนเป็นรอยต่อ”

ลาลูแบร์ บาทหลวงชาวฝรั่งเศส ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้บันทึกเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยาไว้ในจดหมายเหตุลาลูแบร์ เมื่อปี พ.ศ.2230 ว่า

“สมัยโบราณชาวสยามถลุงแร่ทองคำเป็นจำนวนมาก เพื่อเอาทองคำมาประดับพระพุทธรูป ช่อฟ้า ใบระกา และเพดานของโบสถ์วิหาร ยังมีคนพบเหมืองแร่ทองคำร้างสมัยโบราณพร้อมทั้งเตาถลุงแถบตะวันตกและกษัตริย์สยามยังส่งเสริมให้ฝรั่งมาสำรวจหาแหล่งแร่ทองคำ และได้พบแร่มีค่าอื่น ๆ ด้วย เช่น เพชร และโมรา พระภิกษุหลายรูปก็ยังได้ศึกษาวิธีการแยกและถลุงโลหะทองให้บริสุทธิ์ด้วย”

ฟรังซัวร์ อังรี ตูรแปง ชาวฝรั่งเศส ได้รวบรวมเรื่องราวจากบันทึกซึ่งได้รับจากสังฆราชแห่งทาบราคา ประมุขมิชชันนารีรวมทั้งพระในคริสต์ศาสนาที่มาประจำอยู่

ที่กรุงศรีอยุธยาซึ่งได้บันทึกเกี่ยวกับเรื่องทองไว้ว่า

“คณะทูตได้เดินทางไปยังพระราชวังแวร์ซายน์ การปรากฏตัวของพวกเขาเป็นที่สนใจของทั้งราชสำนัก เครื่องแต่งกายของพวกเขาทูลดูสวยหรูหรา และสง่างาม เขาใส่หมวกยอดแหลมสีขาวยประดับด้วยขอบทองคำประมาณ 3 นิ้ว ผู้ที่พบเห็นรู้สึกสนใจกับของแปลกนี้มาก”

บันทึกเกี่ยวกับทองคำที่น่าสนใจในสมัยต่อมาคือบันทึกของบาทหลวงตาซาร์ดที่จดบันทึกเกี่ยวกับเครื่องทรงของพระเจ้าแผ่นดินและขุนนางไว้ว่า “พระเจ้าแผ่นดินประทับบนพระโอรน มีเรือนยอดทรงมณฑป² ปิดทองระยับ สวมฉลองพระองค์ผ้าตาด ประดับอัญมณี สวมพระภูษาสีขาวมียอดแหลม มีเกี้ยวทองคำ ลวดลายดอกไม้ประดับอัญมณี เรือพระที่นั่งนั้นปิดทองกระทั่งจรดผิวน้ำ มีฝีพายร้อยยี่สิบคนสวมหมวกทรงระฆังคว่ำ ประดับเกล็ดเลื่อมทองคำ สวมเกราะอ่อนกันนอกประดับเลื่อมทองคำเช่นเดียวกัน และโดยที่อากาศวันนั้นดีมีแดดแจ่มจ้าทำให้เครื่องแต่งตัวของพวกฝีพายเป็นประกายระยิบระยับ นายธงซึ่งแต่งกายชุดแพรวพราวไปด้วยทองคำเหมือนกันอยู่ท้ายเรือพระที่นั่ง เชิญธงมหาราชอันเป็นผ้าตาดทองพื้นแดง มีขุนนางหมอบประจำอยู่ล้อมพระโอรน”³

² ทรงมณฑป คือหลังคาทรงกรวยสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันเป็นชั้น

³ สันต์ ท. โกมลบุตร, แปล จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซาร์ด (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, 2517) หน้า 68-69.

นอกจากนี้ยังมีพระบรมราชโองการของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา ที่มีต่อบาทหลวงตาซาร์ตซึ่งรับราชการสนองพระเดชพระคุณเป็นคณะทูตแห่งสยามในการไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีหัวข้อในการเจรจาหลายข้อ และหนึ่งในนั้นมีเรื่องเกี่ยวกับทองคำในหัวข้อที่ 9 มีใจความว่า "...เหมืองแร่ต่าง ๆ นั้นเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผลประโยชน์ของประเทศสยามและประเทศที่เป็นสัมพันธไมตรีและไม่ต้องสงสัยเลยว่า บ่อแร่ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นบ่อแร่ที่บริบูรณ์ด้วยแร่ต่าง ๆ เป็นบ่อแร่ที่ทำงานเพราะบางแห่งขุดทองคำได้จนถึงส่งทองคำไปประเทศฝรั่งเศสถึง 48 หีบ และบ่อที่ขุดทองคำมานี้ ก็เป็นบ่อสำคัญที่ได้ทดลองขุด เพื่อจะได้อธิบายว่าถ้าจะทำบ่อทองคำเหล่านี้จะได้กำไรมากน้อยสักเท่าไร..." ในเรื่องนี้บาทหลวงตาซาร์ตกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ขอให้โปรดฯ ส่งคนที่ชำนาญในการทำบ่อแร่ทองคำมาให้พร้อมทั้งขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสตกลงในเรื่องเงินเดือนประจำที่จะได้รับทุกเดือนให้เป็นที่เรียบร้อยก่อน เพื่อป้องกันมิให้เกิดการดูถูกหรือหมิ่นประมาทและเป็นการระงับเรื่องการร้องขอเพิ่มในภายหลัง ซึ่งความทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยเริ่มมีการทำเหมืองแร่อย่างจริงจังกันแล้ว จึงมีการหาวิศวกรเหมืองแร่มาดูแลในส่วนนี้

ถัดจากสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็มาถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ได้มีการบันทึกในพงศาวดารว่า ในปี พ.ศ. 2290 ได้พบแร่ทองคำที่ตำบลบางสะพาน เมืองกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีน้ำหนักถึง 90 ชั่งเศษ หรือประมาณ 110 กิโลกรัม ซึ่งทองคำทั้งหมดที่ได้มานั้น สมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงโปรดฯ ให้แผ่ทองคำปิดมณฑลพระพุทธรูปทั่ว จังหวัดสระบุรี แต่ก็สูญหายไปเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าเช่นกัน

เรื่องราวเกี่ยวกับทองคำในสมัยอยุธยา นอกจากจะมีบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ยังมีหลักฐานเป็นโบราณวัตถุที่แสดงให้เห็นถึง

ถึงความยิ่งใหญ่และมั่งคั่งแห่งยุคสมัยจากโบราณวัตถุที่เป็นทองคำของกรุงศรีอยุธยา เช่น แหวนทองคำ พระพุทธรูปทองคำ เป็นต้น สำหรับกรุงศรีอยุธยาซึ่งถูกคนร้ายลักลอบขุดเอาโบราณวัตถุไปเป็นจำนวนมากก่อนที่กรมศิลปากรจะนำขึ้นมาเก็บรักษานั้น ว่ากันว่าเครื่องทองเหล่านี้คิดเป็นน้ำหนักทองได้ถึงกว่า 100 กิโลกรัม

ในสมัยอยุธยา ความเข้มงวดในการใช้ทองคำของบุคคลมีกำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจนในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งกำหนดให้บรรดาเจ้านายและชนชั้นสูงเท่านั้นที่เป็นผู้ใช้ได้ โดยจากหลักฐานเครื่องทองที่พบทำให้ทราบว่า ราชสำนักใช้ทองคำทำเครื่องประดับ เครื่องราชอิสริยยศ เครื่องราชูปโภค และเครื่องพุทธรูป เป็นหลัก

ความรุ่งเรืองแห่งอาณาจักรอยุธยาที่ดำเนินมายาวนานถึง 417 ปี เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงพระราชอำนาจอันยิ่งใหญ่เกรียงไกรของบูรพมหากษัตริย์ไทยได้เป็นอย่างดีและแม้กรุงศรีอยุธยาจะพ่ายแพ้แก่พม่าในเวลาต่อมา ก็เป็นเวลาเพียงไม่นานนัก ด้วยสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงกอบกู้บ้านเมืองสำเร็จด้วยระยะเวลาเพียง 7 เดือน โดยทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีสืบต่อมา แต่เนื่องจากช่วงระยะเวลา 15 ปีแห่งการครองราชสมบัติเป็นภาวะที่บ้านเมืองอยู่ในสงครามตลอดเวลา จึงทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงต้องเอาพระทัยใส่กับการศึกสงครามแทบจะตลอดรัชสมัย จึงไม่มีเวลาเพียงพอในการทำนุบำรุงเรื่องอื่น ๆ จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เป็นราชธานีแห่งใหม่ บ้านเมืองก็เริ่มคลี่คลายเข้าสู่ภาวะปกติ และได้กลายเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงทุกวันนี้

จากบันทึกของชาวต่างประเทศที่เดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีในสมัยนี้ จะพบว่ามีการกล่าวถึงความมั่งคั่งสมบูรณ์ของสยามไว้มากมาย เช่น

จอห์น ครอว์ฟอร์ด ชาวอังกฤษ ได้รายงานเรื่องแร่ของอาณาจักรสยาม ต่อ ฯพณฯ ท่านจี สวินตัน เมื่อปี พ.ศ.2366 ว่า “แร่ที่มีคือ เหล็ก ดีบุก ทองแดง ตะกั่ว ทองคำ เป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุด ส่วนใหญ่เหมืองดีบุกและทองคำ จะตกอยู่ในมือของชาวสยาม”⁴

สังฆราช ฌอง แบปติสต์ ปาลเลอรัวซ์ ชาวฝรั่งเศส ที่ได้เดินทางมาเผยแพร่ศาสนา เมื่อปี พ.ศ.2373 ได้กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของทองว่า “ผลผลิตของประเทศอุดมด้วยแร่ทอง ทองแดง ดีบุก ตะกั่ว เหล็ก พื้นดินมีความอุดมสมบูรณ์อย่างน่าพิศวง”⁵

เทาเซนต์ แฮริส ทูตชาวอังกฤษที่เข้ามาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้บันทึกไว้ว่า “สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ (คือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงเล็งเห็นถึงเหมืองทองคำของประเทศสยามว่า มีอยู่หลายเมือง และเหมืองทองทั้งหลายนี้ผลิตทองถึงปีละกว่า 1,500 หนาบ⁶

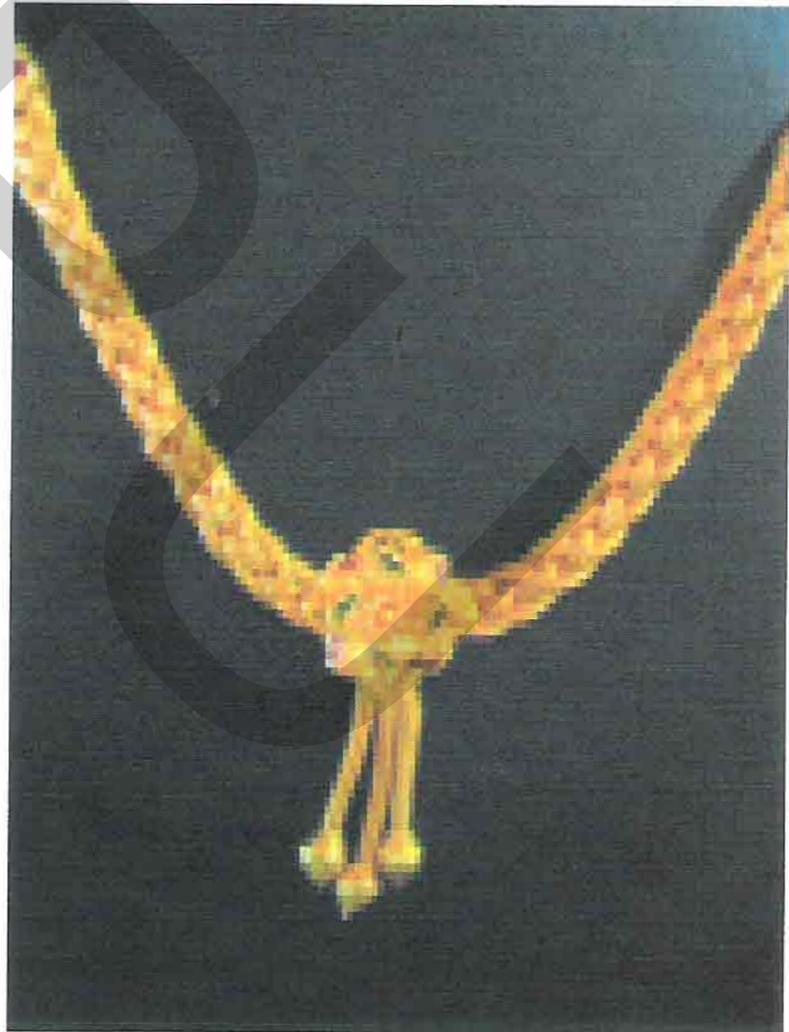
พงศาวดารสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394-2411) ได้กล่าวถึงการพบทองคำทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เมืองภูเขียวและเมืองอื่นๆว่า “ได้ทองคำก้อนใหญ่มาแต่เมืองภูเขียวและเมืองอื่นๆ บาง 1 ชั่งบาง 15 ตำลึงบาง 7 ตำลึงบาง ที่สุดจน 5 ตำลึงหลายก้อน”⁷

ความสำคัญของทอง

ทองคำเป็นธาตุที่ทรงคุณค่า มีประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์มาช้านาน โดยทองคำถือเป็นหลักทรัพย์ประเภทหนึ่งที่สามารถใช้เป็นทุนสำรองเงินตราระหว่างประเทศได้ นอกจากนี้ทองคำยังถูกใช้เป็นตัววัดเพื่อป้องกันเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องประดับ วงจรอิเล็กทรอนิกส์ และงานทันตกรรม

ในอดีต การใช้ทองคำของไทยมีด้วยกัน 2 ลักษณะคือ การใช้เพื่อประดับพระเกียรติยศของสถาบันพระมหากษัตริย์ และการใช้เพื่อถวายในบวรพระพุทธศาสนา ซึ่งยังปรากฏมีหลักฐานทางวัตถุสืบมาจนทุกวันนี้ โดยการใช้เพื่อเสริมพระเกียรติยศนั้นเป็นไปในรูปของเครื่องราชูปโภค เครื่องราชอิสริยยศ เครื่องราชบรรณาการ ส่วนการใช้ในบวรพระพุทธศาสนานั้น มักเป็นการใช้เพื่อประกอบงานสถาปัตยกรรม งานจิตรกรรม ซึ่งล้วนเป็นงานประณีตศิลป์ที่มีทองคำเป็นองค์ประกอบสำคัญ เช่น งานลายรดน้ำปิดทอง ซึ่งต้องใช้ทองคำเปลวเป็นส่วนประกอบคู่กับยางรัก และตามหลักฐานที่ปรากฏ เชื่อว่าทองคำเปลวเริ่มมีใช้ในงานเขียนลายรดน้ำสำหรับกษัตริย์ ชนชั้นสูงและพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว

⁴ ไพโรจน์ เกาแมนกิจ ผู้แปล, เอกสารครอว์ฟอร์ด (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2515), หน้า 101.

⁵ เพียงฤทัย วาสบุญมา ผู้แปล, บันทึกเรื่องมิดซังแห่งกรุงสยาม (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2524), หน้า 4.

⁶ ศิลปากร, กรม. บันทึกรายวันของเทาเซนต์ แฮริส (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2515), หน้า 58.

⁷ ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 (พระนคร : พระจันทร์, 2477), หน้า 366.

ความสำคัญของทองในอดีต

ทองนั้นถือว่าเป็นของที่มีค่ายิ่ง และถือว่าเป็นโลหะที่แสดงถึงอำนาจของผู้ที่เป็นเจ้าของทองจึงมีความสำคัญมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. เป็นเครื่องราชบรรณาการ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ สามารถรวบรวมเมืองต่าง ๆ มาอยู่ในแคว้นแคว้นของตนเองได้ก็จะมีประเทศราชหรือเมืองขึ้นเป็นบริวารประเทศราชเหล่านั้นจะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการซึ่งเป็นการแสดงถึงการยอมรับในพระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินของเมืองนั้น ๆ ที่มีเหนือตนเอง โดยจะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการเป็นประจำ เพื่อแสดงถึงความสวามิภักดิ์ ไม่คิดกระด้างกระเดื่องแข็งเมือง ซึ่งการส่งเครื่องราชบรรณาการนี้ ถือเป็นหน้าที่หลักที่เมืองบริวารจะต้องกระทำต่อเมืองแม่ เพราะหากไม่ยึดถือปฏิบัติแล้ว พระเจ้าแผ่นดินที่ยึดเมืองไว้ก็จะยกกองทัพมาปราบเครื่องราชบรรณาการที่สำคัญและจะขาดมิได้ก็คือต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง

สมัยกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาได้รับการถวายเครื่องบรรณาการด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทองจากเมืองต่าง ๆ ในแคว้นแคว้นกว่า 20 เมือง⁸

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศเขมรประเทศมลายู ก็ยังส่งเครื่องราชบรรณาการเป็นต้นไม้เงินต้นไม้ทองมาถวายแด่พระเจ้ากรุงสยามเช่นกัน

2. เป็นเครื่องแสดงบรรดาศักดิ์และบำเหน็จความชอบ

ทองเป็นเครื่องหมายของผู้มีอำนาจ เพราะเป็นของหายาก มีราคาแพง ตั้งแต่อดีตจึงมีกฎหมายกำหนดว่าบุคคลใดที่สามารถจะใช้ทองได้เท่าไรตามบรรดาศักดิ์ชั้นยศ ใครใช้เกินบรรดาศักดิ์ของตนที่พึงจะได้รับถือว่าผิดกฎหมาย ต้องได้รับโทษหนักเบาตามความผิด ดังจะเห็นได้จากกฎหมายเทียรบาล กฎหมายตราสามดวง และประกาศรัชกาลที่ 4 ดังนั้นเครื่องใช้ตลอดจนเครื่องประดับที่ทำจากทองสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

- เครื่องใช้ เครื่องประดับที่พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย และขุนนางใช้
- เครื่องใช้ เครื่องประดับที่สามัญชนทั่วไปใช้

เครื่องใช้และเครื่องประดับที่พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย และขุนนางใช้
เครื่องราชูปโภค เป็นเครื่องใช้ที่แสดงถึงความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ตามกฎหมายเทียรบาลได้กำหนดไว้ว่ามี 15 อย่าง ได้แก่ พระมหามงกุฏ พระมหากุณฑล พานหุรัต ถนิมมาลัย สร้อยมหาสังวาลสเอง อุตริ อุตรา ดวงไต่ 7 แถว พระอำมรงค์ 3 องค์ ทุกนิ้วพระหัตถ์ของกั้งเกน สนับเพลลา รัตกัมพลดวงแข็ง รองพระบาท ซึ่งทำด้วยทองทั้งหมด⁹

ในสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวไว้ว่าเครื่องราชูปโภคของพระเจ้าแผ่นดินมี 4 อย่าง คือ พานพระชั้นหมาก มณฑปรัตนกรินทร์ พระสุพรรณศรีบัวแดง และพระสุพรรณราชทำด้วยทองเช่นกัน¹⁰

นอกจากเครื่องราชูปโภคแล้วก็มี "พระเครื่องต้น" คือเครื่องทรงอันเป็นเครื่องประดับของพระเจ้าแผ่นดินที่ทำด้วยทอง

1. รัตพระอุระทองคำ กุดัน พลอยแดงดอกจันทน์ทึบ 6 แฉน
2. พระมหาสังวาล แก้วกุดัน ประดับพลอย ทับทิม มรกต
3. ชายไหว ประดับพลอยต่าง ๆ
4. ชายแครง ประดับพลอยต่าง ๆ ห้อยหน้า
5. พระมหาพิชัยมงกุฏ
6. ดอกไม้พอง มีกุดหน้อย พลอยมรกต
7. พระอำมรงค์
8. ทองพระกรลงยาราชาวดี ประดับพลอย
9. รองพระบาทลงยาราชาวดี ประดับพลอย¹¹

⁸ กฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2516), หน้า 70-73.

⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 132.

¹⁰ ราชบัณฑิตยสถาน สารานุกรมไทย เล่ม 6 (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ม.ป.ป.), หน้าหน้า 3765.

¹¹ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม 4 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิชิต, 2525), หน้า 151.

กฎมณเฑียรบาลกำหนดไว้ว่าสิ่งต่อไปนี้ มีขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์ 10,000 ขึ้นไปใช้ได้แก่ มวยทอง คานหามทอง เก้าอี้ทอง หมวกทอง และกาเรอเหลี่ยมทอง สามัญชนใช้ไม่ได้ “ฝ่ายท้าววังเมือง ศิริเพศมวยทอง คานหามทอง เก้าอี้ทอง ถ้ามีนา 10,000 กินเมือง ได้หมวก ล่วมทอง...ได้กาเรอเหลี่ยมทอง”¹²

ผู้ชายชั้นสูงนับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินเจ้านายและขุนนางจะเจาะหูเพื่อสวมต่างหูทองที่เรียกว่า “ตั้งบุบผา” มีลักษณะคล้ายดอกเห็ดโคนบาน สวมกำไลข้อมือ ข้อมเท้า พวกสามัญชนทั่วไปสวมไม่ได้¹³

ขุนนางที่ได้รับชัยชนะเมื่อออกศึก “พวกท้าวหาญหัวเมืองมนตรี บุตรเสนา โขดมาต ผู้เป็นนายทัพนายกองจะได้รางวัล เจียดทอง เลือสนอบ ทั้ง ลูกหลานก็ได้รับการเลี้ยงดู”¹⁴

ขุนนางที่ไปรบด้วยการชนช้างชนะข้าศึก ก็จะได้รับพระราชทานบำเหน็จ หมวกทอง เลือสนอบ ทองปลายแขนและเพิ่มศักดินาเป็น 10,000 แต่ถ้ามีศักดินา 10,000 อยู่แล้วก็จะได้รับพระราชทานรมคันทอง คานหามทอง

ขุนนางที่ฟันข้าศึกสิ้นชีวิตอยู่บนคอช้าง หรือสามารถจับตัวแม่ทัพข้าศึกและอาวุธได้ ก็จะได้รับพระราชทานบำเหน็จ พานทอง หมวกทอง รมคันทอง คานหามทองและเมียนาง ตั้งแต่ “ไพร่” ขึ้นไปถึงผู้มีศักดินา 400 ถ้าไปรบชนะโดยสามารถจับตัวแม่ทัพได้ก็จะได้รับพระราชทานทองลาก เงินลาก ได้กินเมือง และได้เมียนาง

ถ้าใครจับช้างข้าศึกได้ก็จะได้รับรางวัล บำเหน็จ เงินหมื่นตำลึง ตลับทอง และเสื้อผ้า ถารบชนะข้าศึกก็จะได้รับเงินห้าตำลึง ตลับทอง และเสื้อผ้า

ถ้าจับข้าศึกได้ ก็จะได้รับพระราชทานบำเหน็จ ชันทอง และเสื้อผ้า

ผู้สำเร็จราชการเมืองก็คือเจ้าเมืองก็จะได้รับพระราชทานประจำทองคำ พานทองคำ คนโททอง กระโถนทอง กระบี่ขี้หวงทอง สัปทน พัสตุแดง เลือโหมต 1 ตัว¹⁵

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็เช่นกัน มีระบุถึงการให้ทองคำของข้าราชการฝ่ายต่าง ๆ ว่า เจ้านายและข้าราชการสำนักหรือฝ่ายในจะแต่งกายด้วยเครื่องประดับทองและอัญมณี โดยเฉพาะเวลามีงานพระราชพิธี

¹² เรื่องเดิม

¹³ เรื่องเดิม

¹⁴ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม 4 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2525) หน้า 152.

¹⁵ กฎหมายตราสามดวง หน้า 445-446.

นอกจากนี้ยังมีธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมาว่า เจ้าจอมคนใด ถวายงานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจนมีครรภ์ พระเจ้าอยู่หัวก็จะ พระราชทานสะอึ่งทองคำหนัก 8 บาทบ้าง 9 บาทบ้าง ครั้นถึงสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้เลิก และได้พระราชทานจอกมีพานรอง มีช้อนตักเป็นทองหนัก 8-10 บาทแทน¹⁶

เครื่องใช้ เครื่องประดับของ สามัญชน

ในสมัยโบราณมีกฎเกี่ยวกับการใช้ ทองคำอย่างเคร่งครัดดังจะเห็นได้จากกฎหมายตราสามดวงในสมัยกรุงศรีอยุธยา กฎมณเฑียรบาล และประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ซึ่งล้วนแต่เป็นการจำกัดขอบเขตการใช้เครื่องใช้ไม่สอย และเครื่องประดับที่ทำด้วยทองของ สามัญชน จึงมีแต่พวกขุนนางเท่านั้นที่ยังมีสิทธิใช้ทองคำ ซึ่งก็ได้โดยประกอบ ความดีความชอบจนเป็นที่พอพระราช ฤทัยจึงจะพระราชทานทองเป็นบำเหน็จ ความชอบให้

นอกจากจะเป็นเรื่องของการที่ ราษฎรไม่อยากฝ่าฝืนข้อบังคับของหลวง แล้ว ก็เป็นที่ตัวราษฎรเองด้วยที่ไม่อยาก ใส่เครื่องประดับ เพราะต้องออกไปทำงาน นอกบ้าน แต่ก็ยังมีบ้างที่คนที่มีเงิน มีทองก็จะเสี่ยงกฎด้วยการไปจ้างช่าง ทำขึ้นมาใช้เอง ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็น เครื่องประดับชิ้นเล็ก ๆ น้อย ๆ

3. เป็นเครื่องแสดงสถานะทาง สังคม

ทองเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นสถานะ ทางสังคมของบุคคลนั้น ๆ เพราะคนที่ สามารถใช้เครื่องทองแสดงให้รู้ว่าจะต้อง เป็นขุนนาง หรือไม่ก็เป็นคหบดี บ้านที่กษัตริย์ของสังฆราชปาลเลอรัทซ์ ได้เขียนถึง พิธีการแต่งงานของผู้มีฐานะดีว่านำเครื่อง ขันหมากประกอบด้วย รูปเทียน หมากพลู เหล้า ขนมสีต่าง ๆ ผ้าแพร รวมทั้งเครื่อง ประดับ จัดใส่พานทองเป็นพุ่มสูง มาให้ บานเจ้าสาว¹⁷

ทองได้กลายเป็นสิ่งสำคัญในพิธี แต่งงานในฐานะทองหมั้น ซึ่งเป็นเครื่อง แสดงถึงฐานะของคนที่มาสู่ขอหญิงสาว ในพิธีต่าง ๆ การแต่งกายด้วย เครื่องทองก็จะแสดงถึงฐานะของเจ้าของ งาน เช่น จอห์น ครอบฟอร์ด ได้เห็นงาน พิธีโกนจุกลูกหลานขุนนาง ก่อนทำพิธี ตัดจุก ก็มีการแต่งตัวเด็กด้วยเครื่อง ประดับอย่างพิถีพิถันงดงามหรูหราตาม ฐานะของพ่อแม่ คือมีการประดับอภรณ์ ด้วยเพชรพลอย มีรัตเกล้าทองคำ ครอบจุก¹⁸

4. เป็นเครื่องแสดงฐานะทาง เศรษฐกิจ

เพราะทองสามารถนำไปแลกเปลี่ยน ซื้อขายกันได้ ทองจึงเป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่ ในสังคมต้องการอยากได้ไว้ในครอบครอง

ในกฎหมายตราสามดวง สมัยอยุธยา ได้กล่าวไว้ว่า มีการลักขโมยแก้วแหวนเงิน ทองที่อุทิศถวายเป็นพระพุทธรูปบูชา มีการ ฉกชิงเอาเครื่องอัญมณีของพ่อค้าแม่ขาย ที่เดินหาบคอนผ่านไปมาหน้าประตูเมือง มีการจําหรือขายฝากสิ่งของรูปพรรณ ทอง เงิน นาก เครื่องทองขาว ทองเหลือง ดีบุก เพื่อแลกเอาสิ่งของอย่างอื่นที่ ต้องการ มีการทำทองรูปพรรณด้วยทอง ไม่แท้ที่เรียกกันในสมัยนั้นว่าทองเคลือบ ทองขาว ทองพราว มาหลอกขายกัน เป็นต้น¹⁹

¹⁶ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2405-2411) หน้า 232.

¹⁷ เพียงฤทัย วาสบุญมา, ผู้แปล บันทึกเรื่องมิชชันกรุงเทพฯ (กรุงเทพมหานคร : ศิลปาภรณ์, 2534) หน้า 170.

¹⁸ ธวัช รัตนากิชาติ เมืองไทยในทัศนะของฝรั่ง (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2507) หน้า 6.

¹⁹ กฎหมายตราสามดวง หน้า 445-446.

ในประกาศรัชกาลที่ 4 มีการระงับห้ามเด็กใส่ทองคำโดยไม่มีผู้ใหญ่ไปด้วย เพราะเป็นของมีค่า โดยกล่าวว่าห้ามตกแต่งเครื่องประดับทำด้วยทองคำหรือเงินให้เด็กโดยไม่มีผู้ใหญ่ดูแล เนื่องจากเมื่อไปเที่ยวเล่นตามลำพัง จะถูกผู้ร้ายล่อลวงเอาไปฆ่าเพื่อลักเอาของ

ความสำคัญของทองคำในปัจจุบัน

ทองคำมีความสำคัญในฐานะเครื่องแสดงพระเกียรติยศแห่งพระเจ้าแผ่นดิน มาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบันทองคำก็ยังคงความสำคัญได้ไม่เสื่อมคลาย และกลับยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้นด้วยเหตุผลของความต้องการใช้ทองคำในบริบทต่าง ๆ ของสังคมไทยมีหลากหลายตามความเจริญของโลก ความต้องการใช้ทองคำในปัจจุบันจึงสามารถจำแนกออกตามลักษณะการใช้ได้ 4 ประเภท คือ

1. ใช้เป็นทุนสำรองระหว่างประเทศ
2. ใช้เป็นสินทรัพย์ที่สามารถนำกลับมาแลกเปลี่ยนเป็นเงินสดได้โดยง่าย และเป็นหลักประกันในการซื้อขายแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ
3. ใช้ทำเครื่องประดับ อัญมณี ทำเหรียญที่ระลึกต่าง ๆ
4. ใช้เป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรม เช่น ในการผลิตชิ้นส่วนต่าง ๆ ของวงจรรีเลย์ทรอนิกส์ และอุปกรณ์ในยานอวกาศ รวมทั้งใช้ในวงการแพทย์ และทันตกรรม ปัจจุบัน ทองคำแท่งเป็นสินค้าที่ต้องสั่งนำเข้ามาจากต่างประเทศ

เหมืองแร่ทองคำในประเทศไทย

หลักฐานเกี่ยวกับการทำเหมืองทองคำในประเทศไทยมีบันทึกไว้ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา ว่าได้มีการส่งทองคำไปประเทศฝรั่งเศสถึง 46 ทีบ จากแหล่งแร่ทองคำบ้านป่าร่อน อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งมีการค้นพบและทำเหมืองมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2283 นอกจากนี้ยังมีบันทึกถึงการผลิตทองคำในช่วงฤดูแล้งของปี พ.ศ. 2293 ที่บ้านป่าร่อนว่าสามารถผลิตทองได้ถึง 90 ชั่ง หรือ 109.5 กิโลกรัม แต่หลังจากนั้นก็ไม่มีบันทึกเกี่ยวกับการผลิตอีกเลย จนกระทั่งในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลได้ให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชนจากประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสหลายแห่งทำการสำรวจและทำเหมืองแร่ทองคำ ซึ่งแหล่งผลิตที่สำคัญคือที่อำเภอโต๊ะโมะ จังหวัดนราธิวาส ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2479 ถึง พ.ศ. 2483 ได้ทองคำถึง 1,851.44 กิโลกรัม

ระหว่างปี พ.ศ. 2493 ถึง พ.ศ. 2500 กรมโลหกิจ (กรมทรัพยากรธรณี) ได้ทำเหมืองทองคำที่แหล่งบ้านบ่อทอง จังหวัดปราจีนบุรี ผลิตทองคำได้ถึง 54.67 กิโลกรัม ต่อมากรมทรัพยากรธรณี ได้เริ่มจัดสรรเหมืองแร่ทองคำอย่างเป็นระบบในปี พ.ศ. 2527 โดยบริษัทชลสินเป็นผู้ได้รับประทานบัตรเพื่อทำเหมืองแร่ทองคำเป็นรายแรก ในปี พ.ศ. 2522 และได้เปิดทำเหมืองแร่ทองคำในแหล่งโต๊ะโมะ จังหวัดนราธิวาส ระหว่างปี พ.ศ. 2533 ถึง 2539 ผลิตทองคำได้ทั้งสิ้น 230 กิโลกรัม ปัจจุบันประเทศไทยไม่มีการผลิตแร่ทองคำแล้ว

เมื่อกรมทรัพยากรธรณีมีโครงการสำรวจแหล่งแร่ทองคำในประเทศ จึงได้ให้บริษัทเอกชนต่าง ๆ เข้าประมูลงาน และบริษัทไทยแอมแคนไมนิ่ง ก็เป็นผู้สำรวจรายที่สองที่ได้เข้าทำการสำรวจแร่ทองคำในเนื้อที่ 22,500 ไร่ ของอำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี ตามด้วยบริษัทธนชัยสกลกิจ ได้สิทธิสำรวจในพื้นที่อำเภอสระแก้ว (จังหวัดสระแก้วปัจจุบัน) อำเภอวัฒนานคร จังหวัดปราจีนบุรี รวมเนื้อที่ทั้งสิ้น 27,267 ไร่ นอกจากนี้ก็ยังมีบริษัทผาคำและบริษัทผาทอง เอ็กซ์พลอเรชั่น ในเครือบริษัทผาแดงอินดัสทรี บริษัททุ่งคาฮาเบอร์ ซึ่งขอรับสิทธิสำรวจในพื้นที่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างไรก็ตามแม้ว่าผลการสำรวจจะพบว่าประเทศไทยมีสายแร่ทองคำอยู่ทั่วไปแต่ก็ยังไม่มีความแน่นอนในเรื่องของความคุ้มค่าเชิงพาณิชย์ ฉะนั้นจึงยังต้องนำเข้าทองคำเพื่อใช้ในกิจการต่าง ๆ ต่อไป

ประวัติการค้าทองคำในประเทศไทย

การค้าทองคำรูปพรรณในประเทศไทยเริ่มมีขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยร้านทองร้านแรกชื่อว่า ห้างกราลิเด "F.Grahlert & CO., Jewellers" ของนายกราลิเด ชาวเยอรมัน ซึ่งเป็นช่างทองชาวต่างชาติที่เข้ามารับราชการเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปแล้วได้เห็นฝีมือในการทำทองรูปพรรณจึงได้ชักชวนให้เข้ามารับราชการเป็นช่างทองหลวงเมื่อปี พ.ศ.2433 ต่อมากิจการของร้านเริ่มซบเซา เนื่องจากมีร้านทองของคนไทยเกิดขึ้น ชื่อว่า ร้านอาภรณ์สภาคาร ตั้งอยู่บนถนนวรจักร เป็นร้านที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยมของชนชั้นสูง เจ้านาย และข้าราชการ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2446 โดยหลวงสุวรรณกิจชำนาญ (พงษ์ ศิริสัมพันธ์) ซึ่งเป็นอดีตช่างทองหลวง กิจการของร้านอาภรณ์สภาคารรุ่งเรืองที่สุดในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเป็นสมัยที่เจ้าจอมเจ้านายและขุนนางต่าง ๆ ต่างแข่งขันกันแต่งกายด้วยเครื่องประดับอย่างสวยงาม ร้านอาภรณ์สภาคารดำเนินกิจการมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งปี พ.ศ.2494 จึงได้เลิกกิจการเพราะไม่มีคนดูแล

ความนิยมทองรูปพรรณได้ขยายขอบเขตจากเจ้าขุนมูลนายมาสู่ราษฎรมากขึ้นเมื่อกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนในย่านเยาวราชได้บุกเบิกตลาดทองคำอย่างจริงจัง ซึ่งกลายมาเป็นถนนสายสำคัญที่มีชื่อเสียงในด้านการค้าในปัจจุบัน ประมาณกันว่ามีร้านทำทองรูปพรรณอย่างน้อย ๆ ถึง 4 แห่งที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของลูกค้ทั้งชาวไทยและชาวจีน เช่น ร้านอิฐมูย ร้านเซ่ง-ซุนหลี ร้านหลีซุย และร้านตั้งโตะกั้ง ซึ่งปัจจุบันคงเหลือเพียงร้านทองตั้งโตะกั้งที่ยังเปิดดำเนินการมาจนถึงทายาทรุ่นปัจจุบัน (รุ่นที่ 4) และเป็นร้านทองที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในเรื่องทองคุณภาพมาโดยตลอด

เยาวราชจัดเป็นแหล่งค้าทองคำที่ใหญ่และสำคัญที่สุดของประเทศ สองฝั่งถนนเยาวราชจะเต็มไปด้วยร้านทองขนาดใหญ่ของชาวจีน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของถนนสายนี้มาเป็นเวลานานนับศตวรรษ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ชาวจีนที่เดินทางมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารได้ตั้งรกรากรวมกันอยู่ในแผ่นดินไทยในย่านที่เรียกว่า "สามเพ็ง" ซึ่งเรียกขานกันจนเพี้ยนเสียงมาเป็น "สำเพ็ง" อย่างในปัจจุบัน

ความที่คนจีนเป็นคนขยันขันแข็ง และรักพวกพ้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี จึงทำให้กิจการค้าขายของคนจีนในย่านนี้รุ่งเรือง ชุมชนชาวจีนจึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว จวบจนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้มีการขุดคลองผดุงกรุงเกษม และได้มีการสร้างถนนเจริญกรุง เพื่อระบายความแออัดของชุมชนชาวจีนที่อาศัยอยู่ในบริเวณสามเพ็งให้กระจายไปอาศัยตามแนวถนนเจริญกรุง

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินในย่านราชวงศ์ และมีพระราชกระแสรับสั่งให้ตัดถนนในย่านสามเพ็งขึ้นอีกหลายสาย อาทิ ถนนทรงวาด (เหตุที่ชื่อนี้เพราะพระองค์ทรงวาดแนวถนนด้วยพระองค์เอง) ถนนทองสวัสดิ์ และถนนเยาวราชเพื่อใช้สัญจร

ถนนเยาวราชเป็นถนนที่ตัดผ่านระหว่างถนนเจริญกรุงกับสามเพ็ง ได้รับพระราชทานนามอันเป็นมงคลนี้จากพระองค์ท่าน แต่เดิมถนนสายนี้จะเต็มไปด้วยบ่อนการพนัน มีเซียนพนันจากทั่วสารทิศเข้ามาเสี่ยงโชค โดยมีชาวจีนตั้งโต๊ะรับซื้อขายทองคำจากเซียนพนัน บางเจ้าก็ดำเนินการคล้าย ๆ กับโรงรับจำนำของนักการพนันที่เอาทองคำมาค้ำประกันเงินกู้ ถนนเยาวราชจึงกลายเป็นศูนย์กลางซื้อขายแลกเปลี่ยนทองคำ และแหล่งเงินกู้ สำหรับนักการพนันและผู้ที่ต้องการเงินไปลงทุนทำการค้า ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นคนจีนที่เข้ามาทำการค้าในเมืองไทยและยังไม่มีหลักทรัพย์ที่ดินสำหรับไปกู้เงินจากธนาคาร (กฎหมายไทยในขณะนั้นไม่อนุญาตให้คนต่างชาติเป็นเจ้าของที่ดิน) จึงมากู้เงินจากร้านทองเพื่อนำไปเป็นทุนในการค้าและเมื่อการค้ามีผลกำไร ก็จะสะสมผลกำไรในรูปของการซื้อทองคำมาเก็บไว้ ซึ่งเป็นเหตุผลให้คนจีนนิยมซื้อทองคำมากกว่าการให้บริการกับธนาคารในสมัยนั้น จากโต๊ะรับซื้อขายทองคำริมถนนจึงได้วิวัฒนาการมาเป็นตู้ทองขนาดเล็กและกลายเป็นร้านทองระดับที่ชาวจีนเรียกว่า "ห้าง" เต็มสองฟากถนนเยาวราชในปัจจุบัน

ถึงวันนี้...ถนนเยาวราชมีอายุถึง 100 กว่าปี ชื่อเสียงของถนนเยาวราชเป็นที่รู้จักกันดีในอดีตคือ ชุมทรัพย์ทำเลทองของชาวจีนรุ่นแล้วรุ่นเล่า ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร มีธุรกิจหลากหลายประเภทไล่เรียงตั้งแต่ประกอบการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ริมถนน ไปจนถึงธุรกิจค้าปลีกส่งสินค้าทุกชนิด ทั้งอาหาร ยาจีน จิปาถะ รวมทั้งมีโรงมหรสพขนาดเล็ก ๆ ไว้เป็นที่ผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานทั้งโรงจิว โรงหนัง แม้กระทั่งโรงน้ำชาที่ยังพอให้เห็นอยู่บ้างประปราย

ร้านทองริมถนนเยาวราช สามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ เป็นร้านทองขนาดใหญ่ที่ผลิตทองแท่งและทองรูปพรรณภายใต้ยี่ห้อของร้านตน เพื่อรับประกันการขายและแลกเปลี่ยนในราคาที่ไม่ลดลงมากนัก โดยร้านทองขนาดใหญ่จะตั้งอยู่ในแหล่งค้าทองดั้งเดิมของไทยคือในแถบเยาวราช จะมีช่างฝีมือดีประจำร้านเป็นจำนวนมาก เช่น ร้านทองตั้งโต๊ะกัง ซึ่งเป็นร้านทองเก่าแก่ของคนจีนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้ก่อตั้งคือ นายโต๊ะกัง แต่ตั้ง การทำทองของร้านทองแห่งนี้เป็นที่เชื่อถือในด้านคุณภาพมาเนิ่นนานด้วยความสวยงามสูงปลั่งของเนื้อทองที่สั่งมาจากเมืองจีนที่เรียกกันว่าทองใบ (ลักษณะเป็นแผ่นทองคล้ายทองคำเปลวแต่หนักกว่า) ซึ่งเป็นทองบริสุทธิ์เมื่อนำมาหลอมเป็นทองรูปพรรณแล้วจะเหลืองสุกใส เป็นที่ชื่นชอบของเหล่าเจ้านาย ข้าราชการสำนัก และราษฎรที่มีฐานะ ปัจจุบันร้านทองแห่งนี้มีอายุกว่า 100 ปีแล้วและทายาทก็ยังคงรับช่วงสืบทอดกิจการต่อมาด้วยความซื่อสัตย์

ลักษณะที่ 2 เป็นร้านขนาดกลางและขนาดเล็กจะตั้งอยู่ในย่านชุมชนและตลาดสด มักจะมีช่างทองอยู่ประจำร้านเพียงหนึ่งถึงสองคนเพื่อผลิตทองรูปพรรณบางส่วน และมีการสั่งซื้อแบบสำเร็จรูปจากร้านค้าขนาดใหญ่เพื่อจำหน่ายอีกทอดหนึ่ง

ประเภทของทองรูปพรรณที่ซื้อขายกันโดยทั่วไป ประกอบด้วยสร้อยคอ สร้อยข้อมือ แหวน และต่างหู เป็นต้น โดยจะมีราคาขายตามน้ำหนักทองและค่ากำเหน็จ (ค่าฝีมือในการประกอบทอง) ขึ้นอยู่กับลวดลายและความยากง่ายในการประดิษฐ์ ค่ากำเหน็จจะอยู่ระหว่าง 500-2,000 บาทต่อน้ำหนักทอง 1 บาท (15.244 กรัม) ถ้าเป็นทองรูปพรรณที่ขึ้นรูปด้วยเครื่องพิมพ์ (ทองปั๊ม) ค่ากำเหน็จจะอยู่ราว 100-400 บาท ต่อเส้น การซื้อขายทองคำในแต่ละวันจะถูกกำหนดโดยสมาคมผู้ค้าทองคำและอัญมณี ซึ่งปัจจัยการกำหนดราคาซื้อขายทองคำจะขึ้นอยู่กับภาวะเคลื่อนไหวของราคาทองคำในตลาดโลกและความต้องการทองคำในตลาดของประเทศ

ตลาดทองรูปพรรณเริ่มเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง เมื่อทอง 99.99 % เริ่มเข้ามามีบทบาท ในราวปี พ.ศ.2534 จากการผลิตของบริษัทโกลด์มาสเตอร์ (Gold Master) โดยสองพี่น้อง นายนพดล และนายปริญญา ธรรมวิวัฒน์ ซึ่งบุกเบิกตลาดทองคำด้วยแนวคิดผสมผสานดีไซน์แบบทันสมัยจากทองที่มีเปอร์เซ็นต์สูงกว่าทอง 96.5 % ที่ตลาดค้าทองแบบเก่าผลิต หรือที่เรียกกันว่าทองตู้แดง และเมื่อทองรูปพรรณ 99.99 % ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคเพิ่มขึ้น ก็ส่งผลให้เกิดผู้ผลิตรายใหม่ๆ ตามมา เช่น ปริมา โกลด์ (Prima Glod) ทองเชียงใหม่ (เกรทเทสโกลด์ (Greatest Gold) และโกลด์ เนเจอร์ (Gold Nature) เป็นต้น

ต้นปี พ.ศ.2534 เป็นปีที่ประเทศไทยเริ่มอนุญาตให้มีการเปิดเสรีนำเข้าทอง เป็นปีที่สิ้นสุดการผูกขาดและควบคุม การนำเข้าทองนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สอง ประกอบกับอัตราภาษีนำเข้าจาก 35 % ก่อนหน้าปี 2534 ลดลงมาเหลือ 30 % 5 % และ 0 % ในที่สุด เป็นสิ่งที่ยังผลให้ตลาดทองในประเทศเป็นตลาดเปิด ราคาทองในประเทศลดต่ำลงและเคลื่อนไหว ในทิศทางเดียวกันกับตลาดโลก

ตลาดค้ำทองยุคเก่า ตลาดค้ำทองยุคเก่า เป็นตลาดที่ลูกค้าคือกลุ่มคนฐานะปานกลางที่นิยมซื้อทองเก็บไว้ โดยร้านทองลักษณะนี้จะตั้งชื่อร้านเป็นภาษาจีน เช่น ตั้งโต๊ะกัง ฮั่วเซ่งเฮง จินฮั่วเฮง และส่วนใหญ่จะใช้โลโก้เป็นสิ่งสราสลั้ว และจุดเด่นที่สำคัญที่สุดก็คือเปอร์เซ็นต์ทองที่ใช้ คือ 96.5 %

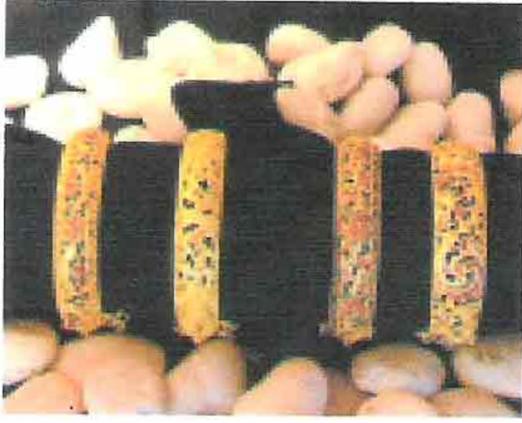
ตลาดค้ำทองยุคใหม่

ตลาดทองยุคใหม่เป็นตลาดของค่านิยมคนรุ่นใหม่ ที่นิยมของแปลกใหม่ ดีไซน์ทันสมัยมีคุณภาพไม่สนใจในเรื่องราคา เพราะไม่ได้คิดจะซื้อทองไว้เก็บกำไร แต่ซื้อใส่เพื่อให้อุบัติมีรสนิยม การซื้อทองจึงกลายเป็นแฟชั่น เหมือนการเลือกซื้อสินค้าแบรนด์เนม มียี่ห้อ เป็นการตามแฟชั่นแบบหนึ่ง ถึงแม้ราคาทองเปอร์เซ็นต์ 99.99 % จะแพงกว่าทองแถวราชหรือทองตู้แดงถึงเท่าตัว แต่สีและดีไซน์ก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้บริโภคตัดสินใจเลือก ทองคำ 99.99% เพราะเป็นการเน้นที่ดีไซน์ที่พิถีพิถันประณีตและทันสมัยเป็นสำคัญ

ตลาดการแข่งขันในปัจจุบัน

เนื่องจากการค้ำทองคำอิงกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ดังนั้นตั้งแต่ยุคหลังวิกฤตเศรษฐกิจไทยเมื่อปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา การค้ำทองคำจึงซบเซาลงเรื่อย ๆ โดยข้อมูลจากสมาคมค้ำทองคำระบุว่า อัตราการซื้อทองคำตั้งแต่เกิดวิกฤต ถดถอยลงทุกปี ปีละ 10-20 % แม้จนปัจจุบันที่เศรษฐกิจเริ่มฟื้นตัว แต่กำลังซื้อทองก็ยังน้อยอยู่ เพราะราคาทองขยับสูงขึ้นเกือบเท่าตัว จากที่เคยบาทละ 4,000 กว่าบาท ปัจจุบันขยับขึ้นมาบาทละกว่า 9,000 บาท (ปี 2548)

กลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายทองรูปพรรณ

ทองรูปพรรณ หมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่ทำหรือประกอบขึ้นด้วยโลหะทองคำบริสุทธิ์หรือทองคำผสม ครอบคลุมถึงทองรูปพรรณที่ชุบด้วยทองคำโดยมีความบริสุทธิ์ตั้งแต่ 91.6 % ขึ้นไปหรือ 22 กะรัต ในปัจจุบันผู้ผลิตทองรูปพรรณจะใช้ทองคำที่มีความบริสุทธิ์ 96.5 % และ 99.99 % เป็นหลักในการผลิตชิ้นงาน ซึ่งเมื่อแบ่งตามรูปแบบและวิธีการผลิตแล้วจะมีด้วยกัน 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มทองรูปพรรณแบบจีน คือกลุ่มที่ผลิตชิ้นงานด้วยทอง 96.5 % ได้แก่ ร้านทองแถวเยาวราชซึ่งปัจจุบันได้มีการขยายตัวมีการเปิดสาขาทั้งในห้างสรรพสินค้าและร้านค้าปลีก จะมีอยู่เพียงร้านโตะกัง ร้านทองเก่าแก่อายุกว่า 100 ปีที่ยังไม่มีการเปิดสาขาที่ใด อย่างไรก็ตามด้วยภาวะการแข่งขันที่เข้มข้นและการลอกเลียนแบบยี่ห้ออันบ่อยครั้ง ทำให้ทายาทรุ่นปัจจุบันเริ่มนำกลยุทธ์ทางการตลาดแบบขยาย แพร่ไพศาลเข้ามาใช้ นอกจากนี้ก็ยังมีร้านทองกลุ่มใหญ่ ๆ เช่น จีนฮั่วเฮง ทวีชัย 5 (เดิมอยู่ที่จังหวัดนครสวรรค์ เป็นร้านทองร้านแรกที่โฆษณาทางโทรทัศน์) ทองใบ, ทองแม่ทองสุก ฯลฯ

2. กลุ่มทองรูปพรรณแบบไทยโบราณ ได้แก่ กลุ่มทองเพชรบุรี,ทองสุโขทัย,ทองชุมชนจักรพงษ์ แขวงชนะสงคราม

3. กลุ่มทองรูปพรรณสมัยใหม่ คือกลุ่มที่เน้นความสวยงามของงานทองแบบสมัยนิยม โดยใช้ทอง 99.99% ได้แก่ กลุ่มโกลด์ มาสเตอร์ และกลุ่มพริมาโกลด์ กลุ่มเกรทเทสโกลด์ กลุ่มเชียงใหม่ เป็นต้น

ปัจจุบันทองรูปพรรณ 99.99 % ได้รับความนิยมในกลุ่มผู้บริโภคค่อนข้างมาก โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการอุปโภคทองคำรูปพรรณประเภทนี้พบว่าแบบลดแลก และการดีไซน์เป็นองค์ประกอบในการตัดสินใจหลัก โดยผู้บริโภคกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง 20-30 ปี โดยมีระดับการศึกษาปริญญาตรี ประกอบอาชีพรับจ้างและพนักงานเอกชน ที่มีรายได้ 10,000 -20,000 บาท

การบริโภคทองคำในภูมิภาคเอเชีย

ดร.ชิกมัน พรอยด์ อธิบายถึงความนิยมทองคำว่าเป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในส่วนลึกทางจิตใต้สำนึกของมนุษย์ ทองคำเป็นโลหะที่สนองตอบสัญชาตญาณความเป็นเจ้าของ และปลุชชั้วไปมักผูกพันความรำรวยไว้กับทองคำ คนทั่วโลกจึงยอมรับและถือทองคำเสมือนเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ตลาดทองคำจึงเป็นตลาดที่กว้างใหญ่มาก ข้อมูลจากสมาพันธ์ผู้ผลิตทองคำแห่งโลกระบุว่า ตลาดค้าทองคำที่ใหญ่ที่สุดอยู่ที่ภูมิภาคเอเชียเป็นหลัก โดยประเทศที่มีการบริโภคทองคำมากที่สุดคือประเทศอินเดีย โดยรูปแบบการบริโภคจะอยู่ในลักษณะแปรรูปเป็นเครื่องประดับเพื่อการส่งออกถึง 70 % ของปริมาณทองคำที่นำเข้าทั้งหมด รองลงมาคือจีน ซึ่งเชื่อกันว่านอกจากจะเป็นผู้บริโภครายใหญ่แล้ว จีนยังอาจมีทรัพยากรแร่ธาตุชนิดนี้มากที่สุดใเอเชียก็เป็นได้

บทที่ 3 ช่างทองลายโบราณ

การถ่ายทอดความรู้แบบบ้าน วัด และวัง

ในสมัยก่อนช่างชาวบ้านหรือช่างพื้นบ้านจะเรียนรู้วิชาช่างจากบรรพบุรุษและสืบทอดต่อ ๆ กันมา หรือหากจะถ่ายทอดให้คนอื่น ก็ต้องมีความสัมพันธ์กันไม่ว่าทางใดก็ตาม และผู้เป็นศิษย์มักต้องมาอยู่ มารับใช้ครูที่บ้านซึ่งต้องใช้ระยะเวลาฝึกฝนกันนานพอสมควร แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยน ช่างพื้นบ้านเหล่านี้ก็อยากให้อุบลหลานได้ประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่มีเกียรติ เช่น รับราชการ ประกอบกับมีการออกพระราชบัญญัติการศึกษา ทำให้เด็กทุกคนต้องเข้าโรงเรียน ทำให้ไม่มีเวลาฝึกฝนเต็มที่ หรือบางครั้งบุตรหลานก็ไม่สนใจจะเป็นช่างตามบรรพบุรุษด้วย ทำให้การถ่ายทอดความรู้แบบนี้เสื่อมไป

แต่เดิม การถ่ายทอดความรู้ในเชิงช่างมักจะเป็นไปในลักษณะครอบครัวเครือญาติ หรือเมื่อช่างคนใดมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักก็อาจมีคนมาขอเป็นลูกศิษย์เกิดเป็นสำนักช่างขึ้นมา และครูช่างก็อาจไม่ได้สั่งสอนวิชาทุกอย่าง ให้แก่ลูกศิษย์ ดังนั้นความรู้บางอย่างก็หายไปตามกาลเวลา นอกจากนี้วิชาช่างก็ไม่ใช่วิชาที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ครูจะสอนโดยให้ทำไปที่ละขั้นตอน หรือบางอย่างก็ไม่ได้สอนเลย ผู้เป็นศิษย์ต้องใช้การสังเกตดูเอาเองว่าสิ่งไหนทำอย่างไร นอกจากนี้อาจเป็นเรื่องของชาติพันธุ์ด้วยที่ช่างไม่ต้องการให้วิชาความรู้ตกไปอยู่ในมือของคนอื่น การสืบทอดจึงมีกันอยู่แต่เฉพาะกลุ่มคนชาติเดียวกัน ดังเช่นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่บ้านเมือง

กำลังฟื้นตัวจากการสงคราม จึงมีความต้องการช่างต่าง ๆ มากมายเพื่อสร้างเมืองใหม่ให้สมบูรณ์เหมือนเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่ช่างของกรุงเก่าเองก็ได้ถูกกวาดต้อนไปคราวเสียกรุงจำนวนมาก จึงมีการนำช่างจากเขมรลาวเข้ามาทดแทน เช่นที่บ้านบาตร เล่ากันว่าบรรพบุรุษเป็นชาวเขมรที่อพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 3 และกลุ่มที่มากที่สุดก็คือลาว ที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 3 ซึ่งปรากฏว่ามีบ้านช่างหลายบ้านที่เป็นชาวลาว เช่น บ้านดอกไม้ บ้านนุ บ้านกะปะ บ้านตีทอง เป็นต้น

จากการศึกษาของไพโรจน์ สาสิทธิ์น (2515) เกี่ยวกับช่างทองหมู่บ้านตรอกสุเหร่า พบว่า ช่างทองชุมชนตรอกสุเหร่าเป็นชุมชนมุสลิมจากภาคใต้ที่อพยพมาตั้งแต่ประมาณสมัยรัชกาลที่ 3 การถ่ายทอดวิธีการทำทองก็เป็นมรดกที่ตกทอดสืบต่อกันมา ไม่ใคร่สอนให้บุคคลอื่นที่ไม่ใช่เครือญาติ อย่างไรก็ตามงานศึกษาชิ้นนี้ได้พบข้อสังเกตว่าแม่ผู้ที่เข้ามาฝึกหัดเรียนรู้วิธีการทำทองจะเป็นคนนอกตระกูลมากถึง 70 % แต่ทุกคนล้วนมีความสัมพันธ์ต่อกันในกลุ่มจนเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้ และ 90 % ของช่างฝึกหัดใหม่เหล่านี้ล้วนนับถือศาสนาอิสลาม และมูลเหตุให้มาเรียนรู้วิชาช่างนี้ก็เพราะไม่ประสบความสำเร็จในการศึกษาตามระบบโรงเรียน

อย่างไรก็ตามการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะบ้านช่างนี้ก็ยังคงอยู่มาจนปัจจุบันนี้ โดยมีความเปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคม ดังเช่นที่ ตำบลท่าชัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งเป็นชุมชนที่ชาวบ้านประกอบอาชีพทำทองรูปพรรณเสียส่วนใหญ่ โดยวิธีการถ่ายทอดความรู้ของช่างทองกลุ่มนี้ก็ยังคงใช้วิธีการแบบโบราณ คือช่างจะถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง โดยให้ปฏิบัติจริง ไม่มีตำรา แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงและแตกต่างไปจากการสืบทอดงานทองของเพชรบุรี ก็คือ การถ่ายทอดวิชาให้แก่คนนอกตระกูล ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องของทางเครือญาติแต่อย่างใด

ช่างทองในสยาม

การทำทองเป็นอาชีพหนึ่งที่มีมานานแล้ว โดยผูกพันอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ในรูปแบบของแรงงานช่าง โดยพระเจ้าแผ่นดินจะมีช่างผู้เชี่ยวชาญงานประเภทต่าง ๆ ไว้มือสอย ในสมัยกรุงสุโขทัย เนื่องจากไม่มีบันทึกหลักฐานเกี่ยวกับช่างไว้มือ แต่จากการสันนิษฐานโดยอ้างอิงจากข้อความในหลักศิลาจารึกและหลักฐานจากอาณาจักรอื่น ๆ ทำให้ทราบว่าสมัยสุโขทัยก็มีช่างฝีมือเฉพาะด้านอยู่จำนวนไม่น้อย และในจำนวนนี้ก็คงมีช่างเงินช่างทองรวมอยู่ด้วย เนื่องจากภาพสลักและภาพปูนปั้นในสมัยสุโขทัยแสดงให้เห็นว่าบุรุษและสตรีนิยมใช้เครื่องประดับตกแต่งร่างกายมาเนิ่นนานตามฐานะ และจากศิลาจารึกหลักที่ 1 (ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง) ยังกล่าวถึงการค้าเงินค้ำทองไว้มือด้วย ส่วนจารึกหลักอื่น ๆ ก็มีกล่าวถึงพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งมีการถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เช่น พระมหามงกุฎ พระแสงขรรค์ไชยศรีและเศวตฉัตร หลักฐานทางด้านวัตถุที่พบก็ได้แก่ พระพุทธรูปขนาดเล็กบุทองค้ำ และแผ่นลานทอง เป็นต้น นอกจากนี้ก็เป็นการใช้ทองค้ำเปลวปิดพระพุทธรูปสำริดหรือวัสดุอื่น ๆ

สมัยอยุธยา

ในกรุงศรีอยุธยา นั้น เมื่อแรกสถาปนาเมืองมีการสถาปนาปราสาท พระราชมณเฑียร การสร้างพระวิหาร พระมหาธาตุเจดีย์ พระอารามถวายแก่พระศาสนา และบรรดาเครื่องยศ เช่น เจียดทอง กระบี่ เสลี่ยงงา ซึ่งงานที่กล่าวมานี้ล้วนต้องอาศัยฝีมือช่างทั้งสิ้น แสดงว่าตั้งแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ 1 ก็ได้มีผู้ที่เป็น "ช่างหลวง" รับราชการฝ่ายช่าง ทำราชการถวายแล้ว แต่จะจัดเป็นกรมกองมีชื่ออย่างไรหรือไม่ ไม่ปรากฏ จนมาถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าแผ่นดินลำดับที่ 8 แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้โปรดให้ตราพระโอยการตำแหน่งนาพลเรือนและนาทหารขึ้น ให้เป็นระเบียบในการบริการราชการ มีระดับถึง "กรมช่างสิบหมู่" เป็นกรมหนึ่ง ที่ได้รับการจัดขึ้นทำเนียบอย่างชัดเจน (กรมศิลปากร 2540 : 27)

ช่างที่ปรากฏชื่ออยู่ในทำเนียบช่างหลวงก็ได้แก่ ช่างเลื่อย ช่างก่อ ช่างดอกไม้เพลิง ช่างไม้ลำเภา ช่างปั้น ช่างสนะ²⁰ (ไทย) ช่างสนะ (จีน) ช่างขุนพราหมณ์เทศ²¹ ช่างพระแสงตัน ช่างเงิน ช่างในกรมพระคลังใน ช่างรัก (ขวา-ซ้าย) ช่างมุก ช่างปากไม้ ช่างเรือ(ขวา-ซ้าย) ช่างทำรุ²² (ขวา-ซ้าย) ช่างเขียน (ขวา-ซ้าย) ช่างแกะ ช่างสลัก(ขวา-ซ้าย) ช่างกลึง ช่างหล่อ (ขวา-ซ้าย) ช่างปั้น (ขวา-ซ้าย) ช่างหุ่น ช่างบุ ช่างปูน นอกจากนี้ก็ยังมีช่างที่ไม่มีชื่อปรากฏอาจจะเป็นเพราะความไม่สมบูรณ์ของเอกสาร แต่มีหลักฐานงานช่างเหลืออยู่ เช่น ช่างทอง ช่างถม และช่างกระจก

หนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 ซึ่งพรรณนาถึงกรุงศรีอยุธยา ก็ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ในบริเวณพระบรมมหาราชวังนั้นมีโรงช่างต่าง ๆ ของหลวงตั้งอยู่ด้วยคือ มีโรงช่างรูปอยู่ในกำแพงล้อมพระคลังมหาสมบัติ นอกประตูไพชยนต์ทวาร...มีช่างโรงสนะสองโรง...ริมสระในสวนไพชยนต์เบญจรัตน์...มีโรงช่างทำเงินบาท สลึง เพ็อง อยู่ปากสระ...มีโรงช่างทำมุกอยู่หน้าพระที่นั่งทรงปืน ...นอกจากช่างหลวงแล้ว ในกรุงศรีอยุธยาก็ยังมีช่างพื้นบ้าน ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ แต่ละกลุ่มประกอบอาชีพตามถนัดของตน และมีการตั้งตลาดหรือย่านร้านค้า มีย่านที่เป็นที่รวมของช่างต่าง ๆ เช่น ย่านขันเงิน ขายจอก ขันผอบ ตลับเงินเลว และถมยาดำ สายสะอั้ง กำไล ปั้นปักจุก กระจับปี่ง ย่านป่าทองขาย ทองคำเปลว ทอง นาก เงิน ย่านวัดกระเชี ช่างทำพระพุทธรูปด้วยทองคำ นาก เงิน สัมฤทธิ์ เป็นต้น...(กรกช 2543: 19)

จากหลักฐานทางเอกสาร จำพวกจดหมายเหตุของชาวต่างประเทศและจากโบราณวัตถุ ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ทำให้ทราบว่า เครื่องเงินเครื่องทองในสมัยอยุธยาเป็นสิ่งที่ช่างทำขึ้นเพื่อเป็นเครื่องบูชาทางศาสนา เป็นเครื่องราชบรรณาการ เครื่องยศ เครื่องประดับ และเครื่องใช้ต่าง ๆ และเงินตรา โดยในส่วนของทองคำ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่า ช่างจะนำมาใช้เพื่อเสริมความงามให้แก่เครื่องสักการะทางศาสนา เครื่องราชบรรณาการ และเครื่องยศ เช่น ไข่มุก บุปผิต หล่อพระพุทธรูป นอกจากนี้ยังนำมาใช้ทำเครื่องประดับอีกด้วย

สมัยกรุงธนบุรี

มีการจัดจำแนกงานช่างตามขนบนิยมด้วยเช่นกัน ทั้งกรมช่างมหาดเล็ก กรมช่างทหารใน และกรมช่างสิบหมู่ โดยมีหลักฐานที่กล่าวถึงช่างทองพระคลังมหาสมบัติด้วยว่า ช่างจำพวกนี้คือช่างทองรูปพรรณ ได้ทำการประเภทเครื่องราชูปโภค ราชภัณฑ์ต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งของมีค่าทางวัตถุและคุณค่าทางรูปแบบ ซึ่งประกอบขึ้นด้วยฝีมืออันวิจิตร ประณีต ช่างสลักกระดาศ ทำการช่างด้านสลัก ปูกระดาศชนิดต่าง ๆ ทำเป็นลวดลายหรือรูปภาพสำหรับประดับ ปิดนุเพื่อการตกแต่งสิ่งต่าง ๆ

²⁰ อ่านว่า สะ-หนะ เป็นช่างทำเครื่องผ้า เครื่องหนัง เช่น การทำปลอกมิด สายรัด คำว่า "สนะ" แปลว่า เย็บ ขุน ปะ บางที่ช่างสนะอาจจะคือช่างเย็บผ้าในปัจจุบันนี้เอง คือมีหน้าที่เกี่ยวกับผ้า การเย็บปักถักร้อยทั้งปวง ในบันทึกมีทั้งช่างไทยและจีน ช่างจีนน่าจะเกี่ยวกับการเย็บสอยและปักอันประณีต เช่น ปักไหม หรืออาจรวมทั้งการทอไหมเป็นลวดลายต่าง ๆ รวมทั้งการซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดของสิ่งเหล่านี้ด้วย

²¹ เป็นช่างทำเครื่องบัดพลี บวงสรวง สิ่งเวทย์ต่าง ๆ ที่ต้องใช้ในพิธีพราหมณ์ น่าจะเป็นช่างที่มีหน้าที่ก่อสร้าง และทำการทุกชนิดเกี่ยวกับพิธีพราหมณ์ดังเช่น ทำฉัตร ธง ฉลุบายกล้วย ทำบายศรี เครื่องบัดพลี รวมทั้งการตั้งโรงพิธีด้วย ซึ่งต้องใช้ฝีมือช่างอันประณีตทั้งสิ้น

²² สันนิษฐานเป็นสองนัยคือ เพี้ยนมาจากคำว่าปรู หรือฉลุ อีกนัยหนึ่งว่าเป็นช่างรื้อถอนสิ่งก่อสร้าง ทั้งชนิดที่สร้างถาวรและชั่วคราว สามารถจัดลำดับและแยกแยะประเภทสิ่งหรือได้เป็นหมวดหมู่มีระเบียบ โดย "รุ" แปลว่าการเอาออก ทำให้หมดไป

สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัตนโกสินทร์มีความพยายามสร้างพระนครให้เหมือนสมัยอยุธยา จึงมีการรวบรวมช่างที่ลี้ภัยสงครามไปกลับมาเข้ารับราชการ แล้วจัดตั้งกรมช่างสิบหมู่ขึ้น อาศัยการลำดับหน้าที่ ตำแหน่ง บรรดาศักดิ์ ราชทินนามและศักดินาตามแบบกรุงศรีอยุธยา โดยพระมหากษัตริย์ทรงเอาใจใส่อุปถัมภ์งานช่างเหล่านี้อย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตาม งานของหลวงก็มีได้มีตลอดเวลา ช่างจึงมีเวลารับงานส่วนตัวได้ แต่เมื่อมีหมายเรียกตัวจึงเข้ามารับใช้เป็นการชั่วคราว คราวละ 6 เดือน การรวบรวมช่างกลุ่มต่างๆ ของหลวงนี้ เป็นไปได้หลายวิธี ไม่ว่าจะเป็นการขอแรง การเกณฑ์ หรือการนิมนต์ ภายใต้ระบบศักดินาของไทย ช่างจะอยู่ภายใต้การควบคุมของหลวงอยู่แล้วไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ฉะนั้นแม้จะเป็นช่างของเจ้านาย ช่างของวัดหรือช่างชาวบ้านต่างก็มีสถานะความเป็นช่างหลวงซ่อนทับอยู่ จนเมื่อสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน จัดตั้งกระทรวงกรมกองขึ้นรับผิดชอบงานเฉพาะอย่าง รูปแบบการทำงานของช่างจึงเปลี่ยนไปด้วย ดังที่ไพโรจน์ สาลีรัตน์ (2515) เล่าถึงบรรพบุรุษช่างทองตรอกสุเหร่าไว้ว่า บางคนที่มีฝีมือได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าให้เขาไปเป็นช่างทองหลวง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 7 มี 2 ประเภท คือ ข้าราชการประจำไปเข้าเฝ้ากลับ รับพระราชทานเงินรายเดือน และข้าราชการเบียดหัวดี ทำงานเป็นเอกเทศภายนอกต่อเมื่อมีงานจึงมีรับสั่งให้เข้ามารับราชการเรียกว่า เข้าวร ได้รับเบียดหัวดีพระราชทานปีละ 2 ครั้ง อย่างไรก็ตามความต้องการด้านงานช่างของหลวงได้เปลี่ยนแปลงไป เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงรับช่างจากตะวันตกเข้ามาทำงานในพระนครมากขึ้น เช่น ทรงจ้างช่างเขียนช่างปั้นจากอิตาลี ช่างทองจากเยอรมัน ซึ่งแม้แต่ช่างไทยเองก็ต้องเรียนรู้อาชีพช่างแบบตะวันตกนี้ด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ เมื่อกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้ทองคำเริ่มคลี่คลาย มิได้จำกัดเฉพาะกษัตริย์และขุนนางชั้นสูง จึงมีร้านค้าทองขึ้นเป็นครั้งแรก ช่างทองหลวงที่เปิดร้านทำทองเป็นรายแรกในสยามก็คือ นายกราเล็ดหรือแกรเล็ด (Grahler) ชาวเยอรมันที่รับราชการเป็นช่างทองสายฝรั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2433 นายกราเล็ดได้เปิดร้านจำหน่ายเครื่องทองรูปพรรณชื่อว่า F.Grahler & Co., Jewellers ขึ้นที่บ้านตะนาว ปากถนนแพ่งสรรพศาสตร์ ใกล้สี่กั๊กเสาชิงช้า ส่วนร้านทองที่เป็นของคนไทยร้านแรกคือร้านอาณาจักรสภาคาร ของหลวงสุวรรณภิกษานาถ (พงษ์ ศิริสัมพันธ์) นายช่างทองหลวงผู้มีฝีมือในการทำทองรูปพรรณได้อย่างประณีตงดงาม ร้านอาณาจักรสภาคารก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2446 หลังจากนั้นก็มีร้านค้าทองรูปพรรณตั้งขึ้นมาอีกหลายร้านซึ่งเจ้าของส่วนใหญ่เป็นชาวจีน และทำเลที่ตั้งก็จะอยู่ในละแวกบริเวณเยาวราช ส่วนช่างทองชาวไทยที่รับสืบทอดงานทำทองที่ยังเหลืออยู่ในปัจจุบันมีน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นร้านทองเล็ก ๆ ที่ทำทองกันในครอบครัว ซึ่งบางกลุ่มบางย่านก็เคยมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในอดีต เช่น บ้านช่างทองบริเวณถนนตีทอง และที่บ้านช่างทองมุสลิมบริเวณวัดทองนพคุณ ฝั่งธนบุรี ซึ่งปัจจุบันไม่มีผู้สืบทอดต่อแล้ว แต่ที่ยังคงทำอยู่ก็มีอยู่ที่ชุมชนจักรพงษ์ ตรอกสุเหร่า แขวงชนะสงคราม ผู้ที่ริเริ่มคือนายสาย ลอประยูรช่างทองหลวงสังกัดกรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ ผู้บังคับการกรมช่างมหาดเล็ก สมัยรัชกาลที่ 5 นายสายและภรรยาได้ยึดอาชีพทำทองซึ่งต่อมาคนในชุมชนก็ได้หันมาประกอบอาชีพทำเครื่องทองตาม เครื่องทองที่มีชื่อเสียงของชุมชนนี้ ได้แก่ จี้แบบโบราณ ตลับ และกรอบพระ ปัจจุบันคนในชุมชนเล็กทำเครื่องทองแล้ว คงเหลือแต่นางเล็ก ลอประยูรที่ยังคงรับทำแหวนของนายทหารอากาศเพียงอย่างเดียว

งานทองในวัง

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีการส่งสมมุติความรู้ในเชิงช่างหลากหลายสาขา เพราะงานช่างเป็นที่ต้องการของพระมหากษัตริย์ เจ้านายและขุนนางมาโดยตลอด โดยช่างจะได้รับการอุปถัมภ์ให้มีความเป็นอยู่ที่ดี ไม่ต้องลำบากหาเลี้ยงชีพเอง เรียกกันว่าช่างหลวง ซึ่งวิบูลย์ ลี้สุวรรณ ให้คำจำกัดความว่า ช่างหลวงเป็นช่างฝีมือที่อยู่ในรั้วในวังคอยรับใช้ทำงานกับกษัตริย์และข้าราชการบริพารในสำนัก ส่วนมากเป็นช่างฝีมือดีเพราะได้รับการคัดเลือกมาแล้ว และเหตุที่ช่างหลวงเป็นช่างฝีมือดีมีผลงานที่ประณีตบรรจง ก็อาจเนื่องมาจากเหตุที่ได้รับการเลี้ยงดูให้มีความสะดวกสบายจากพระมหากษัตริย์นั่นเอง จนกระทั่งสังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงตามค่านิยมตะวันตกที่หลังไหลเข้าประเทศ ชนชั้นสูงเปลี่ยนรสนิยมทางงานช่างไปนิยมแบบตะวันตก มีการจ้างช่างและซื้องานจากตะวันตกเข้ามางานช่างไทยจึงเสื่อมความนิยมลงจนกลายมาเป็นสาขาเหตุให้ไม่มีผู้สืบทอดต่อ แม้จะมีการจัดตั้งโรงเรียนเพาะช่างขึ้น แต่ก็ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ความขาดแคลนช่างผู้มีความเชี่ยวชาญในงานศิลปะไทยเฉพาะอย่าง เริ่มปรากฏขึ้นเมื่อคราวบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ฉลองกรุงครบ 200 ปี พ.ศ.2525 ซึ่งทำให้หน่วยราชการต่าง ๆ เริ่มหันวิกฤตในความขาดผู้สืบทอดงานภูมิปัญญาไทย แต่ด้วยพระกรุณาธิคุณของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ที่ทรงเล็งเห็นข้อจำกัดของระบบราชการในการสรรหาและสืบทอดงานช่างแขนงต่าง ๆ ของไทย จึงทรงมีพระราชดำริให้สำนักพระราชวังจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ว่าพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังชาย) ขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2532 เปิดสอนวิชาช่างเขียน ช่างสลัก ช่างประดับมุก ช่างปั้น ช่างปักจักร และช่างลายรดน้ำขึ้น ซึ่งการเรียนการสอนนับว่าประสบความสำเร็จพอสมควร ในปี พ.ศ.2538 จึงได้มีการจัดตั้งโรงเรียนกาญจนาภิเษกวิทยาลัยช่างทองหลวงขึ้นมาอีกเพื่อเป็นกำลังหลักในการซ่อมสร้างงานเครื่องทองอันเนื่องในองค์พระมหากษัตริย์

ช่างทองหลวง

ช่างทองหลวงนี้แต่เดิมสังกัดอยู่กับกรมช่างทอง มีหน้าที่ผลิตเครื่องกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภคและเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ ต่าง ๆ ซึ่งเป็นงานที่ต้องใช้ฝีมือและความละเอียดอย่างสูง ปัจจุบันเนื่องจากงานเก่า ๆ ขาดการบำรุงรักษาจึงมีการชำรุดทรุดโทรมจำนวนมาก ฉะนั้นช่างจึงต้องซ่อมแซมงานเก่า ๆ มากกว่าสร้างงานชิ้นใหม่

ช่างทองหลวงนี้ขาดความต่อเนื่องมาตั้งแต่ราวสมัยรัชกาลที่ 6 เพราะมีความนิยมในงานเครื่องประดับแบบตะวันตกมาก และก็แทบไม่ได้มีการผลิตเครื่องราชูปโภคต่าง ๆ รวมทั้งเครื่องใช้เครื่องโลหะอื่น ๆ เลย เมื่อไม่มีความต้องการใช้ จึงไม่มีการทำนุบำรุงช่างสาขานี้มาเป็นเวลานานแล้ว ปัจจุบันไม่มีช่างทองหลวงในสำนักพระราชวังอีกแล้ว การตั้งโรงเรียนขึ้นมาเองจึงเท่ากับเป็นการคัดสรรช่างไว้ใช้งานตามที่ต้องการ และในระยะยาวหากมีความต้องการช่างฝีมือจำนวนมากก็จะมีบัญชีรายชื่อช่างรองรับอยู่ ซึ่งเท่ากับสถาบันกษัตริย์กลับมาอุปถัมภ์ช่างอีกครั้ง

บันทึกของชาวต่างประเทศที่มาพำนักอาศัยอยู่ในกรุงสยามตั้งแต่โบราณกาลมาก็มีเรื่องเล่าถึงความมั่งคั่งและวิถีชีวิตอันสงบเรียบง่ายของชาวสยาม รวมถึงเรื่องของทองคำซึ่งเป็นแร่ธาตุที่มีหายากและมีคุณค่าด้วย ดังเช่นบันทึกของ นายโยส สโควเตน นายห้างชาวฮอลันดา ในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองที่บันทึกเกี่ยวกับสินค้าจากสยามว่า มีเพชรพลอย ดีบุก ตะกั่ว ดินประสิวและเครื่องถ้วยชาม และยังกล่าวไว้ว่า "พระมหากษัตริย์ทรงมีรายได้มหาศาลจากข้าว ไม้กฤษณา ดีบุก ตะกั่ว ดินประสิว ทองคำทราย และทองคำภูเขา พระเจ้าแผ่นดินสยามจึงเป็นเจ้าที่รวยมากที่สุดในดวงหนึ่งในอินเดีย "

หนังสือพระราชอาณาจักรสยามโดย นายไซมอน เดอลาลูแบร์ เป็นเอกสารสำคัญอีกฉบับหนึ่งที่เขียนถึงพระมหากษัตริย์และประเทศไทยในสมัยนั้น เดอลาลูแบร์มากรุงศรีอยุธยาหลังจากนายโยส สโควเตน พิมพ์หนังสือของเขา 51 ปี และเป็นช่วง 2 ปีสุดท้ายในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยเขียนไว้ว่า

"ไม่มีประเทศใดจะมีชื่อเสียงในความอุดมสมบูรณ์ทางแร่มากกว่าสยาม ดังจะเห็นได้จาก พระพุทธรูปและเครื่องโลหะทองคำจำนวนมากและเช่นเดียวกัน เขา (ชาวสยาม) สกัดทองคำได้จำนวนมากซึ่งมีไขจะไข่ประดับพระพุทธรูปที่มีอยู่จำนวนมากมายเหลือคณานับเท่านั้น อาคารสถานที่ เช่น ฝาผนังห้องเพดานและหลังคาโบสถ์ยังติดทองอีกด้วย บอแรกพบกันอยู่ทุกวัน แล้วยังมีซากเตาถลุงจำนวนมาก ซึ่งเชื่อว่าถูกทอดทิ้งไป เพราะสงครามกับพม่านานมาแล้ว แต่กษัตริย์องค์ปัจจุบันก็ยังไม่สามารถหาสายแร่ทองคำและเงินได้"

ในสยามมีทองแดงเจือทองคำและเงินธรรมชาติเนื้อดีและสีสวยแต่ในหลวงก็ยังไม่โปรดทำให้โลหะผสมนี้มีค่าขึ้นไปอีก โดยเจือทองคำเพิ่มเข้าไป โลหะผสมนี้เรียกแทมแบค Tambac ซึ่งคนไทยเรียก "นาก"

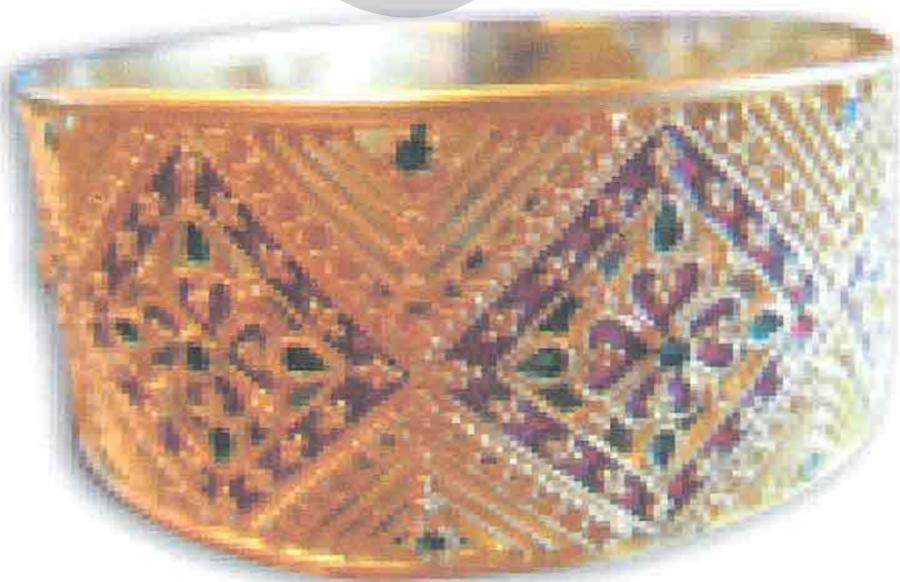
นอกจากนี้เดอลาลูแบร์ยังยกย่องช่างทองกรุงศรีอยุธยาว่าเป็นชั้นเยี่ยม เพราะมีความรู้ในการตีทองดีมาก

พระราชสาส์นที่พระมหากษัตริย์ทรงมีไปถึงกษัตริย์ประเทศอื่นซึ่งเขียนบนพระสุพรรณบัฏ บางแผ่นก็ทำด้วยทองคำบางเพียง 1/100 ถึง 1/500 นิ้ว (ทองคำเปลวบาง 1/300,000 ของนิ้ว)

นอกจากนี้ยังพบการใช้ทองคำประดับสถานที่ เช่นตามท้องพระโรง โบสถ์ ส่วนการใช้ทองคำประดับกายนั้นคงจำกัดอยู่ในสังคมชั้นสูง เช่น หากเป็นผู้ชายจะใส่เสื้อผ้าไหมติดทองคำและเงินกรุดมทองคำ สวมแหวนทองคำ อาจมีทองคำต้นแขนและกำไลข้อเท้าทำด้วยทองคำ ผักและตามของดาบและมีดหุ้มด้วยทองคำ ส่วนสตรี ก็นิยมสวมแหวนตั้งแต่นิ้วกลางถึงนิ้วก้อย และถ้าเป็นเด็กทั้งชายหรือหญิงก็จะห้อยคอด้วยจี้รูปลูกสาส์นทำด้วยทองคำหรือเงิน โดยเด็กหญิงชายในตระกูลสูงมักสวมกำไลต้นแขนและกำไลข้อเท้าจนอายุครบหกหรือเจ็ดขวบ กำไลเหล่านี้ทำด้วยทองคำหรือเงิน ซึ่งแสดงถึงความมั่งคั่งของสยามได้เป็นอย่างดี

อีกตัวอย่างหนึ่งที่กล่าวถึงทองคำในบันทึกของเดอลาลูแบร์ ก็คือเมื่อสมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดพระราชทานเลี้ยงแก่คณะทูตฝรั่งเศส มีเครื่องโต๊ะทองคำเข้าชุดกับงานทองคำหลายใบสำหรับเปลี่ยนใหม่แก่นายทหารชั้นผู้ใหญ่สองท่าน โดยเดอลาลูแบร์กล่าวไว้ในบันทึกว่า

" สำหรับผลไม้ที่เสิร์ฟ มีบางถาดทำด้วยทองคำ" ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดให้ทำขึ้นเพื่อการต้อนรับนี้ โดยเฉพาะสำหรับ มร.เดอ ไชมองต์ ทั้งหมดนี้คือความมั่งคั่งของสยามที่ปรากฏแก่ชาวฝรั่งเศสที่มาอยู่อยุธยาในสมัยนั้น

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีสายพระเนตรกว้างไกล ทรงรอบรู้ในสถานการณ์บ้านเมืองอย่างถ่องแท้ จึงทรงปรับเปลี่ยนทัศนคติและวิเทโศบายในการเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศตะวันตกหรือทวีปยุโรป โดยเฉพาะกับประเทศอังกฤษในรัชสมัยของสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรียและกับประเทศฝรั่งเศสในสมัยพระจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ดังเหตุการณ์ที่ทรงส่งคณะราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีและทรงตอบรับคำเชิญของพระจักรพรรดิในการเข้าร่วมงานแสดงนิทรรศการของประเทศฝรั่งเศส ซึ่งในครั้งนั้นมีขุนสมุทรรโคจร (พุ่ม) ต่อมาคือเจ้าพระยารัตนธิเบศร์ในรัชกาลที่ 5 ขุนชำนาญยานยนต์หมื่นวิจิตรอักษรควบคุมสิ่งของไปจัดแสดง และมีมองสิเออร์ ดาเนียล วิลซอล เป็นล่าม งานดังกล่าวนับเป็นนิทรรศการที่แสดงถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสยามได้เป็นอย่างดี การจัดแสดงเป็นไปอย่างหรูหราวิจิตรตระการตา มีทั้งเครื่องทอง เครื่องเงิน เครื่องมือดำรงชีพ และของใช้ต่าง ๆ ของสามัญชน โดยเฉพาะเครื่องราชูปโภคซึ่งจำลองได้อย่างประณีตงดงาม ซึ่งประชาชนฝรั่งเศสให้ความสนใจยิ่ง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดให้ราษฎรสามารถมีเครื่องประดับที่ทำด้วยทองคำตามสมควรแก่ฐานะได้ ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อคราวงานเฉลิมพระชนมพรรษาในปีพ.ศ.2419 ทรงโปรดฯ ให้มีหมายประกาศให้บุคคลภายนอกผู้สนใจส่งของที่นำสนใจมาร่วมจัดแสดง ณ หอทองคองเคอเดีย โดยทรงแบ่งการจัดแสดงเป็น 2 ส่วน คือ ของหลวงห้องหนึ่ง และของที่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ราษฎร และพระสงฆ์นำมาจัดแสดงรวมไว้อีกห้องหนึ่ง ซึ่งหนึ่งในสิ่งของที่ทรงพระราชดำริถึงมีเครื่องทองรูปพรรณรวมอยู่ด้วย

ประกาศเรื่องเอาของต่าง ๆ มาตั้งหอมิวเซียม

มีพระบรมราชโองการมารับณทูลสุรสิงหนาท ให้ประกาศแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย แลราษฎรทั้งปวง แลพระในพระอารามต่าง ๆ ให้ทราบทั่วกันว่า ในการเฉลิมพระชนมพรรษาในปีชวดอัฐศกนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์แลสมเด็จพระน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์เป็นอธิบดีแอฟฟิเชอร์ในกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์จัดการเอกษมิชชั่นที่หอมิวเซียมตามเคยเหมือนอย่างปีก่อน ๆ แต่ในปีนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดแต่บรรดาซึ่งเป็นของหลวงตั้งประดับไว้ห้องหนึ่ง ของที่พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการ แลราษฎร พระสงฆ์จะมาตั้งนั้นให้จัดตั้งไว้ห้องหนึ่งเป็นแผนกกัน ของที่ควรจะมาตั้งนั้นคือเครื่องทองรูปพรรณเก่าใหม่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นฝีมือช่างอย่างดี ในเขตแคว้นพระราชอาณาจักรกรุงสยาม....

ประกาศมา ณ วันอังคาร เดือนสิบ แรมสองค่ำ ปีชวดอัฐศก ศักราช 1238

บาญชีสิ่งของที่จะเอามาตั้งในหอมิวเซียม

เครื่องประดับตัว คือสายสร้อย เข็มขัด ลูกดุม ตุ่มหู แหวน ปิ่น กำไลมือ กำไลเท้า เสดมา จี้เป็นต้น หีบ กลอง ซองหมาก ถาด เครื่องแบ่งปริก

พลอยจันทบุรี บุศ นิล โกเมน การะรุน ทับทิม แลพลอยอื่น ๆ ซึ่งเกิดในเมืองไทย กัลปังหา แดง ดำ ขาว มุกดาหาร แลของต่าง ๆ เกิดในเมืองไทย ซึ่งใช้กันในการช่างเพชรช่างพลอย ช่างทอง

ผ้าม่วงพื้นต่าง ๆ ผ้าไหมดอกต่าง ๆ ผ้าปุม ยกเขมร ผ้าจีนใหม่อย่างดี ผ้ายกไหม ผ้าด้ายสีต่าง ๆ ผ้าด้ายแกมไหมต่าง ๆ ผ้าลายอย่างฝีมืออย่างเก่า... สัตว์ แลผลไม้ แลของต่าง ๆ ซึ่งแซ่ในชวด

ยังมีเอกสารที่กล่าวถึงความสมบูรณ์ของทองคำในสยามไว้ เช่น หนังสือสยาม โดยมิสเตอร์เกรแฮม ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ได้กล่าวถึงทองคำในสยามว่า

"Fine grains of gold are present in the sands of all the streams of Siam"

"ทองคำในทรายมีอยู่เกือบจะทุกลำธารในประเทศสยาม"

ปัจจุบัน การนำทองคำมาทำเครื่องประดับและเครื่องใช้ไม้อ้อยเป็นสิ่งที่ไม่จำกัดร้านค้าทองรูปพรรณจึงเกิดขึ้นทั่วไป วิวัฒนาการของงานช่างทองจากในวังจึงมาเป็นงานฝีมือของช่างทองนอกวังอย่างเต็มรูปแบบ โดยมีรัฐควบคุมอยู่ห่าง ๆ และการควบคุมก็เป็นไปในลักษณะของการตั้งกฎเกณฑ์เพื่อป้องกันการหลอกลวง มิใช่การจำกัดสิทธิการไขทองคำดังสมัยก่อน ดังตัวอย่างการออกประกาศเตือนของสำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค ปี พ.ศ.2547 ต่อไปนี้

ชื่อทอง...ต้องดูให้ดี

ปัจจุบันด้วยความนิยมในเรื่องของคุณค่าและความหมาย ทองคำจึงเป็นสิ่งที่ต้องการเพิ่มขึ้นสำหรับประเทศไทยจะสังเกตได้ว่ามีร้านขายทองคำผุดขึ้นมากมาย เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ แต่ด้วยทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ราคาทองคำที่ผันผวนตามตลาดโลก ผู้ประกอบธุรกิจทองรูปพรรณบางรายได้ใช้กลเม็ดต่าง ๆ ในการแสวงหากำไรเกินควร และค้าขายอย่างไม่ซื่อสัตย์ ด้วยการลดความบริสุทธิ์ของเนื้อทองคำลง อาศัยปิดฉากปิดเบือนข้อเท็จจริงหลอกลายผู้บริโภคอย่างไม่เกรงกลัวกฎหมาย

กรณีดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค (สคบ.) ได้รับการร้องเรียนจากผู้บริโภคเป็นจำนวนมากว่า ผู้ประกอบธุรกิจขายทองรูปพรรณ จำหน่ายทองรูปพรรณที่มีความบริสุทธิ์ไม่ถึง 96.5 % แต่แสดงฉลาก 96.5 % ประกอบกับการจำหน่ายทองรูปพรรณจะต้องปฏิบัติตามประกาศคณะกรรมการว่าด้วยฉลาก ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2544) เรื่องให้ทองรูปพรรณเป็นสินค้าที่ควบคุมฉลาก ซึ่งกำหนดให้ผู้ประกอบการจะต้องแสดงฉลากทองรูปพรรณ โดยระบุเกี่ยวกับชื่อ ประเภท หรือชนิดของทองรูปพรรณ รายละเอียดของผู้ประกอบการ ปริมาณความบริสุทธิ์ของทองรูปพรรณ ราคาทองรูปพรรณและค่าแรง หากดำเนินการไม่ถูกต้องตามประกาศดังกล่าว จะต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 6 เดือน หรือปรับไม่เกิน 50,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ หากเป็นผู้ผลิตจะมีโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี หรือปรับไม่เกิน 100,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

สคบ.ได้ดำเนินการจัดระเบียบร้านค้าทองรูปพรรณที่จำหน่ายในท้องตลาดให้เป็นไปตามมาตรฐานความบริสุทธิ์ของทองรูปพรรณที่ 96.5 % ได้แก่ สร้อยคอ สร้อยข้อมือ แหวนทองคำไข่มุก ต่างหูและจี้ทองรูปพรรณ 90 % ได้แก่ กรอบหรือดัลลัพระ แหวน (ประเภทฝังพลอย) ต่างหู หัวเข็มขัด กำไล (ชนิดจะลุลาย) และได้กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจขายทองรูปพรรณดำเนินการจัดทำฉลากให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ.2522 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2541 สำหรับทองรูปพรรณที่มีความบริสุทธิ์ 96.5 % จะต้องแสดงราคารับซื้อคืนทองรูปพรรณตามประกาศของสมาคมค้าทองคำด้วยการดำเนินการในครั้งนี้เป็น การสร้างมาตรฐานปริมาณความบริสุทธิ์ของทองรูปพรรณให้มีมาตรฐานทั่วประเทศซึ่งได้ดำเนินการตรวจสอบตามแผนดังนี้

- เดือนตุลาคม 2546 กำหนดให้ร้านค้าที่จำหน่ายทองรูปพรรณทั่วประเทศต้องติดป้ายประกาศราคารับซื้อคืนทองรูปพรรณขั้นต่ำ ตามที่สมาคมค้าทองคำประกาศ และโรงงานผู้ผลิตจะต้องดำเนินการปรับปรุงผลิตสินค้าให้มีความบริสุทธิ์ของทองรูปพรรณตามมาตรฐาน

- เดือนมกราคม 2547 โรงงานผู้ผลิตทองรูปพรรณจะต้องผลิตสินค้าทองรูปพรรณที่ได้มาตรฐานโดยมีความบริสุทธิ์ของทอง 96.5% และ 90% ตามประเภทของสินค้าพร้อมทั้งติดฉลากจากโรงงาน และตั้งแต่เดือนมกราคม-สิงหาคม 2547 สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคร่วมกับสามัคคีการค้าจะออกตรวจสอบความบริสุทธิ์ของทองรูปพรรณ ณ โรงงานผู้ผลิตทองรูปพรรณที่ส่งจำหน่ายทั่วประเทศ ทั้ง 50 โรงงาน

- เดือนกันยายน 2547 เป็นต้นไป ร้านค้าปลีกจำหน่ายทองรูปพรรณทุกร้านจะต้องจำหน่ายทองรูปพรรณที่ได้มาตรฐาน 96.5% และ 90% ตามประเภทของสินค้าเท่านั้น ผู้ฝ่าฝืนจะถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย

การดำเนินการเกี่ยวกับมาตรฐานความบริสุทธิ์ของทองรูปพรรณให้มีความบริสุทธิ์ 96.5% และ 90% ตามประเภทของสินค้า ถือได้ว่าเป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคให้ได้รับความเป็นธรรม และไม่ถูกเอาเปรียบจากการซื้อสินค้าประเภททองรูปพรรณ รวมทั้งเป็นการส่งเสริมและยกระดับการดำเนินธุรกิจจำหน่ายทองรูปพรรณให้ได้มาตรฐานตามนโยบายของรัฐบาล

เนื่องจากทองเป็นสินค้าที่มีราคาสูง จึงมักมีการปลอมแปลงหลอกหลวงผู้บริโภคอยู่เป็นประจำ สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค ซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐจึงได้วางมาตรการต่าง ๆ เพื่อมิให้เกิดการหลอกหลวงผู้บริโภคขึ้น และมาตรการที่สำคัญก็คือการควบคุมให้ร้านค้าทองรูปพรรณปฏิบัติตามข้อกำหนดของทางราชการ

ประกาศคณะกรรมการว่าด้วยฉลาก ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2544) เรื่อง ให้ทองรูปพรรณเป็นสินค้าที่ควบคุมฉลาก ความว่า

"โดยที่สินค้าทองรูปพรรณแสดงสาระสำคัญเกี่ยวกับฉลากสินค้าไม่แจ้งชัดในการเลือกซื้อเพื่อป้องกันการหลอกหลวงผู้บริโภค สมควรแก้ไขการกำหนดข้อความในฉลากเกี่ยวกับการขายทองรูปพรรณให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

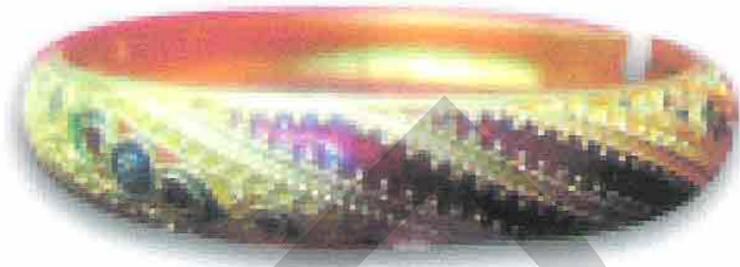
อาศัยตามความในมาตรา 30 และมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ.2522 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2541 อันเป็นพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา 29 ประกอบกับมาตรา 50 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยบัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายคณะกรรมการว่าด้วยฉลากออกประกาศไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ให้ยกเลิกประกาศคณะกรรมการว่าด้วยฉลาก ฉบับที่ 50 (พ.ศ.2533) เรื่อง กำหนดทองรูปพรรณอัญมณีเจียรไน และอัญมณีขึ้นรูปเป็นสินค้าที่ควบคุมฉลาก ลงวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2533

ข้อ 2 ในประกาศฉบับนี้ "ทองรูปพรรณ" หมายความว่าผลิตภัณฑ์ที่ทำหรือประกอบขึ้นด้วยโลหะทองคำบริสุทธิ์หรือโลหะทองคำผสม

ข้อ 3 ให้ทองรูปพรรณเป็นสินค้าที่ควบคุมฉลาก

ข้อ 4 ฉลากของทองรูปพรรณที่ควบคุมฉลากตามข้อ 3 ให้ปฏิบัติตามข้อ 1 และข้อ 3 แห่งประกาศคณะกรรมการว่าด้วยฉลาก เรื่อง ลักษณะของฉลากสินค้าที่ควบคุมฉลาก พ.ศ.2541 ลงวันที่ 23 กันยายน พ.ศ.2541 และข้อ 3 ทวิ (1) แห่งประกาศคณะกรรมการว่าด้วยฉลาก เรื่อง ลักษณะของฉลากสินค้าที่ควบคุมฉลาก (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2542 ลงวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ.2542 และให้ระบุข้อความดังต่อไปนี้ไว้ในฉลากด้วย

(1) ชื่อประเภทหรือชนิดของทองรูปพรรณ ในกรณีที่เป็นทองรูปพรรณที่สั่งหรือนำเข้ามาในราชอาณาจักรเพื่อขาย ให้ระบุชื่อประเทศที่ผลิตด้วย

(2) ชื่อและสถานที่ประกอบการหรือเครื่องหมายการค้าที่จดทะเบียนในประเทศไทยของผู้ผลิตเพื่อขาย หรือของผู้สั่งหรือนำเข้ามาในราชอาณาจักรเพื่อขาย แล้วแต่กรณี

(3) ปริมาณความบริสุทธิ์ของทองรูปพรรณ โดยระบุหน่วยเป็นกะรัต หรือเปอร์เซ็นต์ หรือรอยละ หรือใช้สัญลักษณ์ K หรือ % แทนก็ได้

(4) น้ำหนักทองรูปพรรณ โดยระบุหน่วยเป็นกรัม หรือใช้สัญลักษณ์ ก. หรือ g แทนก็ได้

(5) ราคาให้ระบุเป็นเงินสกุลไทย และจะระบุเป็นเงินสกุลอื่น หรือใช้สัญลักษณ์ของสกุลเงินแทนก็ได้

ประกาศฉบับนี้ ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2544 เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2544

(ลงชื่อ) มาลตี วสินนท์

(นางมาลตี วสินนท์)

ประธานกรรมการว่าด้วยฉลาก

(ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 118

ตอนพิเศษ 34 ง วันที่ 10 เมษายน 2444)

บทที่ 4 ทองคำสุโขทัย

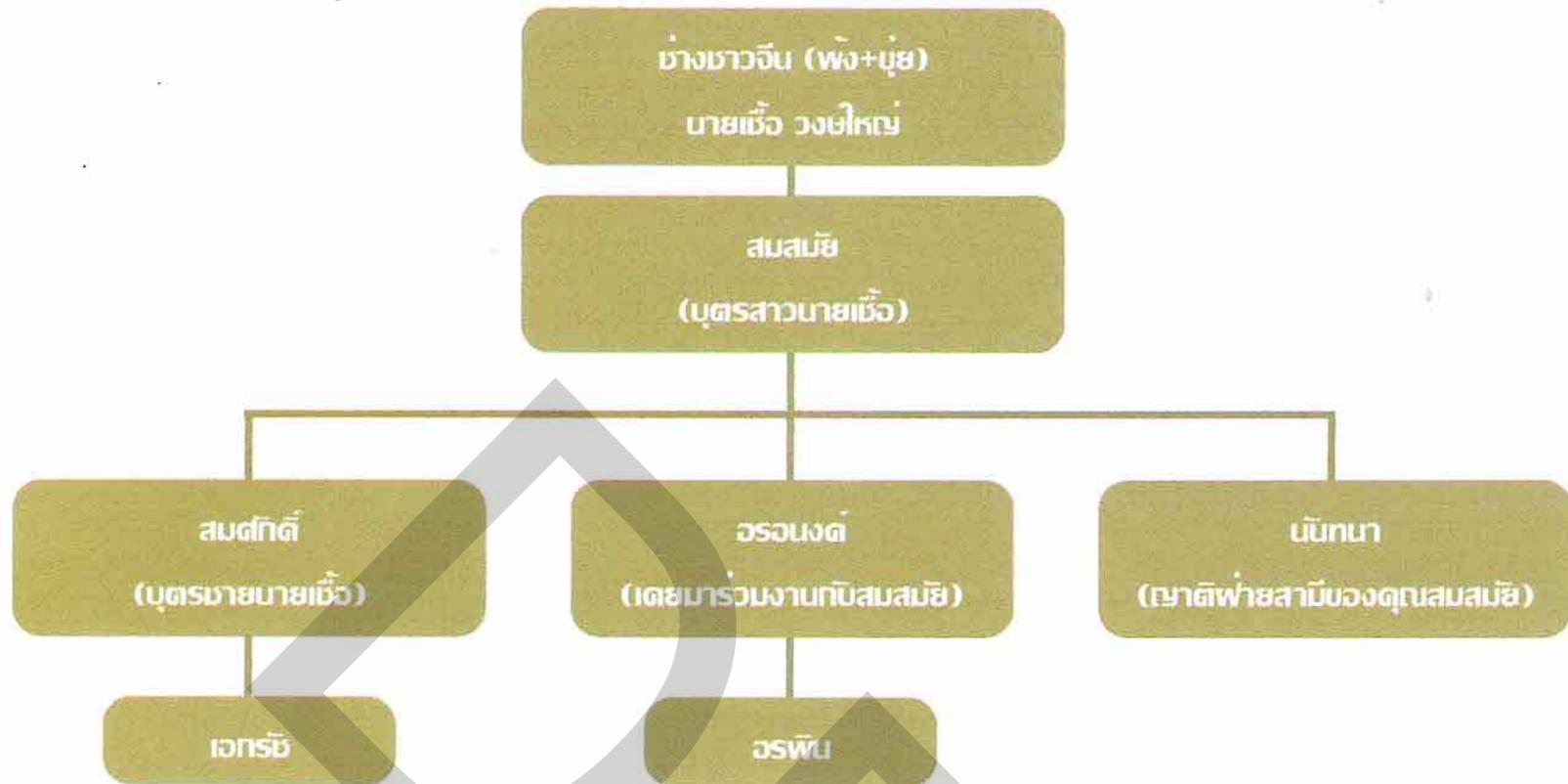
กำเนิดทองสุโขทัย

ทองสุโขทัยหรือที่เรียกกันว่าทองรูปพรรณศรีสุพรรณาลัยนั้นหมายถึงผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้นจากทองคำบริสุทธิ์ 99.99 % โดยเลียนแบบลวดลายจากเครื่องทองเครื่องเงินในสมัยโบราณและใช้มือในการผลิต โดยอาศัยเครื่องมือที่ผลิตขึ้นมาใช้เองอย่างง่าย ๆ ด้วยช่างที่เป็นชาวบ้านในหมู่บ้าน ทองสุโขทัยเป็นศิลปหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงของตำบลท่าชัย และตำบลศรีสุพรรณาลัย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่ามีความงดงามและประณีตมาก เล่ากันว่าก่อนจะเป็นทองสุโขทัยนั้น มีช่างชาวจีน 2 คน ชื่อฟ่ง กับซุย ลองเรือมาจากกรุงเทพฯ เพื่อหาพื้นที่ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินโดยใช้ฝีมือด้านการทำทอง ซึ่งในสมัยก่อนเป็นเรื่องยุ่งยากสำหรับคนต่างชาติต่างภาษาที่จะเข้ามาตั้งหลักปักฐาน แต่ด้วยความช่วยเหลือของนายเชื้อ วงศ์ใหญ่ (บิดาของนางสมสมัย เขาเห็น เจ้าของร้านทองสมสมัย) จึงสามารถประกอบอาชีพทำทองเลี้ยงชีพในอำเภอศรีสุพรรณาลัยได้ และต่อมาช่างชาวจีนก็ได้ถ่ายทอดวิชาทำทองให้แก่นายเชื้อ ความตั้งใจเรียนรู้อย่างจริงจังทำให้นายเชื้อสามารถทำทองทุกรูปแบบได้ด้วยตนเอง ในเวลาต่อมาจึงเปิดร้านทองขึ้น รับทำทองตามสั่ง (ซึ่งก็คือร้านเดียวกับร้านในปัจจุบัน) ช่วงนั้นนายเชื้อจะรับทำทองตามสั่งเพียงอย่างเดียว ยังไม่มีทองรูปพรรณวางจำหน่าย เมื่อลูกค้าต้องการสร้อยสักหนึ่งเส้นก็ต้องนำทองมาสั่งทำส่วนรูปแบบก็เป็นแบบเรียบง่ายธรรมดา ไม่ได้มีความแตกต่างไปจากทองตามท้องตลาด นอกจากกรรมวิธีการผลิตเท่านั้นที่เครื่องมือทำขึ้นมาล้วน ๆ โดยอาศัยเครื่องมืออย่างง่าย ๆ ที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใช้เอง ส่วนเนื้อทองก็ใช้ทอง 96.5 %

ในเวลาต่อมา นายเชื้อได้ถ่ายทอดวิชาช่างทองให้แก่นางสมสมัย จนมีความรู้ความสามารถในการทำทอง ในระยะแรกนั้นนางสมสมัยได้เริ่มทำทองขายด้วยเงินลงทุนเพียงทอง 1 บาทเท่านั้น จากนั้นด้วยความมานะพากเพียรก็ทำให้มีทุนรอนในการผลิตงานมากขึ้น แต่ก็ยังเป็นเพียงการทำงานตามสั่ง

งานทองสุโขทัยเริ่มมีรูปแบบเฉพาะตัวขึ้นมาเมื่อประมาณสิบกว่าปีที่ผ่านมา จากการค้นพบเส้นดักสำริดโบราณที่ถูกค่านำมาให้ทำเลียนแบบ นางสมสมัยได้ใช้พื้นฐานความรู้เรื่องการทำทองที่สืบทอดจากบิดา (นายเชื้อ) เกาะลายออกมาที่ละปล้องทีละข้อ จนสามารถทราบถึงขั้นตอนในการทำลวดลายเส้นดักเส้นนั้นเริ่มต้นดักและสิ้นสุดการดักอย่างไร โดยเริ่มจากการขมวดเส้นลวดทองแล้วเริ่มดักเส้นทองนั้นขึ้นมาจนเป็นเส้นสร้อยซึ่งมีลายใกล้เคียงกับต้นแบบ จากนั้นจึงนำลวดทองไปให้นายเลื้อน ลอยฟ้า คนในหมู่บ้านซึ่งมีพื้นฐานความรู้ในเรื่องการจักสานเป็นคนดักสร้อย หลังจากนั้นจึงมีการผลิตผลงานออกมามากขึ้น ส่งผลให้ทองลายโบราณเริ่มเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย จนในปัจจุบันตำบลท่าชัยและตำบลศรีสุพรรณาลัย กลายเป็นย่านทำทองที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของอำเภอศรีสุพรรณาลัย จังหวัดสุโขทัย โดยร้านทองส่วนใหญ่จะเป็นร้านทองที่เป็นเครือญาติกับร้านทองสมสมัยหรือไม่ก็เคยมาฝึกฝีมือที่ร้านทองสมสมัย ก่อนออกไปเปิดร้านเป็นของตนเอง เช่น ร้านทองสมศักดิ์ เป็นพี่ชายของนางสมสมัย ร้านทองนันทนา เป็นหลานและเคยมาฝึกงานที่ร้านทองสมสมัย ร้านอรอนงค์ โดยนางอรอนงค์-นายบุญธรรมคงมา ก็เคยเป็นลูกศิษย์ฝึกการทำทองจากที่ร้านสมสมัย

สำหรับร้านทองอื่น ๆ ที่ทำงานลักษณะเดียวกันนี้ได้แก่ร้านทองสุภาพร (คุณวิเศษ วงศ์จันทร์ เป็นผู้ก่อตั้ง) ปัจจุบันมี คุณสันติ วงศ์จันทร์ รับช่วงการบริหารงานต่อและยังเป็นอาจารย์พิเศษที่กาญจนาภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวง ถ่ายทอดวิธีการทำทองสุโขทัยให้กับนักเรียนของโรงเรียนแห่งนี้

งานหัตถกรรมทองรูปพรรณ

ความคงอยู่ของงานหัตถกรรมทองรูปพรรณลายโบราณสุโขทัยขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญสองประการคือ คนและความนิยมของตลาดค้าทอง ในส่วนของปัจจัยเรื่องคนนั้น นับได้ว่างานหัตถกรรมทองลายโบราณสุโขทัยไม่ขาดแคลนผู้สืบทอดงาน เพราะมีการถ่ายทอดความรู้เชิงช่างให้กับบุคคลผู้สนใจจะประกอบอาชีพทำทองลายโบราณอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่เป็นการถ่ายทอดให้กับคนในครอบครัว การถ่ายทอดจากเจ้าของร้านให้กับลูกจ้าง และการถ่ายทอดระหว่างช่างทองกับช่างทองซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น รวมถึงการถ่ายทอดให้กับครูและนักเรียนที่สนใจเรียนรู้วิธีการทำทองแบบสุโขทัย รวมถึงมีการพัฒนางานออกแบบร่วมกัน เช่น ที่วิทยาลัยการอาชีพศรีสังฆาลัย จะจัดส่งนักเรียนเข้ามาฝึกงานที่ร้านทองสมสมัยทุกปี หรือที่ภาควิชาการออกแบบคณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จะส่งนักศึกษาเข้ามาเรียนรู้และฝึกออกแบบเครื่องประดับทุกช่วงเดือนเมษายนของทุกปีกับร้านทองสมสมัย และการฝึกงานของนักเรียนและครูของกาญจนาภิเษกวิทยาลัยช่างทองหลวงที่ร้านทองสุภาพร จังหวัดสุโขทัย (ปัจจุบันร้านทองสุภาพรไม่ได้รับทำงานทองรูปพรรณ แต่ทนายยังคงไปเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาการทำทองสุโขทัยให้กับกาญจนาภิเษก ช่างทองหลวง) ซึ่งความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการกิจผลิตทองรูปพรรณลายโบราณสุโขทัยกับสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เหล่านี้ นับเป็นเรื่องที่ดีของสืบสานงานทองให้คงอยู่ตลอดไป

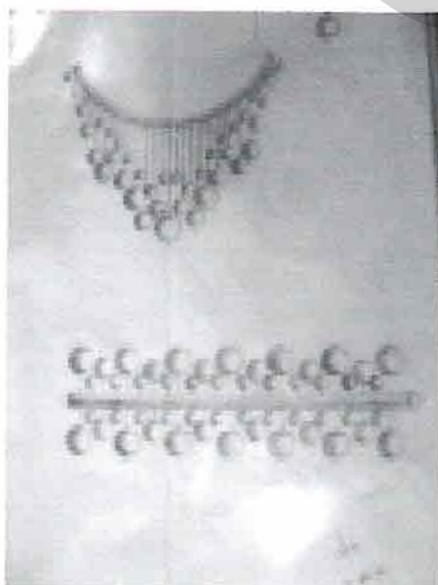

คุณเอไม เปาตัน บุตรคุณสมสมัย
กำลังใช้ผลงานการร่างแบบลายทองก่อนจะมาเป็น
ชิ้นงานทองรูปพรรณที่มีความงดงาม

สำหรับปัจจัยที่สอง เรื่องตลาดความนิยมของรูปพรรณลายโบราณนั้น นับว่ายังเป็นตลาดที่มีความสดใสอยู่ ด้วยรูปแบบลวดลายไทยยังคงเป็นที่ประทับใจของกลุ่มเป้าหมายไม่ว่าจะเป็นชาวไทยหรือชาวต่างประเทศอยู่เสมอ

อย่างไรก็ตามงานช่างก็ยังคงต้องการการบำรุงตลอดเวลา และเหตุที่หน่วยงานราชการไม่มีกำลังเพียงพอในการทำงานบำรุงงานช่าง จึงต้องมีการประสานร่วมมือกับผู้ผลิตงานทองรูปพรรณต่าง ๆ ด้วย เพื่อมีโรงงานทองลายโบราณสูญหายไปพร้อม ๆ กับตัวช่าง กล่าวคืองานช่างก็ยังคงเป็นงานที่ยังต้องการมีระบบอุปถัมภ์ เพียงแต่ในสมัยปัจจุบัน รูปแบบของการอุปถัมภ์ไม่ได้ชัดเจนแบบเดิมที่ช่างต้องสังกัดเจ้านายหรือเป็นช่างหลวง หากแต่เป็นระบบอุปถัมภ์ที่ต้องพึ่งพาบริษัทเอกชนเพื่อเป็นแหล่งประกอบอาชีพของช่าง ซึ่งในปัจจุบันทางราชการ(กาญจนภิเษกช่างทองหลวง และวิทยาลัยการอาชีพศรีสังขาลย์) ก็กำลังดำเนินการอยู่ ตัวอย่างเช่น การส่งเด็กนักเรียนไปฝึกงานกับบริษัทบีบีดีเจมส์ และการเชิญช่างทองศรีสังขาลย์เข้ามาเป็นอาจารย์พิเศษที่กาญจนภิเษกวิทยาลัยช่างทองหลวง รวมทั้งการที่นักศึกษาของมหาวิทยาลัยศิลปากรไปเรียนรู้การออกแบบเครื่องประดับที่บ้านของสมสมัยและนักศึกษาของวิทยาลัยการอาชีพศรีสังขาลย์ไปฝึกงานทำทองโบราณที่ร้านเดียวกันนี้ที่จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น ประกอบกับการที่งานหัตถกรรมทองลายโบราณมีต้นทุนในการผลิตต่อชิ้นสูง ประกอบกับต้องใช้เวลาในการผลิตนานกว่ากระบวนการผลิตในระบบอุตสาหกรรม จึงทำให้ตลาดค้าทองรูปพรรณลายโบราณจากฝีมือคนยังไม่สามารถครอบครองส่วนแบ่งทางการตลาดได้มากเท่ากับที่คาดการณ์ไว้

ภาพ sketch แบบลวดลายสร้อยคอและสร้อย
ขี้มือของนักศึกษากรมการศึกษานอกโรงเรียน สาขา
การออกแบบ ซึ่งได้กลายมาเป็นชิ้นงานจริง ๆ

อุปกรณ์และเครื่องมือในการทำทองรูปพรรณ

เครื่องมือในการทำทองรูปพรรณโบราณเกิดขึ้นจากการคิดสร้างเครื่องมือเครื่องมือที่ช่วยให้ความสะดวกและเบาแรงสำหรับการใช้งานเฉพาะอย่างของช่างทองเอง เครื่องมือเครื่องมือต่าง ๆ จึงทำขึ้นจากวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น และเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับการใช้งานจริง ๆ บางชนิดก็เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว และสามารถนำมาใช้งานได้หลายหน้าที่ เช่น ค้อน ทั้ง ขนาดต่าง ๆ สำหรับตีทอง คีมหรือเครื่องมือสำหรับหนีบจับ ตะไบ ไม้พัน เป็นต้น

จากการสังเกตเครื่องมือต่าง ๆ เหล่านี้ในกลุ่มช่างทองเพชรบุรี ช่างทองเยาวราช และช่างทองสุโขทัยก็จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกันมาก จะแตกต่างกันเฉพาะแป้นแกะลาย หรือสลักทอง ให้เป็นลวดลายต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นเอกลักษณ์ของงานทองเฉพาะกลุ่มนั้น โดยเครื่องมือชิ้นหลัก ๆ สำหรับการทำทอง ได้แก่

เครื่องมือเครื่องมือสำหรับการทำทองเองช่างทอง

โต๊ะทำทอง เป็นโต๊ะไม้ขนาดสูงเท่ากับโต๊ะนักเรียนมีลิ้นชักสำหรับเก็บเครื่องมือและวางชิ้นส่วนทอง หรืออุปกรณ์ต่างๆ โดยมีการติดตั้งโคมไฟและเครื่องเป่าลมสำหรับหลอมทองไว้ด้วย

เครื่องเป่าลม เป็นเครื่องมือที่ใช้พ่นไฟซึ่งในขั้นตอนของการหลอมทองก็ต้องใช้เครื่องมือดังกล่าวนี้ แต่ต่างกันตรงขนาดของเปลวไฟ เพราะในขั้นตอนของการหลอมทองต้องพ่นไฟในปริมาณที่แรงกว่า แต่ในขั้นตอนของการเชื่อมชิ้นงานเพื่อให้ได้ลวดลายหรือรูปทรงตามที่ต้องการช่างจะต้องปรับเปลวไฟให้มีปลายแหลมเล็กเพื่อเชื่อมทองให้ได้รูปตามต้องการ

เครื่องเป่าลม ที่ช่างใช้ในการเชื่อมชิ้นงาน
ใช้พลังงานจากเชื้อเพลิงคือแก๊สเบนซิน
โดยโต๊ะทำทองแต่ละตัวจะมีพัดลมเบนซิน
และที่สูบลมโดยการเหยียบบางอยู่ที่พื้นโต๊ะ
โดยช่างจะใช้เท้าเหยียบเพื่อนับลม

แห่นบ เป็นอุปกรณ์สำหรับใช้ในการตัด-
ลาย รวมทั้งใช้ในการหีบจับชิ้นส่วนของทอง
ซึ่งมีขนาดเล็กและจับชิ้นงานที่ถูกต้องให้ความร้อน

กรรไกร เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการตัด-
ทองคำให้เป็นท่อนหรือเป็นแผ่นตามรูปร่างที่-
ต้องการ ซึ่งมีด้วยกันหลายขนาด โดยปลาย-
ของกรรไกรที่ใช้ตัดทองจะมีขนาดเล็ก และ-
ปลายแหลม

ตะไบ ใช้ฝนให้ขอบหรือผิวงานละเอียด
เรียบรอย

คีม เป็นอุปกรณ์ที่มีหลายขนาดและ
หลายประโยชน์ใช้สอย คือใช้จับชิ้นงาน หรือ-
ถ้าเป็นคีมใหญ่ก็สามารถใช้ตัดทองแท่งใหญ่

เหล็กแหลม สำหรับพันลวด

รางโอบ ใช้สำหรับขึ้นรูปเครื่องวงกลม
ประกอบเป็นรูปทองทรงกลม หรือลูกประคำ
รางโอบจะมีลักษณะเป็นเหล็กหลุม มีหลาย ๆ
ขนาด

ตะเกียงเป่าแล่น เป็นอุปกรณ์พื้นฐานที่-
ช่างทองต้องใช้อยู่ตลอดเวลาในการทำทอง
โดยช่างจะใช้เท้าเหยียบเพื่อให้เกิดแรงดันทำ-
ให้เกิดก๊าซไปจุดติดไฟเพื่อใช้สำหรับการ
เชื่อมทอง

กระดานทบทไฟ เป็นอุปกรณ์ที่ใช้
สำหรับรองชิ้นงานทองคำในขณะที่กำลัง
จัดชิ้นงานและเชื่อมชิ้น

เครื่องรีดทอง เป็นเครื่องมือสำหรับรีด-
ทองให้เป็นเส้นและแผ่นตามที่ ต้องการ
ลักษณะของเครื่องรีดคล้ายเครื่องบดปลาหมึก
โดยแกนที่บดจะเป็นร่องไล่ขนาดจากใหญ่ไปหา
เล็กตามแนวขวางลดหลั่นกันไปตามลำดับ
การรีดจะต้องเริ่มจากร่องใหญ่ที่สุดก่อน
แล้วไล่ขนาดการรีดไปเรื่อย ๆ ทองที่ผ่าน
เครื่องรีดจะมีขนาดเล็กลงแต่มีความยาว
เพิ่มขึ้น โดยขั้นตอนนี้ช่างต้องอาศัยความร้อน
จากเครื่องเป่าเข้าช่วยด้วยเพื่อให้ทองคำ
อ่อนตัวง่ายต่อการรีด

แป้นชักลวด ใช้สำหรับดึงเส้นลวดที่-
เสร็จแล้วจากเครื่องรีดทอง เพื่อลบเหลี่ยมให้
ลวดมีลักษณะเป็นเส้นกลมได้รูป หรือให้
ขนาดลวดเล็กใหญ่ตามลักษณะงานที่จะใช้

ขี้ผึ้งแท่ง ใช้เป็นสารหล่อลื่นสำหรับการ
ชักลวดทอง

รางโอบเครื่องวงกลมสำหรับตัดทองไฟโตงแบบรูปตามที่ต้องการ

เบ้ากวนดึงลวด

เครื่องรีดทอง ลักษณะคล้ายเครื่องบดปลาหมึก

เครื่องมือในการทำทองรูปพรรณ
(ฉ้อน แล่พันชักลวดทอง)

ตุ้ตตุ้ ใช้สำหรับตอกแผ่นทองไฟโตงกลม

เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำทองรูปพรรณ
เช่น ถัง ต้อน ตัดตุ้

น้ำประสานทอง (ชาวจีนเรียกว่าเผงแซหรือผงบอแรกซ์)
น้ำประสานทอง คือสารละลายที่มีคุณสมบัติในการเชื่อมทองให้ยึดติดกัน โดยที่ตัวเองหลอมเหลวก่อนที่ทองจะละลาย นั่นคือจะต้องมีจุดหลอมเหลวที่ต่ำกว่าทองนั่นเอง ตัวอย่างเช่น ทองคำบริสุทธิ์ 99.99 % หลอมเหลวที่ 1,000 องศาเซลเซียส น้ำประสานทองจะต้องมีจุดหลอมเหลวที่ 800 องศาเซลเซียส เพื่อที่ว่าเมื่อน้ำประสานทองละลายแล้วจะทำให้ทองยึดติดกันได้ก่อนที่เนื้อทองจะหลอมละลาย น้ำประสานทองจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการผลิตทองรูปพรรณ จริง ๆ แล้วยังน้ำประสานทองก็คือตัวประสานให้ชิ้นติดกันด้วยเช็อบัดกรี แต่จะเป็นทองที่มีจุดหลอมเหลวที่ต่ำกว่าทองที่นำมาผลิตชิ้นงาน ดังนั้นงานที่ยุ้งยากสลัซับซ้อนและมีส่วนละลายมากก็จะใช้น้ำประสานมาก

เครื่องรีดลวดทองคำ

แม่พิมพ์บีบเงินงาน และขาตั้งสำหรับรองแม่พิมพ์เงินงาน

มอเตอร์บีบตะกั่ว

เครื่องจักร

เครื่องบีบลูกประคำ

แม่พิมพ์ลวด

โต๊ะทำงานและเครื่องมือในการทำทองรูปพรรณ

วิธีการทำทองรูปพรรณ

ทองสุโขทัยเป็นงานฝีมือที่มีความละเอียดของลวดลายมาก มีวิธีการทำที่ซับซ้อน ต้องอาศัยความพยายามและความอดทนในการทำงานสูง ทุกขั้นตอนของการผลิตจึงมีความพิเศษที่น่าศึกษา ตั้งแต่การเลือกไซ้ทองคำสำหรับนำมาหลอมขึ้นรูป ต้องเป็นทองคำบริสุทธิ์ ไม่มีน้ำประสานทองหรือโลหะอื่นเจือปน เพราะเนื้อทองมีความยืดหยุ่นเหนียว ง่ายต่อการขึ้นรูปทำทองรูปพรรณ การใช้ทองเก่านำมาหลอมใหม่ จะมีส่วนผสมของน้ำประสานทองอยู่ ดังนั้นเนื้อทองที่ได้จึงแข็งกระด้างยากต่อการทำทอง

ทองคำบริสุทธิ์ 99.99% ที่ใช้ในการทำเครื่องประดับทองสุโขทัย

ช่างทองกำลังเชื่อมประสานสายด้วยน้ำประสานทอง

1. **หลอมทอง** ช่างทองจะนำทองคำบริสุทธิ์ 99.99 % มาหลอมให้ทองละลายในเบ้าซึ่งมีลักษณะเป็นทรงกระบอกทำจากหินทนไฟหรือเบ้าคาร์บอน ซึ่งทนความร้อนได้สูง ขนาดกว้างประมาณ 10 เซนติเมตร โดยช่างทองจะนำทองคำแท่งมาตัดให้ได้ขนาดพอเหมาะแล้วใส่ทองแท่งดังกล่าวในเบ้าหลอม จากนั้นจะใช้ที่เป่าแล้วซึ่งสามารถปรับขนาดของเปลวไฟได้ผ่านไฟเพื่อให้ทองในเบ้าหลอมละลาย โดยใช้เชื้อเพลิงคือน้ำมันเบนซิน เมื่อทองในเบ้าหลอมโดนไฟก็จะละลายเป็นของเหลวซึ่งช่างจะนำไปเทลงในพิมพ์ที่มีลักษณะเป็นรางยาวประมาณ 20 เซนติเมตร จากนั้นเมื่อทองแข็งตัวจะเป็นแท่งขนาดประมาณเท่าแท่งดินสอช่างก็จะนำไปตีเป็นลวดทองในขั้นต่อไป ในสมัยก่อนช่างจะตีทองจนกระทั่งได้ทองเป็นแผ่นบาง ๆ การตีทองหรือเรียกอีกอย่างว่าแผ่ทอง เป็นการนำทองมาวางลงบนทั่งแล้วใช้ค้อนทุบให้เนื้อทองแผ่ออกเป็นแผ่นบาง ๆ หรือถ้าเป็นงานที่ต้องการลวดทองคำเป็นเส้นยาว ๆ ช่างก็จะตีทองให้แผ่ออกเป็นเส้นเรียวยาวเล็กเพื่อสอดเข้าไปในแป้นชักการชักลวด ช่างทองจะนำทองที่ตีเป็นเส้นมาเข้าไฟเพื่อให้ทองอ่อนตัวก่อน จากนั้นนำมาทาสีผึ้ง แล้วจึงนำไปชักลวดผ่านแป้นชักซึ่งมีขนาดของรูทั้งแบบกลม และแบบเหลี่ยม ไล่เรียงขนาดเล็กใหญ่ให้เลือกใช้ตามต้องการ เส้นลวดที่ได้จากการชักลวดนี้ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการตีตลาดของทองสุโขทัยทีเดียว เพราะไม่ว่าจะเป็นการทำชิ้นงานอะไรส่วนใหญ่อีกก็ต้องใช้ชิ้นงานที่ได้จากลวดทองไปประกอบด้วยเสมอ เช่น การตีตลาดลงบนกำไลหรือจี้ แม้กระทั่งต่างหู ที่ลวดลายเล็ก ๆ เหล่านี้ก็ล้วนมาจากห่วงกลม ๆ เล็ก ๆ ของเส้นลวดนั่นเอง โดยช่างทองจะนำลวดทองมาพันเกลียวกับเหล็กแหลม จนได้ขดม้วนคล้ายสปริง จากนั้นช่างก็จะตัดออกเป็นข้อ ๆ ใช้สำหรับทำห่วงกลมประกอบชิ้นงานอื่นต่อไป

กระบวนการหลอมทอง เริ่มตั้งแต่การตีแตงทองดำแก่งออกให้ดิบขนาดพอเหมาะจะนำไปหลอมให้ทองละลายจากนั้นนำไปตีลวดเพื่อทำลวดเป็นรูปทรงตามที่ต้องการจึงใช้สีก่อน ในภาพ ช่างนำเบ้าใส่รางเพื่อทำลวดเป็นแท่งยาว ๆ

กรรมวิธีการรีด-ดึงลวดทองด้วยเครื่อง
เพื่อให้ได้เส้นลวดทองที่สามารถนำมาทำเป็นสร้อยคอ
หรือสร้อยข้อมือรวมถึงน้ำนมประติมากรรม
เป็นลวดลายต่าง ๆ ได้

2. การเตรียมวัสดุ อุปกรณ์เครื่องมือ
ช่างทองจะเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น
สำหรับการทำงานให้พร้อม แล้วจึงวาดแบบลง
บนแผ่นทองและตัดตามแบบ

ช่างกำลังร้อยห่วงเพื่อทำเป็นสายสร้อย
โดยการร้อยห่วงเล็ก ๆ ที่ห่วงมาเชื่อมต่อกัน

ช่างทองกำลังเชื่อมชิ้นงานด้วยการใช้ไฟฟ้า

3. การขึ้นรูปทรง เป็นขั้นตอนของการ
ประดิษฐ์ตัวเรือนตามชนิดของงาน ด้วย
เทคนิคแบบต่าง ๆ เช่น การเคาะขึ้นรูปครึ่ง
วงกลมสำหรับทำกำไล การถักและการสาน
สำหรับทำสายสร้อย โดยการสานนั้น เกิดจาก
การนำห่วงทองคำขนาดเล็กมาสานเรียงต่อกัน
เชื่อมด้วยน้ำประสานทอง ส่วนการถัก ซึ่งถือ
เป็นเทคนิคเฉพาะของศรีสัชชาลัยนั้นเป็นการ
ถักลวดทองคำด้วยมือจนกระทั่งมัดเกลียวกัน
เป็นสายสร้อย

4. การตกแต่งลวดลายและการประกอบชิ้นงาน เป็นขั้นตอนของการนำชิ้นงานที่เป็นรูปร่างดีแล้วมาตกแต่งเพิ่มรายละเอียดที่ต้องการ เช่น การฉลุลาย การตอกลาย การตีไขปลา การลงยา เป็นต้น ซึ่งงานในขั้นตอนนี้เป็นเรื่องของฝีมือล้วน ๆ เพราะชิ้นงานจะสวยประณีตหรือไม่ก็อยู่ที่การประดับลวดลายลงบนตัวเรือน จากนั้นจึงนำชิ้นงานต่าง ๆ ที่ทำมาประกอบให้เข้าชุดกัน เช่น นำจี้มาประกอบกับสร้อยให้สมบูรณ์ นำข้อต่อมายึดติดกับตัวกำไล เป็นต้น โดยในขั้นตอนนี้จะมีการใช้น้ำประสานทองเป็นองค์ประกอบในการเชื่อมค่อนข้างมาก (ทองศรีสังฆาลย์ส่วนใหญ่จะใช้ทอง 96.5 % ในการทำน้ำประสานทองซึ่งแต่ละร้านก็จะมีสูตรเฉพาะสำหรับผสมผงทองกับทองเหลืองหรืออื่น ๆ รวมถึงสารบอแรกซ์ว่าเป็นจำนวนเท่าใด) เวลาจะเชื่อมทองก็ใช้ชนเบ็ดจี้ผสมทอง มาแตะตรงจุดเชื่อมแล้วเป่าด้วยไฟให้ติดกันสนิท

ความสวยงามของพนักทองคำพื้นนี้ เกิดขึ้นด้วยความวิริยะของช่างทองในการการต่อลวดที่ละชิ้น ๆ เพื่อทำให้เป็นพื้น

พนักทองและสร้อยทองลวดลายไทย

5. การต้ม มีวัตถุประสงค์เพื่อล้างทำความสะอาดมิให้ฝังบอแรกซ์หลงเหลืออยู่กับชิ้นงาน การต้มทองจะเริ่มด้วยการนำทองที่ทำสำเร็จแล้ว มาเผาไฟจนร้อน แล้วนำไปต้มในน้ำสารส้ม เพื่อให้สารส้มกัดคราบบอแรกซ์ออกออก จากนั้นนำไปแช่ในน้ำเกลือเค็มจัด แล้วจึงนำมาเผาไฟอีกครั้ง ต่อดวยขั้นตอนการล้างด้วยน้ำสะอาด เสร็จแล้วก็นำไปต้มในน้ำสมมะขาม แล้วจึงล้างน้ำขัดทำความสะอาดอีกครั้ง

6. การย้อมทอง เป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการทำทองรูปพรรณ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทองมีสีสุกปลั่ง สวยงาม โดยเริ่มจากนำทองที่ผ่านการต้มแล้ว มาผึ่งให้แห้งแล้วจึงนำไปเผาไฟ จากนั้นนำมาต้มในน้ำย้อมที่มีส่วนผสมของน้ำสมมะขาม กำมะถันผง และน้ำเกลือ (น้ำ 1 ถ้วย เกลือ 1 ถ้วย) วิธีการทำให้ทองมีสีต่าง ๆ อยู่ที่ส่วนผสม หากต้องการให้สีของทองออกเหลืองสุกก็ให้แก่มากำมะถัน แต่ถาต้องการให้สีของทองออกแดงก็ให้แกเกลือ และในระหว่างการย้อมทองตามส่วนผสมข้างต้นจะใส่เศษเงินแผ่นลงในน้ำย้อมด้วย เมื่อย้อมจนได้สีตามที่ต้องการแล้วก็นำขึ้นจากน้ำย้อม ล้างให้สะอาด จากนั้นใช้ผ้าขาวบางจุ่มน้ำให้เปียกชื้น แล้วห่อทองรูปพรรณนำไปอังไฟ (เตาถ่าน) ที่ระยะจนผ้าที่ห่อแห้ง ก็จะได้ทองรูปพรรณที่มีสีสุกปลั่งตามต้องการ

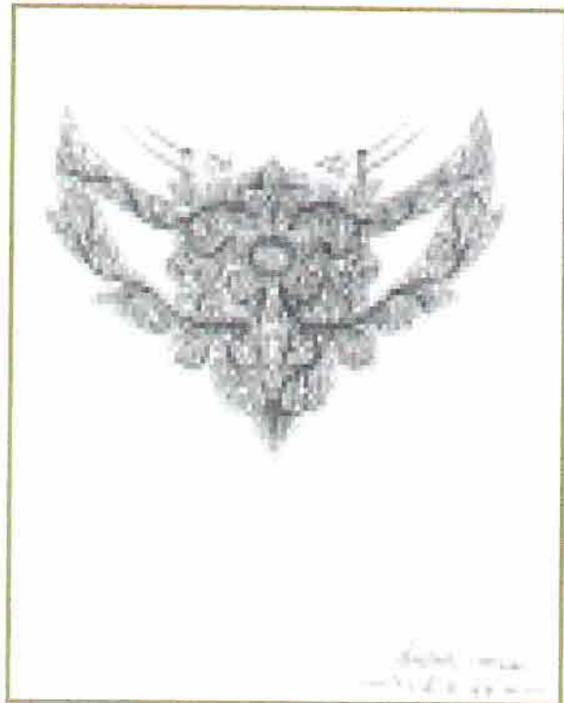
เครื่องทองสุโขทัยนอกจากจะมีรูปแบบและกรรมวิธีผลิตดังกล่าวแล้วยังมีการพัฒนาการตกแต่งในแบบของการลงยา หรือเครื่องทองลงยา คือการตกแต่งเครื่องทองให้มีสีสันสวยงาม โดยใช้หินสีบดให้ละเอียดคล้ายทรายแก้ว เพื่อนำไปแต่งหรือทาบบนเครื่องทองแล้วเป่าด้วยไฟให้เนื้อทรายหลอมติดกับเนื้อทองเป็นสีแดง เขียว น้ำเงิน

ลูกประคำติดลาย งานสร้างเรื่อวิภเน็ดหึงของทองสุโขทัย

ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของงานทองสุโขทัย

ทองโบราณเป็นงานหัตถกรรมที่สามารถทำรายได้ให้แก่ผู้ประกอบการอย่างมาก เป็นส่วนช่วยสร้างงานให้แก่ชุมชนนั้น ชาวบ้านที่ว่างจากการทำนาในตอนกลางวันก็สามารถรับจ้างทำทองคำเป็นงานอดิเรก เป็นการช่วยเศรษฐกิจในชุมชน นอกจากนั้นยังมีการอพยพแรงงานจากแหล่งอื่นมาอยู่ในชุมชนนั้นด้วยได้แก่ ชาวเขาที่มีฝีมือในการทำเครื่องเงินก็มารับจ้างทำเครื่องทอง ในอัตราค่าแรงที่สูงกว่าทำเครื่องเงิน ปัจจุบันมีร้านรับทำทองโบราณเพิ่มขึ้นจากแต่ก่อนที่มีเพียง 2-3 ร้าน จึงนับว่างานหัตถกรรมทองศรีสังขาลย์เป็นงานหัตถกรรมที่ทรงคุณค่าสร้างงานและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างแท้จริง

แบบร่างเครื่องประดับ

การทำทองที่ศรีสังขาลย์เป็นงานฝีมือล้วน ๆ รูปแบบลวดลายที่นำมาผลิตมาจากเครื่องทองโบราณ ลวดลายประติมากรรมรูปเคารพ ลายปูนปั้น และจิตรกรรมฝาผนัง ต่อมาจึงมีการประยุกต์การออกแบบให้เป็นสมัยใหม่ขึ้นแต่ก็ยังคงความสวยงามของลวดลายไทยไว้ปัจจุบันทองศรีสังขาลย์มีความโดดเด่นเป็นที่ชื่นชอบของคนทั่วไปในหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นเครื่องประดับเช่นสร้อยคอ สร้อยข้อมือ กำไล ต่างหู แหวน จี้ เข็มกลัด เข็มขัดฯ และเครื่องใช้ไม้สอย

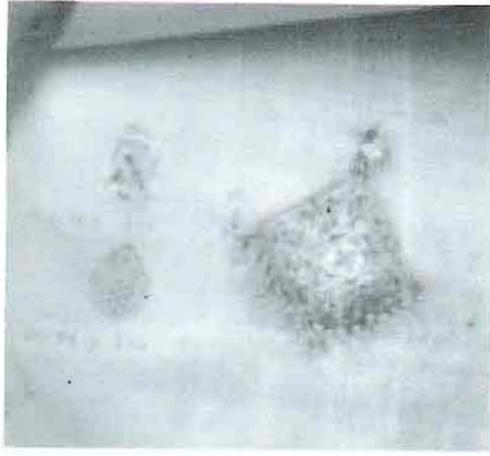
กำไลลวดลายदेवीวลัย

ประเภทเครื่องประดับ

สร้อยถัก เป็นการนำทองที่ผ่านการรีดและดึงจนได้เส้นทองที่มีขนาดเล็กมาร้อยผูกกันตั้งแต่ 2 เส้นขึ้นไป เรียกว่า สร้อยเส้นถักสามเส้า สี่เส้า ห้าเส้า หกเส้า แปดเส้า

ลูกประคำติดลาย ประคำลงยา เป็นการประดิษฐ์ชิ้นงานลักษณะเป็นทรงกลมข้างในกลวง เดินลายบนพื้นผิวด้วยลวดลายไทย เช่น ลายเครือวัลย์-ลายของเถาไม้ที่กระวัดรัดเกี่ยวกันอย่างอ่อนช้อยงดงาม

งานฉลุ เป็นการประดิษฐ์ชิ้นงานโดยวิธีฉลุให้เกิดความโปร่งตามลวดลายที่วางไว้

กรรมวิธีการทำ จี๋รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่เริ่มตั้งแต่ การออกแบบลาย การขึ้นรูปแผ่นทองเกลี้ยง จนกระทั่งการติดประกอบลวดลายและการฉลุลายตามแบบ

ช่างทองกำลังฉลุลายตามแบบ

ประเภทของเครื่องใช้สอย

เครื่องใช้ไม้สอยที่มีผู้นิยมสั่งทำด้วยทองคำ ได้แก่ กระเป๋าลือฉก พาน ฯลฯ ผอบ กระดาง เขียนหมาก หีบบุหรี กรอบรูป เป็นต้น

หอยสังข์ประดับพานทองคำที่นิยสั่งทำเป็นพิศษ

สร้อยข้อมือประดับดอกไม้และต่างหูลงยา

รูปแบบขั้นตอนการผลิตแต่ละลวดลาย

การออกแบบเครื่องประดับทองสุโขทัยจะมีทั้งลายโบราณและลายที่มีการพัฒนารูปแบบใหม่เป็นสมัยใหม่โดยออกแบบพื้นฐานจากลายเดิมๆ แต่ก็ยังคงเอกลักษณ์ความเป็นทองสุโขทัยไว้ เช่น อาจเพิ่มไขปลา เพิ่มกระจัง เพื่อปรับลวดลาย เป็นต้น

ได้ทำทองเหลืองไว้ในการประดิษฐ์ชิ้นงาน จะสังเกตเห็นได้ว่ายังมีแบบร่างของชิ้นงานอยู่ที่โต๊ะด้านซ้าย

ได้หลอมทองแท่ง 99.99% ให้เป็นรูปร่างตามที่ต้องการ

ในภาพจะสังเกตเห็นวัสดุอุปกรณ์ สำหรับการกำหนดรูปร่างต่างๆ กับ

ขั้นตอนการผลิตที่สำคัญ ได้แก่

1. **ขั้นหลอมทองแท่งเป็นเส้นลวด** เป็นขั้นตอนของการหลอมทองก่อนจนเป็นของเหลวแล้วเทลงในเบ้าที่มีลักษณะเป็นรางแบน รางเส้น ซึ่งจะทำให้ทองแข็งตัวเป็นแท่ง
2. **นำเข้าเครื่องรีด** โดยนำทองที่ได้จากการหลอมนำมารีดให้บางลงซึ่งจะมีความหนาบางได้เรียงกัน (ความละเอียดของซี่ไม่เท่ากัน) เริ่มจากรีดตั้งแต่ยังเป็นทองแท่งใหญ่จนกระทั่งเป็นลวดทอง
3. **นำเข้าเครื่องดึงลวด** (ก่อนดึงก็จะนำลวดไปเผาไฟให้อ่อนตัวก่อนเพื่อให้ดึงง่ายขึ้น) เครื่องดึงลวดจะมีรูขนาดเล็กลงตามต้องการ
4. **การขึ้นตัวเรือน** เป็นขั้นตอนของการกำหนดรูปทรงของชิ้นงานนั้นๆ ว่า มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประดับส่วนใด จะเป็นแหวน สร้อยคอ สร้อยข้อมือ ต่างหูหรือกำไล โดยจะมีการประดิษฐ์ลวดลาย ลงยาสีให้ดูสวยงามตามจินตนาการของช่าง
5. **การล้างทอง** เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการทำเครื่องประดับ เพื่อให้เครื่องประดับสะอาดปราศจากน้ำประสานทอง โดยการนำทองลายโบราณที่ทำสำเร็จแล้วมาเผาจนทองร้อนทั่วแล้วนำไปแช่ในกรดกำมะถัน เพื่อให้กรดกัดโลหะอื่นๆ ที่เป็นส่วนของน้ำประสานทองออก แล้วนำไปแช่ในน้ำเกลือเค็มจัด นำมาเผาให้แดงอีกครั้ง ล้างด้วยน้ำ แล้วนำไปต้มในน้ำมะขามเปียกก่อนนำมาทำความสะอาดด้วยผงซักฟอก และขัดด้วยแปรงจนได้เครื่องประดับทองที่สุกสกาวสวยงาม

เส้นลวดทองฟิวเตรียมประดิษฐ์เป็นลวดลายสำหรับประดับบนตัวเรือน

ลักษณะโครงสร้างของเส้นลวดที่ช่างทองบรรจงทำขึ้น

ทองสุโขทัยมีรายละเอียดกรรมวิธีประดิษฐ์หลายลักษณะ ดังนี้ คือ

1. **การถักทอง** คือการนำทองที่ชักเป็นเส้นลวด ไปถักเป็นลวดลายสามเส้า สี่เส้า ห้าเส้า หกเส้า แปดเส้า ให้ได้ขนาดเล็กใหญ่ตามต้องการ สร้อยที่เกิดจากการถักจะมีความยืดหยุ่นน้อย เพราะชิ้นงานเกิดจากการถักเส้นลวดทองโดยตรงไม่มีน้ำประสานทองมาผสม ลวดถัก มี 2 แบบ คือการถักกลม เป็นการถักที่มีตั้งแต่สามเส้า สี่เส้า ห้าเส้า หกเส้า ถึงสิบเส้า และการถักแบนเพื่อทำเป็นสร้อยข้อมือโดยลายที่นิยมทำกันมาก เช่น ลายเปีย ลายยี่สิบเส้า ยี่สิบสี่เส้า เป็นต้น

2. **ลูกประคำ** เป็นลูกปัดกลมรีมีรูตรงกลางเพื่อนำไปร้อยตกแต่งสร้อย ต่างหู หรือกำไล การขึ้นลูกประคำ เป็นการนำแผ่นทองไปตอกลงในรางโอ โดยตอกเป็นสองฝานำมาประกบกัน ขนาดของรางโอจึงมีส่วนอย่างสำคัญกับลูกประคำที่ได้ โดยลายที่นิยม คือ ลายตะกร้อ ลูกกลม ปีบ ลูกสน ตะกรุด บวมเมอแรง ลูกเงาะ ลูกเต้าหอกเหลี่ยม ประคำเกลี้ยง วงแหวน ไชยปลา รัศมีผาหวาย เป็นต้น

เส้นถักประดับลูกประคำติดลายลงยา ซึ่งเป็นหนึ่งในงานสร้างชิ้นให้กับทอง

3. **การขึ้นปีบ** หมายถึงการนำทองที่รีดเป็นแผ่นมาตัดเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมขนาดเท่า ๆ กัน มาประกอบต่อกันด้วยน้ำประสานทอง แล้วใช้ไฟเชื่อมให้สนิทปิดฝาแล้วเจาะรูหัวท้าย

4. **การขึ้นเม็ดมะยม ลูกเงาะ ตะกร้อ หรือลูกสน** จะใช้วิธีคล้ายกันแต่ขึ้นอยู่กับ การตัดลวดและจำนวนดอกที่โค้ง

หมายเหตุ การเรียกชื่อลายของงานทองสุโขทัย จะไม่ตายตัว แล้วแต่ช่างแต่ละคนที่ ประดิษฐ์ลายนั้น ๆ

ช่างทองกำลังแสดงกรรมวิธีในการทำลวดลายขนาดเล็กโดยใช้ลวดทองขนาดลึกลงพันแทนก่อน แล้วจึงดึงให้ลวดห่างกับไฟได้ระยะจนเป็นจึงใช้กรรมวิธีตัดทีละปลา ๆ จนได้ห่วงกลม ๆ

5. การทำไขปลา คือการทำให้ทองคำเป็นเม็ดกลม ๆ ลักษณะคล้ายไขปลาตะเพียนเม็ดเล็ก ๆ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 มิลลิเมตรหรือเล็กกว่า โดยช่างทองจะตัดลวดทองคำที่พันแกน ออกเป็นท่อนเล็ก ๆ แล้วเป่าด้วยไฟเพื่อหลอมให้วงทองนั้นหดตัวเป็นทรงกลม

ลวดทองที่ตัดแบ่งเพื่อเตรียมทำเป็นไขปลา โดยช่างทองจะใช้ความร้อนเป่าให้ทองอ่อนตัวง่ายต่อการบดเม็ดเป็นเม็ดไขปลา

ช่างทองกำลังตัดเส้นลวดที่พันแกนแล้วเพื่อเป่าให้เป็นไขปลา

ส่วของลวดทองทุกชิ้นที่ช่างทองบรรจุประดิษฐ์ขึ้นด้วยการวางไขปลาที่หลอมไว้โดยวางประชิดสายงาม

ช่างกำลังนำไฟเพื่อเชื่อมเข้ากับประสานทองแก่กับ-
ปฏิกิริยาเชื่อมละลายเข้ากับเงินขาว

6. การสานหรือขัด เกิดจากการนำห่วงทองคำเล็ก ๆ มาสานขัดกัน
สร้อยที่ได้จึงมีความยืดหยุ่นบิดตัวได้ตั้งเชือก

ลวดลายของทองสุโขทัยที่ผลิตเป็นชิ้นงานสำเร็จจะมีลักษณะ
ผสมผสานจินตนาการกับสิ่งที่เป็นจริง มักจะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น
ลายบ้านเชียง ลายเทคน ลายหัวใจ ลายการบินไทย ลายดอกพิกุล
ลายไขปลา ลายหยดน้ำ ลายหัวใจไขปลา ลายหัวใจตามกัน ลายดอกไม้
ลายเครือเถานางพญา เป็นต้น

ช่างทองบรรจุกำลังละลายเข้ากับแผ่นทองขนาดเล็กเพื่อเชื่อมทำเป็นสร้อยไขเม็ดต่อไป

การสืบสานงานทองสุโขทัย

ตามคำอธิบาย “ช่างฝีมือ Artisan”
ของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ซึ่งหมายถึง
ผู้ผลิตศิลปกรรมที่งามนำดู น่าใช้สอยเป็น
อสังการ เครื่องประดับชีวิตของคนเราได้อยู่
อยู่ดีกินดี ผลิตภัณฑ์หรือสิ่งที่ทำเป็นอาชีพของ
ช่างฝีมือนี้ เรียกว่า ศิลป์ อันเป็นผลเกิดจาก
ฝีมือความสามารถและความรู้ค่าของช่างฝีมือ
ผู้นั้นเฉพาะตัวเป็นคน ๆ ไป หรือกล่าว
อีกนัยหนึ่ง ผลิตภัณฑ์หรือสิ่งที่ทำขึ้นไม่ใช่
ทำด้วยเครื่องจักรตัวอย่างอาชีพต่าง ๆ ของช่าง
ฝีมือคือ การสลักโลหะ การแกะสลักไม้
การทำเครื่องปั้นลายคราม การทอผ้า และ
อื่น ๆ ด้วยของมีโย วิชาชีพอันเนื่องด้วย
การช่าง เช่น ช่างทอง ช่างไม้ ช่างรัก ช่าง
ประดับกระจก ช่างถม เหล่านี้เป็นต้น
ก็เรียกว่า “ศิลป์” (กรมศิลปากร 2537 : 29)
ดังนั้นลักษณะของงานทองสุโขทัยจึงจัดได้ว่า
เป็นงานหัตถกรรมศิลปรูปแบบหนึ่ง ที่เกิดจาก
ฝีมือของช่างผู้ชำนาญงานในยุคปัจจุบัน

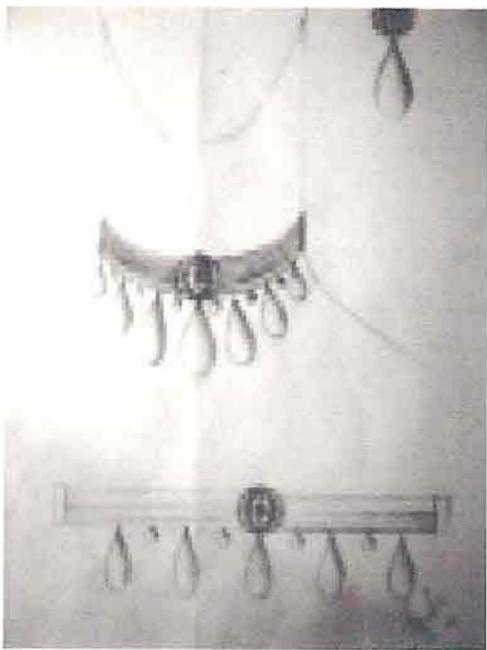
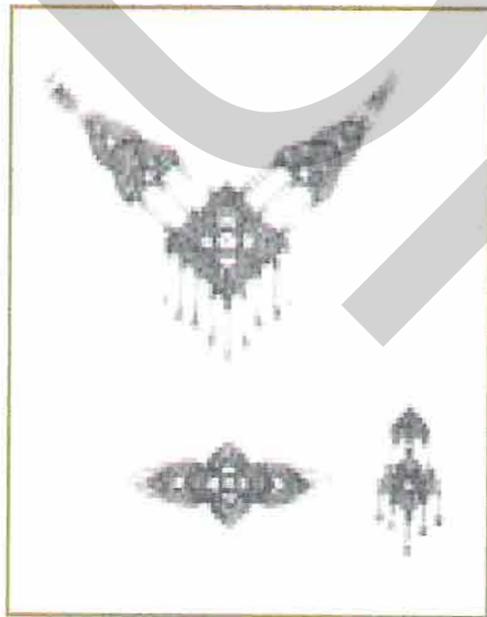
ช่างกำลังทำละลายขนาดเล็กเพื่อตัดลายที่ทำไขเม็ด

คุณปราโมทย์ เกาหับ
บุตรชาย คุณสมสมัย เกาหับ
ที่สืบทอดงานทองลวดลายโบราณ
ของร้านสมสมัยในปัจจุบัน

งานฝีมือหากขาดผู้สืบทอดแล้ว ย่อมร่วงโรยราลึ้มเลือนได้โดยพลัน ประโยคข้างต้นนี้เป็นจริงเสมอ ดังนั้นการสืบทอดงานหัตถกรรมทองสุโขทัยจึงเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการควบคู่กันไปกับการผลิตด้วย และจากความต้องการที่เพิ่มขึ้นของกลุ่มผู้บริโภคที่นิยมซื้อทองสุโขทัยด้วยดีไซน์ที่มีเอกลักษณ์นี้ ทำให้เกิดการแพร่ขยายการผลิตทองสุโขทัยไปทั่วไม่เฉพาะแต่ในจังหวัดสุโขทัยเท่านั้น ยังพบการผลิตหัตถกรรมแบบทองสุโขทัยนี้ที่จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดอ่างทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น โดยกระบวนการสืบทอดงานทองสุโขทัยภายในอำเภอศรีสัชชนาลัยก็คือการให้โอกาสคนในหมู่บ้านที่สนใจจะทำงานทอง ได้เข้ามาในวิชาชีพนี้ บางครอบครัวจึงยึดอาชีพทำทองทั้งสามีและ-

ภรรยา หรือบางครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำนา เมื่องานในท้องนาซึ่งเป็นงานหลักจบลง หลังฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว ก็จะมารับจ้างถักสร้อย ซึ่งงานถักสร้อยนี้สามารถนำกลับไปทำที่บ้านของตัวเองได้ โดยไม่ต้องแย่งเวลากับการดูแลลูกหลานที่บ้านซึ่งกรณีเช่นนี้จะพบได้ทั่วไปในอำเภอศรีสัชชนาลัย โดยเจ้าของร้านทำทอง ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นจะให้ความไว้วางใจและเชื่อใจชาวบ้านว่าจะไม่มีการลักขโมยทอง ซึ่งแตกต่างจากร้านทองในกรุงเทพมหานคร ที่ต้องมีการระวังป้องกันอย่างเข้มงวดทุกขั้นตอนและเพื่อตัดปัญหาในเรื่องดังกล่าวนี้ จึงมีการสืบทอดงานในระหว่างคนในครอบครัวเท่านั้นหรือหากไม่ใช่ก็ต้องมาทำงานทองที่ร้านโดยตรง ไม่สามารถนำทองออกไปทำที่บ้านของตัวเองได้

ภาพ sketch แบบลวดลาย และสีทอง

ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนตัวอย่างหนึ่งของร้านทองสมสมัย ก็คือการฝึกฝนเด็ก ๆ ในหมู่บ้านให้รู้จักวิธีการทำทอง โดยนางสมสมัยและลูก ๆ รวมทั้งช่างทองที่เป็นงานแล้ว จะเป็นผู้ฝึกฝนให้ด้วยตนเอง ลูกหลานของคนในหมู่บ้านจึงไม่ต้องย้ายไปทำมาหากินต่างถิ่น เพราะมีแหล่งรายได้อยู่ในหมู่บ้านอยู่แล้ว การเรียนการสอนก็เป็นแบบโบราณคือไม่มีการท่องจำตำรา แต่เกิดจากการเรียนรู้ปฏิบัติจริง ควบคู่กับการสังเกตการทำงานของช่างรุ่นพี่ และฝึกหัดฝีมือตัวเองไปเรื่อย ๆ

คุณธรรมรัตน์ เกาทัณฑ์
ผู้ออกแบบลายเครื่องประดับไทยโบราณ

ความนิยมในงานทองรูปพรรณสุโขทัยเป็นสิ่งที่สามารถพยากรณ์ถึงความรุ่งเรืองและเสื่อมถอยของวิชาชีพช่างทองได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุที่ว่ามีความนิยมและชื่นชอบงานทองรูปพรรณลวดลายโบราณทำให้ตลาดค้าทองรูปพรรณเติบโตขึ้นมา จนแม้แต่การศึกษาตามระบบโรงเรียนของกาญจนาภิเษก วิทยาลัยช่างทองหลวง ก็มีการเรียนการสอนเรื่องการทำเครื่องทองรูปพรรณ แบบสุโขทัยไว้ด้วย

การนำไฟให้เข้าประสานทองเชื่อมติดกับชิ้นงาน

ช่างทองกำลังตรวจสอบคุณภาพทอง-
สร้อยคอ เพื่อเตรียมติดตะขอ

ทองสุโขทัยเป็นงานหัตถกรรมที่ใช้มือทำขึ้นมาล้วน ๆ จึงต้องใช้เวลาในการผลิตนานและผลิตได้ในปริมาณน้อย ราคาของทองสุโขทัยจึงสูงกว่าทองธรรมดาทั่วไป (ทองตู้แดง 96.5 %) แต่แม้ราคาทองสุโขทัยจะสูง ผู้บริโภคที่นิยมชื่นชอบในงานศิลปะก็ยินยอมที่จะเสียส่วนต่างที่แพงขึ้นเพื่อแลกกับผลงานอันประณีตงดงาม

ตัวอย่างของการสืบสานงานทำทองสุโขทัยที่มีชื่อเสียงของจังหวัด ก็คือร้านทองสมสมัย ซึ่งปกติช่วงเดือนเมษายน จะมีคณะนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากรที่เรียนด้านการออกแบบโดยตรงมาเรียนรู้และฝึกฝนการออกแบบเครื่องประดับอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งก่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนารูปแบบให้เป็นที่ต้องการของตลาด นอกจากนี้ยังมีการเข้ามาเรียนรู้วิธีการทำทองจากช่างทองจริง ๆ ของวิทยาลัยการอาชีพศรีสังขาลย์ ซึ่งจะส่งเด็กนักเรียนมาฝึกงานปีละ 20 คน ประมาณ 10 อาทิตย์/ปี

ช่างทองของร้านทองสมสมัยก็คือชาวบ้านอำเภอศรีสังขาลย์ โดยทางร้านจะฝึกสอนวิธีการทำทองให้ บางคนก็เรียนรู้ไว้ก็จะสามารถทำลวดลายใหม่ ๆ ได้เอง ช่างทองที่นี่ ถ้ามีความชำนาญในส่วนหนึ่งแล้ว ทางร้านก็จะเปลี่ยนแผนกให้ เพื่อให้รู้งานหลาย ๆ ด้านค่าแรงก็จะได้รับตามความสามารถ อายุงาน และผลงาน ปัจจุบันมีช่างอยู่ประมาณ 30 คน (อยู่ในหมู่บ้าน) และมีกลุ่มแม่บ้านที่ถักทองอีกประมาณ 40 ท่าน (รับงานไปถักที่บ้าน) ช่างที่อายุงานมากที่สุดอาจจะอายุน้อยที่สุด เพราะได้รับการฝึกฝนตั้งแต่เด็ก ๆ คือพอจบชั้นประถมปีที่ 6 ก็เข้ามาฝึกทำทองเลย การเข้ามาฝึกฝีมือทำทองที่นี่จึงไม่มีการปิดกั้นดังคำกล่าวของคุณอโนมา เขาเห็นทายาทคุณสมสมัย

“คนไทยทุกคนฝึกได้ คนไทยมีเลือดของศิลปินในตัว คือฝึกได้ทุกคน มีจิตวิญญาณของความเป็นศิลปิน คือมีศิลปะอยู่ในหัว มีสุนทรียในตัว” ...

นอกจากร้านทองสมสมัย ซึ่งเป็นต้นกำเนิดทองสุโขทัยแล้ว ยังมีผู้ผลิตรายอื่น ๆ อีก โดยส่วนใหญ่ก็ยังคงใช้แรงงานในท้องถิ่นอยู่ มีบ้างบางร้านที่ใช้ช่างทอง ช่างเพชรจากที่อื่น ซึ่งจากข้อมูลเท่าที่สำรวจพบในปี 2547 มีร้านทองที่ดำเนินกิจการอยู่ในเขตอำเภอศรีสะเกษ ดังนี้

1. ร้านทองสมสมัย
2. ร้านทองสมศักดิ์
3. ร้านทองอรอนงค์
4. ร้านทองนันทนา
5. ร้านทองนพมาศ
6. ร้านทองเอกราช

ตัวจี้ลวดลายที่เตรียมลงยาตัวไป

การตีลวดลายลงบนชิ้นงาน

ลักษณะลวดลายของทองสุโขทัย

งานทองรูปพรรณมีลักษณะเด่นของแต่ละถิ่นไม่เหมือนกัน เช่น งานทองเพชรบุรี เน้นงานทองรูปพรรณจำพวกลูกสน ปะวะหล้า กระตุ่ม เต่าร้าง เพชรซีก โดยใช้เทคนิคการแกะลายบนเนื้อทอง การตีตผลึก หรือการตีตพลอยบนทองรูปพรรณ การฝัง หรือการชุบเนื้อทองออกแล้วฝังพลอยลงในรอยชุดนั้น การแกะ เป็นการประดับพลอยบนเรือนแหวนแล้วใช้ทองคำทำเป็นตะขอเกาะขอบพลอย งานทองเยาวราชจะเน้นที่รูปแบบหวงโต ๆ ซึ่งเป็นงานจากเครื่องจักร ส่วนงานทอง 99.99% ที่ปัจจุบันมีกลุ่มผู้ผลิตหลัก ๆ อยู่ไม่มากนัก เช่น พรีเม่าโกลด์ โกลด์มาสเตอร์ และสำคัญที่จะขาดไม่ได้ก็คือทองสุโขทัย ซึ่งมีการพัฒนารูปแบบอยู่เรื่อย ๆ แต่ปริมาณงานที่ผลิตได้ต่อบางทีก็น้อยมาก เพราะผลงานแต่ละชิ้นจะเน้นคุณภาพของงานฝีมือและมีการพัฒนาในเรื่องของแบบลวดลายอยู่เสมอ ฉะนั้นงานส่วนใหญ่จะไม่คล้ายกันทีเดียว แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดบ้าง โดยลายที่เป็นที่นิยม ได้แก่ ลายเครือเถา ลายหัวใจ ลายดอกพิกุล ลายหยดน้ำ ลายมัดหมี่ ลายดอกไม้ นอกจากนี้ก็ยังมีลายร่วมสมัยซึ่งช่างทองตั้งชื่อตามสิ่งที่สังเกตเห็น เช่น ลายหัวใจตามกัน ลายไขปลา ลายการบินไทย เป็นต้น ซึ่งชื่อลายต่าง ๆ นี้ อาจแตกต่างกันไปในแต่ละร้าน ขึ้นอยู่กับการตั้งชื่อของช่างทองเอง

เส้นถัก: รูปแบบการใช้เส้นถัก เป็นลักษณะหนึ่งที่เป็นจุดเด่นของทองสุโขทัยจะมีความสวยงามมาก และเป็นลายที่ทำยากใช้เวลานาน ฉะนั้นจะต้องใช้ปริมาณมาก และเนื่องจากงานเส้นถักเป็นงานที่ต้องใช้เวลานาน ทางร้านจึงให้ชาวบ้านมารับไปทำที่บ้านได้ ตัวเส้นถัก เป็นเอกลักษณ์ของที่นี่คือ หลอมทองจากทองแท่งแล้วนำมาถักเลย จะไม่มีน้ำประสานทอง

เส้นถักสามเส้า (ขนาดเล็กสุด) สีเส้าหรือห้าเส้า คือไม่ว่าจะกี่เส้าก็สอดเข้าห่วงเดียว เพราะฉะนั้นข้างในกลวง วิธีการถักเริ่มจากพับลวดให้เป็นทบตามจำนวนที่ต้องการจะให้ขึ้นเป็นเส้า ยิ่งมากเส้าก็ต้องใช้แกนที่ใหญ่ขึ้น

ขัดเดี่ยว เทคนิค: ขึ้นเดี่ยว สอดครั้งเดียว

สองขัด เทคนิค สองชั้นขัด --- สอด 2 ม้วนจะดีคือสอดเข้า 2 ห่วง แต่วิธีพับก็พับเหมือนกันจะเอากี่เส้าก็แล้วแต่ เส้นถักจะมีความยืดหยุ่นน้อย หักง่าย เพราะไม่มีน้ำประสานทองเลย

ลายหิ้ว-หิ้วเข้า เป็นลายถักชนิดหนึ่งที่มีที่ มาจากการถักสายสร้อยของชนเผ่าเย้า จะมีทั้งลายหิ้วแบน นิยมทำสร้อยข้อมือ และลายหิ้วกลม นิยมทำสร้อยคอ

งานทองที่ทำด้วยเทคนิคหิ้วเมื่อเปิดปลายจะเห็นเป็นห่วง ๆ วง ๆ และสร้อยที่ทำด้วยเทคนิคหิ้วจะมีความยืดหยุ่นและนิ่มมากกว่าเส้นถัก แต่จะมีน้ำประสานทองมาก เพราะการหิ้วก็คือการทำห่วงแต่ละห่วงมาคล้องกัน

ช่างทองกำลังประดิษฐ์ลวดลายลงบนกระดุมทองโดยใช้เข็มเปิดจุ่มน้ำประสานทองซึ่งมีเป็นลวดที่วางบนชิ้นงานจากนั้นเป่าไฟให้เนื้อทองยึดติดกัน

ปล้องติดลาย ริดแผ่นทองตัดให้เป็นพิมพ์ ขนาดตามที่ต้องการ แล้วก็มาติดลายโดยใช้น้ำประสานทอง (เอาลวดมาปั่นเกลียวมีขนาดลวดหลายเบอร์ แต่ปกติลวดที่ใช้ติดลายบนปล้องไซเบอร์ .26)

การทำไขปลา นำลวดที่ได้จากการตัดลวดซึ่งมีลักษณะโค้ง ๆ มาคลุกแป้งแล้วจึงนำมาเป่าไฟจนเป็นเม็ดกลม ๆ

การติดไขปลา ข้างจะคัดเลือกไขปลาโดยใช้เข็มเปิดจุ่มน้ำประสานทองเพื่อจัดกลุ่มไขปลาอาจจัดเป็น 3 ไขปลา/ชุด 4 ไขปลา/ชุด แล้วก็จุ่มน้ำประสานทองอีกครั้งเพื่อนำมาแตะชุดไขปลาให้ยึดติดกันไม่ให้หลุดออกจากกันแล้วทิ้งไว้สักครู่

ลูกประคำ เป็นลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของงานทองสุโขทัยอีกชนิดหนึ่ง นิยมทำขึ้นเพื่อประดับตกแต่งสร้อย กำไล ต่างหู กรรมวิธีการทำเริ่มจากทุบเป็นรูปครึ่งวงกลม แล้วฝนกระดาษทรายให้ริมขอบได้ที่ เว้นช่องว่างเป็นรูสำหรับร้อยทะลุถึงกัน จากนั้นนำมาประกบติดกันแล้วเป่าด้วยไฟ ลูกประคำมีทั้งแบบที่เป็นทรงกลมและทรงรี มีลวดลายหลายแบบ เช่น ลูกส้ม ลูกสน ตะกรุด ปี่ ลูกเงาะ ลูกหกเหลี่ยม ลูกเกลี้ยง วงแหวนไขปลา ริดข้อผ้าหวย เป็นต้น

ลายลูกประคำติดลาย ลายตะกร้อลายมะยม ลายเครือเถา คือเน้นทรงกลม ทรงปี่ ทรง 6 เหลี่ยม ทรงกระบอก

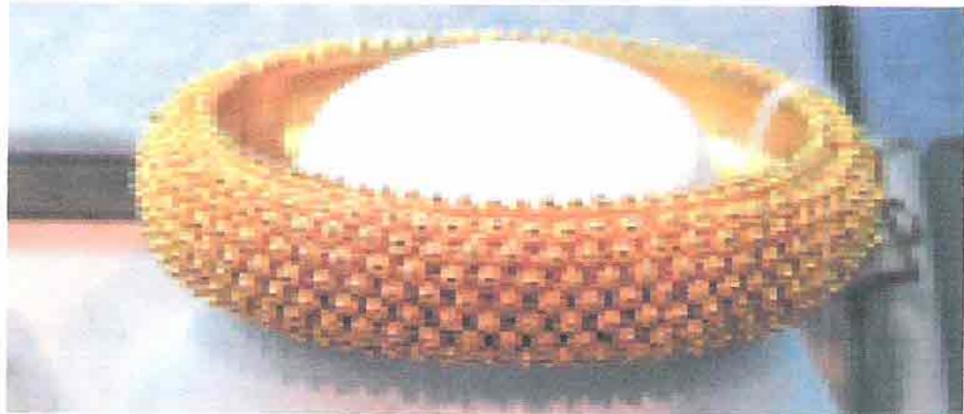
การพันเกลียวลวดทองให้เป็นลวดลาย

การทำห่วงทองขนาดเล็กระบายทองจะนำลวดทองมาพันกับแท่งเหล็กขนาดเล็กลง
จากนั้นก็ใช้ไฟดินทองแดงหรือไฟที่สามเสมา แล้วก็นำประสาบทองเล็กนี่ย้อมกับน้ำไฟ
ก็ใช้ให้เย็นสักครู่แล้วจึงนำมาตัด

สร้อยลายตะขบ 3 แถว (น้ำหนักประมาณ 3 บาทกว่า ใช้เวลาทำประมาณ 2 วัน ใช้หวง 3 หวง โดยมีหวงกลางคล้องเชื่อมหวงด้านข้างทั้งสองด้านต่อหนึ่งแถว แล้วก็จัดวางไขปลา (เป่าเป็นเม็ดมาเย็บเป็นดอก) เป็นรูปดอกไม้ แล้วก็นำมาจัดวางเรียงกัน 3 แถว

สร้อยพิกุลกลม : เป็นสร้อยที่มีวนขึ้นแกนแล้วเอาไขปลาที่ทำเป็นดอกพิกุลมาติด

กรรมวิธีการลงยาบนตัวเรือนที่หน้าผากสวยงาม

ช่างทองกำลังลงยาสีปล้องกำไล

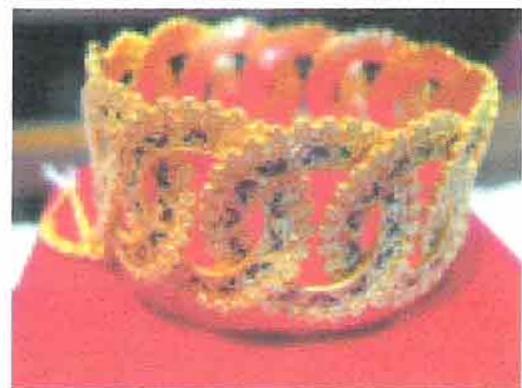
การลงยาสีเครื่องประดับทองพู่ให้สวยงาม

งานลงยา การลงยาคือการแต้มสีในร่องลายของผลิตภัณฑ์ อาทิเช่น ภาชนะ อวูร หรือเครื่องประดับที่เป็นโลหะแทนการฝังอัญมณี โดยนำหินสี มาบดให้เป็นผงละเอียดคล้ายทรายแก้ว แล้วนำไปทาบนทองรูปพรรณที่ต้องการ จากนั้นจึงเป่าไฟให้เนื้อหินสีนั้นหลอมติดสนิทเป็นส่วนเดียวกับเนื้อทอง เดิมใช้เฉพาะสีแดง และสีเขียว ต่อมาสีน้ำเงิน และฟ้าเพิ่มเข้ามา ปัจจุบันร้านทองจะซื้อก้อนสีสำเร็จมาจากต่างประเทศ แล้วนำมาบดกับน้ำสะอาด ส่วนคำว่าลงยาราชาวาตินั้น หมายถึงการลงยาด้วยน้ำยาสีขึ้นก การเวก หรือสีฟ้าเขียว ซึ่งเป็นสีที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดงานทองคำลงยาเมื่อทำเสร็จแล้วจะนำไปต้ม แล้วจึงนำมาเข้าเครื่องขัดสีอีกครั้งหนึ่ง มีทั้งประคำลงยา และงานลงยาที่ขึ้นงาน

งานฉลุ เช่น กำไลฉลุ จี้ฉลุ สร้อยฉลุ เป็นงานที่ขึ้นรูปทรงตามที่ต้องการจากแบบ จนได้ชิ้นงานตามที่ต้องการแล้วจึงนำเอามาสกัดส่วนที่ไม่ต้องการออก

กำไลฉลุติดลาย กรรมวิธีการทำ เริ่มจากตอขึ้นโครงกำไลเสียก่อน แล้วก็ติดลาย แล้วจึงฉลุตามที่ติดลายแล้วก็ทำตัวล็อกด้วยทองคำ

สร้อยเกลียวเชือก เลือกแกนกลางตามขนาดของสร้อยที่ต้องการ ในรูปเป็นแกนกลางเบอร์ 325 แล้วก็เอาลวดทองพันไปเรื่อย ๆ แล้วก็เอามาเข้าไขว้ครุเพื่อให้ลวดซ้อนตัว แล้วก็เอามาเข้าแกนเดิม แล้วก็เอาเหล็กอันเล็ก (ลักษณะเหมือนแกน) กรีดให้เส้นลวดมีระยะห่างเท่ากันแล้วก็เอาน้ำประสานลงเป็นหย่อม ๆ แล้วก็เอามาเข้าไฟอีกเพื่อให้ชิ้นงานติดกัน แล้วก็เอามาเข้าแกนอีกครั้งรีดให้เกลียวเรียงตัวติดกันแล้วก็นำมาตัดออกเป็นห่วงเล็ก ๆ เพื่อนำมาถักเป็นสายเกลียวแล้วก็บิดให้เสมอกันทุกห่วง แล้วก็เอาห่วงเล็ก ๆ มาถักแล้วก็พันไฟไหม้แล้วก็นำมาบิดอีกทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ ที่สำคัญมือและสายตาต้องแม่นยำเพื่อให้สร้อยที่ได้มีความเสมอกันของลาย

ลวดแกนกลางสร้อยเพื่อจัดรูปทรงของสร้อยให้เสมอกัน

สวดลายหัวใจบนเกลียว
ที่เกิดจากการตีเส้นสวดทอง
ให้ได้รูปทรงตามต้องการ

การตัดลายติดกันกำไล ดึงลวด 2 เส้น
พันเป็นเกลียวโดยใช้สว่าน เสร็จแล้วพอได้
เชือกที่เป็นเกลียวแล้วก็พันกับแกนลวดนำมา
ตัดให้ได้ขนาดตามต้องการ เมื่อได้ขนาดตาม
ต้องการแล้วก็ดึงลวดเกลียวนั้นให้คดโค้งตาม
ต้องการ

รางสำหรับตีกำไลหินร่องยาว ๑

ช่างทองกำลังตีเบซต์ของกำไลทองฉลุลายหินขี้กั๊ก

เตาทำโลหะสำหรับทำทองเป็นรูปทรงกลมเพื่อทำเป็นกำไล

การเข้มนวดละลายให้กับกำไล

เปอร์เซ็นต์ทองสุโขทัยและการซื้อคืน

นอกจากความสวยงามของทองสุโขทัยที่แบบลวดลายแล้ว สีของทองก็เป็นเอกลักษณ์ที่มีความโดดเด่นอีกข้อหนึ่ง โดยทองรูปพรรณสุโขทัยจะมีความสวยงามของสีเหลืองอร่ามเป็นสีเหลืองจำปา ไม่ใช่สีเหลืองสีดอกบวบ เหมือนเช่นทองทั่วไป (ทองชุบแดง 96.5 %)

เมื่อลูกค้าซื้อทองรูปพรรณไปแล้ว เวลาที่นำมาขายคืน ร้านทองจะตีราคาเฉพาะเนื้อทองที่ไม่รวมค่าแรง ฉะนั้นราคาที่ได้จึงไม่เท่ากับตอนที่ซื้อไป ยิ่งเป็นงานที่ยากซับซ้อนค่าแรงก็จะสูงตามไปด้วย ฉะนั้นราคาขายจึงอิงกับแบบลวดลายเป็นสำคัญ และกรรมวิธีการดูทองว่าปลอมหรือไม่ก็มีขั้นตอนที่ยุ่งยาก ฉะนั้นหากไม่ใช่ทองที่ซื้อจากร้านที่นำไปขายร้านทองส่วนใหญ่ก็จะไม่รับซื้อ เพราะทางร้านจะทำการตรวจเช็คว่าเป็นทองจริงหรือทองปลอมนั้นเพียงแคชูด หรือใช้น้ำกรดหรือเป่าไฟ ซึ่งอาจผิดพลาด ยกเว้นแต่ต้องตัดทองนั้นมาพิสูจน์

การตีลวดลายลงบนชิ้นงานอย่างประณีตบรรจง

ปัจจุบันทองสุโขทัยเป็นที่รู้จักและขึ้นชื่อเป็นรูปผู้ริกรงานศิลปไทยด้นช่างมาก จึงทำให้ช่างทองสามารถเลี้ยงชีพและไม่ต้องย้ายถิ่นที่อยู่กับมาอาศัยในกรุงเทพฯ อีกต่อไป

สำหรับทองเส้นถักนั้น เมื่อทางร้านรับซื้อคืนแล้ว ก็จะสามารถนำทองเส้นถักมาหลอมทำชิ้นใหม่ได้เลย เพราะเส้นถักทำจากทองแท่งที่ไม่มีน้ำประสานทองเจือปน แต่ในส่วนขอตะขอหรือหัวเกี่ยวซึ่งผ่านการเชื่อมโดยใช้น้ำประสานทองนั้น ช่างก็จะนำมาแยกสารประกอบโดยทำให้น้ำประสานทองละลายก่อนที่ชิ้นงานจะละลาย โดยการทำให้จุดหลอมเหลวต่ำกว่า เพื่อที่เวลาน้ำประสานทองที่เชื่อมติดชิ้นงานไว้จะละลายก่อนที่ชิ้นงานจะละลาย ซึ่งพอจุดหลอมเหลวต่ำแล้ว ฉะนั้นความบริสุทธิ์ของทองก็จะไม่ใช่ 99.99% ก็จะเป็นประมาณ 95% ดังนั้นเมื่อลูกค้านำทองเส้นถักมาขายคืน ทางร้านก็จะสามารถนำทองนั้นมาหลอมทำใหม่ได้เลย เพราะฉะนั้นราคาที่รับซื้อคืนก็จะสูง ตัวอย่างเช่น ราคาทองเส้นถักสุโขทัย 3 บาท ซื้อไปในราคา 3 หมื่นบาท เมื่อลูกค้าเอามาขายต่อ ร้านก็จะให้ในราคา 96.5% แต่ถ้าเป็นทองเส้นถักจากร้านอื่น ทางร้านก็จะดูคุณภาพก่อนเป็นสำคัญ ราคาที่ได้รับก็อาจจะได้ต่ำกว่านี้

นอกจากเรื่องเปอร์เซ็นต์ทองและสีของทองคำบริสุทธิ์แล้ว แบบและลวดลายซึ่งเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นที่สร้างชื่อเสียงให้กับทองสุโขทัย ก็เป็นที่มาให้น้ำหนักทองสุโขทัยแต่ละชนิดงานมีน้ำหนักไม่ตายตัวเท่ากัน เหมือนทองตุ้ต่งตามท้องตลาดที่สามารถบอกน้ำหนักต่อชิ้นได้เลยว่า 1 บาท หรือ 2 บาท เป็นต้น เพราะงานทองสุโขทัยเป็นงานหัตถกรรมที่แต่ละชิ้นงานถูกออกแบบเฉพาะเมื่อทำเสร็จแล้วจึงจะนำมาชั่งเพราะฉะนั้นน้ำหนักที่ได้จึงไม่เท่ากัน แม้ว่าจะเป็นงานเหมือนกันน้ำหนักก็แตกต่างกันได้ ดังนั้นเมื่อลูกค้ามาสั่งทำชิ้นงาน ช่างทองจะทำได้เพียงประมาณน้ำหนักคร่าว ๆ เท่านั้น ไม่สามารถกำหนดตายตัวลงไปได้

จากทองคำแท่ง 1 บาท เมื่อทำเป็นทองรูปพรรณแล้ว อาจจะได้แค่ 50 สตางค์ (เวลาที่ช่างมารับทองไปต่อนเข้าจะมีการชั่งหลังจากทำชิ้นงานเสร็จก็ต้องนำเศษทองและชิ้นงานที่ทำได้มาชั่งรวมกันตอนเย็นเพื่อเทียบน้ำหนักทองว่าเท่ากัน

สร้อยทองคำที่ผลิตจากการร้อยห่วงทองติดต่อกัน

งานที่ทำเป็นชิ้น ถ้าเป็นงานที่มีขั้นตอนงานไม่มากแต่ต้องอาศัยฝีมือที่ละเอียดก็จะให้ช่างทองเพียงคนเดียวรับผิดชอบไปเลย แต่หากเป็นงานที่ต้องใช้กระบวนการทำงานหลายขั้นตอน (มีรายละเอียดมาก) ก็จะแจกจ่ายให้ช่วยกันทำเป็นทีม เช่น ตัวสร้อยคอที่ร้อยลูกประคำ ซึ่งมีหลายขั้นตอนตั้งแต่ การทำตัวสร้อย การผลิตลูกประคำ

กว่าจะมาเป็นต่างหูทองต่างหูงาม

ช่างทองกำลังเชื่อมลวดลายลงบนชิ้นงาน

ความนิยมทองสุโขทัย

ในช่วงแรกของการผลิต ทองสุโขทัย บาทละประมาณ 10,000 บาท ต่อมาเมื่อมีกลุ่มร้านทองคู่แข่งมากขึ้น จึงมีการแย่งส่วนแบ่งการตลาด โดยใช้กลยุทธ์ทำราคาให้ถูกกว่า ราคาทองสุโขทัยจึงต่ำลง ซึ่งพลอยก่อให้เกิดผลเสียต่อชื่อเสียงของทองสุโขทัยอยู่ช่วงหนึ่ง (ปี 2548 ราคาทอง 96.5% อยู่ที่บาทละประมาณ 9,000 บาท และราคาทองสุโขทัยอยู่ที่ประมาณบาทละ 11,000)

ทำเลที่ตั้งหลักของทองสุโขทัย อยู่ที่อำเภอศรีสำราญ ซึ่งจะมีอยู่สองสามตำบลที่มีการทำทอง คือที่ตำบลศรีสำราญตำบลท่าชัย และตำบลหาดเสี้ยว ส่วนแหล่งอื่น ๆ ก็มีการทำลวดลายโบราณแบบที่ศรีสำราญบ้าง เช่นที่ อำเภอสวรรคโลก (ร้านทองพันกนก) และที่จังหวัดเชียงใหม่โรงงานทองศรีเจริญ จังหวัดอุตรดิตถ์ และที่จังหวัดอ่างทอง เป็นต้น โดยร้านทำทองโบราณลักษณะนี้จะเป็นกิจการที่มีเจ้าของเพียงคนเดียว

บรรยากาศการชื้อขายทองภายในร้านทองสมสมัยปัจจุบัน

บ้านทองสมสมัย ต้นกำเนิดทองสุโขทัยที่ชื่อเสียงไปทั่วปรกาศ ทั้งยังเป็นแหล่งรวมช่างทองฝีมือเยี่ยม

ปัจจุบันทองสุโขทัยเป็นที่นิยมมาก แม้แต่ร้านทองแถวเยาวราชก็ยังรับทองสุโขทัยไปจำหน่าย โดยจัดทำเป็นตู้พิเศษสำหรับให้ลูกค้าผู้พิสมัยงานทองคำฝีมือประณีตงดงามได้เลือกซื้อ ซึ่งจากข้อมูลของกลุ่มสมาคมช่างทองสุโขทัย (นายกสมาคมคนปัจจุบัน ปี 2547 คือคุณสมสมัย) พบว่าสมาชิกของกลุ่มมีการจัดจำหน่ายทองคำสุโขทัยให้แก่ร้านทองในกรุงเทพฯ ประมาณ 450 ร้าน ยังไม่รวมที่จำหน่ายผ่านร้านทองที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของสมาคมอีกจำนวนหนึ่ง

เนื่องจากทองรูปพรรณสุโขทัยเป็นงานทองที่มีความละเอียดของลวดลายมาก การทำงานแต่ละชิ้นจึงต้องใช้เวลาและฝีมือช่างผู้ชำนาญงาน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนในท้องถิ่นที่มาฝึกฝนจนมีความชำนาญเชี่ยวชาญ

บทที่ 5

งานทองสุโขทัยและงานทองเพชรบุรี

งานช่างศิลป์ไทยเป็นงานฝีมือที่มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยช่างศิลป์ไทยถือเป็นปราชญ์บุคคลที่เสียสละทุ่มเทแรงกายแรงใจเพื่อสืบทอดสมบัติทางวัฒนธรรมไว้ไม่ให้เสื่อมสลายซึ่งงานทองก็เป็นหนึ่งในงานฝีมือที่นับวันจะหาผู้สืบทอดได้ค่อนข้างน้อย เนื่องจากการทำทองต้องมีทุนทรัพย์สูง ในอดีต การศึกษาวิชาช่างแขนงนี้²³ จึงเป็นหน้าที่ในความรับผิดชอบของหลวง ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า

... อันการบำรุงฝีมือช่าง เป็นการพันวิสัยราษฎรจะทำได้เอง ด้วยต้องการทุนรอนตลอดจนอำนาจในการก่อสร้าง จำต้องเป็นการหลวงพระเจ้าแผ่นดินต้องทรงเป็นพระราชธุระเอง จึงจะรวบรวมแนะนำและลงทุนรอนให้ช่างทำการอันประกอบด้วยฝีมือให้ได้ สิ่งและการที่จะทำเพื่อบำรุงฝีมือช่างนั้น ถ้าเป็นเครื่องเงินทองของละเอียดก็ทำเครื่องราชูปโภคตลอดจนเครื่องยศสำหรับพระราชทานผู้อื่น ...

ต่อมาเมื่อยุคสมัยเปลี่ยน มีการทำเครื่องประดับจากทองคำมากขึ้น และราษฎรสามารถมีเครื่องประดับที่ทำจากทองคำได้ตามฐานะ จึงทำให้การทำทองเริ่มแพร่หลายจากในวังมาสู่นอกวัง มีการทำเครื่องประดับลวดลายเรียบง่าย เช่น ทำแหวน ทำสร้อย สำหรับสวมใส่ในงานมงคลต่าง ๆ และจากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่ากลุ่มช่างทองที่บ้านที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักเป็นอย่างดีของไทยเราก็คือกลุ่มช่างทองเมืองเพชรบุรี เมืองแห่งศิลปวัฒนธรรมล้ำค่ามากมาย เป็นเมืองที่มีช่างฝีมือทั้งงานปั้น งานปูน งานแกะสลักงานไม้ รวมทั้งงานฝีมือทางเครื่องคาวหวาน โดยหนึ่งในผลงานล้ำค่าที่มีชื่อเสียงของชาวเพชรบุรีก็คืองานประดิษฐ์เครื่องประดับที่ทำจากทองคำนั่นเอง

²³ ข้อสังเกตการศึกษาวิชาช่างทองแผนโบราณ

การศึกษาวิชาช่างทองตามการศึกษาแผนโบราณ ไม่มีหลักฐานระบุว่ามีการบันทึกความรู้เป็นตำรา นอกจากตำราวิชาช่างทอง ซึ่งบันทึกไว้ในส่วนของวิธีการเล่าเรียนที่เป็นกิจการวิชา ในมาติกาที่ ๔ ขอบังคับการเรียนของโบราณศึกษา คือ ... ถ้าเป็นช่างทองต้องเรียนวิธีถักค้อนให้ชำนาญ ให้เข้าใจตีทองให้ขึ้นมัน และวิธีหลอมทอง ๙ น้ำหลอมได้ให้หมดราตี แลเรียนทำสายสร้อยแหวนน้อย แหวนใหญ่ แหวนเรือนเทศ แหวนเรือนไทย แหวนรอบ แหวนกันแลรูปพรรณๆทำปรีกประดับพลอยน้อยใหญ่ ให้ได้งดงาม แลตั้งใจให้ดี อย่าเบียดบังเปลี่ยนทองเขา แลอย่าทำเขาซื้อเอาทองเขาไว้เป็นประโยชน์ซื้อขายไม่ได้ ...

ความเก่าแก่ของงานหัตถกรรมช่างฝีมือของเมืองเพชรเป็นที่รับรู้กันอย่างโดดเด่นว่าสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ โดยมีตระกูลช่างทำทองอยู่หลายตระกูลด้วยกัน เช่น ตระกูลทองสัมฤทธิ์ ตระกูลสุวรรณช่าง ตระกูลชุบดินทร์ ตระกูลอรรณวน เป็นต้น แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป ช่างทองมีฝีมือเริ่มล้มหายตายจากไปตามอายุขัยและลูกหลานก็หันไปรับราชการหรือประกอบอาชีพอื่น จึงทำให้งานทองพื้นบ้านขาดผู้สืบทอด ประกอบกับความนิยมในงานทองที่เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านก็เริ่มคลายความเข้มข้นตามกาลเวลา เนื่องจากมีงานทองสมัยใหม่ที่ผลิตจากเครื่องจักรเข้ามาสู่ตลาดมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ฝีมือและภูมิปัญญาท้องถิ่นของงานทองเมืองเพชรก็ยังเป็นที่ยอมรับในหมู่นักนิยมนงานช่างศิลป์ไทยตราบจนทุกวันนี้

สำหรับงานทองสุโขทัย ซึ่งเริ่มเป็นที่รู้จักและนิยมเมื่อสิบกว่าปีที่ผ่านมา จากฝีมือและลวดลายอันวิจิตรบรรจงของช่างทองสุโขทัย จนสามารถสร้างความเชื่อถือไว้วางใจให้กับลูกค้าผู้นิยมนงานทองอันทรงคุณค่าได้อย่างกว้างขวาง นับเป็นกลุ่มช่างทองที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งของประเทศ ซึ่งปัจจุบันนี้หัตถกรรมทองพื้นบ้านสุโขทัยได้รับการยอมรับในคุณภาพและฝีมือเชิงช่างที่ยากจะหาที่ใดเสมอเหมือน

ดังนั้น หากกล่าวถึงรูปแบบงานทองสุโขทัยแล้ว เพื่อให้เห็นความสวยงามอลังการและภูมิปัญญาของช่างศิลป์ไทยที่มีอยู่ในสายเลือด แม้จะต่างถิ่นพำนัก แต่ฝีมือเชิงช่างก็ไม่ได้ยิ่งหย่อนกว่ากัน จึงขอกล่าวถึงลักษณะของงานทองสุโขทัยและงานทองเพชรบุรีควบคู่กัน

จุดเริ่มต้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

ถ้าจะว่าไปแล้วงานทองสุโขทัยและงานทองเพชรบุรีมีส่วนคล้ายกันไม่น้อย อยู่นานหลายด้าน อันดับแรก งานทองสุโขทัยและงานทองเมืองเพชร ต่างก็เริ่มต้นจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน ซึ่งนิยมสวมใส่เครื่องประดับทองคำเพื่อบ่งบอกฐานะ โดยตระกูลช่างทองของจังหวัดเพชรบุรีที่เป็นที่รู้จักกันเช่น ตระกูลทองสัมฤทธิ์ ตระกูลสุวรรณช่าง ส่วนตระกูลช่างทองเก่าแก่ของจังหวัดสุโขทัยได้แก่ ตระกูลวงศ์ใหญ่ ตระกูลเขาเหิน ซึ่งช่างทองของตระกูลต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนฝึกฝนฝีมือมาจากบรรพบุรุษหรือญาติพี่น้องของตน เนื่องจากทองคำเป็นของมีค่ามีราคา การถ่ายทอดให้แก่ผู้ใดย่อมต้องมีความเชื่อถือไว้วางใจกันเป็นเบื้องต้น ซึ่งจากข้อจำกัดนี้เอง จึงเป็นสาเหตุให้งานช่างทองไม่แพร่หลาย เพราะหากลูกหลานหันไปประกอบอาชีพอื่น ก็ไม่มีผู้สืบทอดวิชาทำทอง ดังเช่นที่เกิดกับงานทองเมืองเพชร

อย่างไรก็ตาม นับเป็นนิมิตหมายที่ดีเนื่องจากงานทองสุโขทัยได้รับการสืบทอดอย่างเป็นจริงเป็นจัง จากลูกหลานช่างทอง และโดยไม่มีปิดบังวิชาทำทองไว้กับตระกูล ตระกูลเขาเหิน จึงได้ถ่ายทอดวิชาการทำทองให้กับชาวบ้านละแวกนั้นด้วย จนก่อกำเนิดเป็นงานหัตถกรรมทองสุโขทัยที่เลื่องชื่อ โดยช่างทองผู้ชำนาญงานซึ่งเป็นลูกหลานชาวสุโขทัยนั่นเอง

รูปแบบ

โดยส่วนใหญ่แล้ว เครื่องประดับที่ทำจากทองคำที่เป็นงานฝีมือจะมีรูปแบบเฉพาะ และมีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น ซึ่งหากเปรียบเทียบระหว่างงานทองสุโขทัยและงานทองเพชรบุรีแล้ว จะเห็นว่า งานทองเพชรบุรีจะมีรูปแบบที่ค่อนข้างอนุรักษ์นิยม เลียนแบบธรรมชาติลอมรอบตัว ดังเช่น แหวนพิรอด ซึ่งเป็นแหวนมงคลที่เชื่อกันว่าจะทำให้ได้รับชัยชนะในทางศึกสงคราม ลวดลายประหวัดลำนियมนำมาทำต่างหู สร้อยข้อมือ สร้อยคอ ซึ่งช่างทองบรรจุประกอบขึ้นโดยวิธีดัดลวดทองให้โค้งตามรูปจนเหมือนโคมจีน หรือลายเต่าร้าง ลายลูกสน ซึ่งนิยมนำมาออกแบบเป็นจี้ เป็นสร้อยคอ สร้อยข้อมือ เป็นต้น นอกจากนี้ช่างทองเมืองเพชรยังคิดประดิษฐ์ลวดลายโดยดัดแปลงมาจากงานสถาปัตยกรรมต่าง ๆ อาทิ บานประตูโบสถ์ วิหาร งานปูนปั้นต่าง ๆ เป็นต้น ดังเช่น ลายลูกประคำ ลายดอกบัว ลายดอกพุดตาน ลายใบโพธิ์ ลายใบเทศ ลายดอกพิกุล

และลายกนกต่าง ๆ ซึ่งเมื่อนำมาประดิษฐ์เป็นชิ้นงานแล้ว มีความสง่างามและทรงคุณค่ายิ่งนัก

สิ่งที่โดดเด่นอย่างมากอีกประการหนึ่งสำหรับงานทองเพชรบุรีก็คือการใช้ฉลุถมณีในการประดิษฐ์ชิ้นงาน โดยมีมือในการประกอบตัวเรือน การยึดเกาะฉลุถมณีไว้กับฐานด้วยหนามเตย ล้วนบ่งบอกถึงฝีมืออันประณีตบรรจงของช่างผู้ชำนาญงาน ซึ่งผ่านการเรียนรู้และฝึกฝนจนเชี่ยวชาญ ช่างจะรู้ว่าฉลุถมณีแบบใด เหมาะกับเครื่องประดับชนิดไหน หรือถ้ามีการใช้รัตนทั้ง 9 (อัญมณี 9 ชนิด ที่ประกอบด้วยเพชร ทับทิม ไพลิน บุษราคัม มรกต โกเมน เพทาย ไพฑูรย์และมุกดาหาร) จะต้องให้ความสำคัญกับเรื่องของสีและขนาดของอัญมณีอย่างไร จึงจะทำให้ชิ้นงานออกมาได้รูปได้สัดส่วน เพิ่มความงดงามให้กับเครื่องประดับยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น การประดิษฐ์สร้อยลูกไม้ที่ประดับด้วยอัญมณี ซึ่งประกอบด้วยอัญมณีทั้งที่เจียรนัยแบบหลังเบี้ยและแบบเหลี่ยม เป็นต้น

ส่วนรูปแบบงานทองสุโขทัยที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี ก็คืองานทองลงยาและงานทองฉลุลวดลายอันวิจิตรบรรจงซึ่งทำให้งานทองทุกชิ้นดูมีเสน่ห์และเข้ากับยุคสมัยได้อย่างไม่ขัดเขิน ความสวยงามของงานทองสุโขทัยที่สร้างสรรค์จากฝีมือของช่างในท้องถิ่นสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาและความเอาใจใส่ในชิ้นงานของช่างอย่างสม่ำเสมอ โดยช่างจะขึ้นลวดลายโดยอาศัยแรงบันดาลใจมาจากงานหัตถกรรมโบราณและสถาปัตยกรรมของท้องถิ่น เช่น เครื่องถ้วยสังคโลก รูปแบบงานประติมากรรมปูนปั้นบนผนังวิหาร โดยเฉพาะลวดลายปูนปั้นอันวิจิตรงดงามบนผนังของวิหารวัดนางพญา ซึ่งช่างทอง-

ได้นำมาใช้เป็นแนวคิดในการออกแบบเครื่องประดับทองโบราณ ผสมผสานเข้ากับรูปแบบสมัยใหม่ของรูปทรงกลมทรงหัวใจ ทรงวงรี ทรงเรขาคณิต และเสริมด้วยความโปร่งบางของงานทองที่เน้นรายละเอียดอย่างวิจิตรบรรจง ไม่ว่าจะเป็นการทำไขปลานบนตัวเรือน การพันเกลียวลวดทองเพื่อขึ้นรูปทรงต่าง ๆ ซึ่งจุดนี้เองที่เป็นความแตกต่างประการสำคัญระหว่างงานทองเพชรบุรีและงานทองสุโขทัย โดยงานทองเพชรบุรีจะมีรายละเอียดของลวดลายอย่างสลับซับซ้อน มีความระย้า สง่างามด้วยลูกไม้หรือลวดลายที่หนักแน่นแต่แฝงไว้ด้วยความอ่อนล้าการของชิ้นงานในตัวเอง เช่น ประหวัดลำน ลูกสน เต่าร้าง ส่วนงานทอง-

สุโขทัยจะมีความโปร่งบางของชิ้นงาน การฉลุลายหรือการลงยา จะเน้นให้ชิ้นงานมีความอ่อนช้อย สวยงามด้วยลวดลายอันปราณีตบรรจง การเชื่อมและการดัดลวดทองเพื่อขึ้นชิ้นงานจะให้ความสำคัญกับขนาดและองค์ประกอบเพื่อความเหมาะสมของเครื่องประดับแต่ละประเภท ตัวอย่างเช่น งานฉลุแกะสลักกำไลข้อมือ ซึ่งช่างทองจะให้ความสำคัญของลวดลายก่อนเป็นอันดับแรกกว่ามีความเหมาะสมกับขนาดของกำไลอย่างสัมพันธ์กัน หรือการทำสร้อยคอลายประคำลงยาก็จะไม่นิยมทำประคำทั้งเส้น แต่จะวางลายประคำเฉพาะด้าน ส่วนที่เหลือจะปล่อยให้ว่างเพื่อแสดงความสวยงามของเส้นทองถัก ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของงานทองสุโขทัย

ตารางเปรียบเทียบรูปแบบงานทองสุโขทัยและงานทองเพชรบุรี

ข้อแตกต่าง	ทองสุโขทัย	ทองเพชรบุรี
<p>การสืบทอด</p> 	<p>ถ่ายทอดให้กับลูกหลานชาวสุโขทัยและผู้สนใจทั่วไปเพื่อร่วมกันอนุรักษ์งานทำทองไว้ จนปัจจุบันการทำทองกลายเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงของจังหวัด</p>	<p>ถ่ายทอดให้กับลูกหลาน ทำให้เกิดการขาดหลายของวิชาช่างเนื่องจากขาดผู้สืบทอดในรุ่นถัดไป</p>
<p>รูปแบบลวดลาย</p> 	<p>เน้นความโปร่งบางของงานลวดลายและความปราณีตบรรจงของการลงยาสี และการทำลายพันธุ์ทุกษาอย่างอ่อนช้อยงดงาม</p>	<p>เน้นความสง่างามของเครื่องประดับด้วยการตัดลวดลายอย่างสลับซับซ้อนลายปะวะหล้า ลายเต่าร้าง ลายลูกสน</p>
	<p>มีการผสมผสานลวดลายโบราณกับลายสมัยใหม่ อย่างรูปหัวใจ รูปทรงกลม รูปทรงรี ทำให้ชิ้นงานมีความนุ่มนวล อ่อนโยน และเข้ากับยุคสมัย เช่น จี๊รูปหัวใจ สร้อยคอดอกพิกุลลงยา เป็นต้น</p>	<p>ลวดลายส่วนใหญ่เป็นการเลียนแบบจากธรรมชาติล้อมรอบตัว และใช้รูปแบบงานทองแบบโบราณที่ดูสง่างาม ทรงอำนาจ เช่น จี๊ลายใบเทศฝังพลอย ต่างหูเต่าร้าง เป็นต้น</p>
	<p>ใช้การลงยาสีบนตัวงาน ทำให้ชิ้นงานมีความโดดเด่นขณะเดียวกันก็ทรงคุณค่า</p>	<p>ใช้การฝังอัญมณีโดยงานส่วนใหญ่ถ้าไม่เป็นงานทองคำล้วน จะมีการประดับตกแต่งตัวเรือนด้วยอัญมณี เพื่อเพิ่มความสง่า อลังการให้กับชิ้นงาน</p>
	<p>เน้นงานเส้นถักหรือการนำทองที่ชักเป็นเส้นลวดแล้วไปถักเป็นลวดลายสามเสาสีเส้า ห้าเส้า หกเส้า แปดเส้า ตามต้องการ แล้วนำไปเป็นตัวเรือนสำหรับประกอบชิ้นงาน</p>	<p>เน้นงานตัดลวดทองและงานเส้นถัก โดยมีลายที่มีชื่อเสียง คือ ลายสามเส้า สีเส้า และงานตัดลวดทองเป็นลายปะวะหล้า ลายลูกสน ซึ่งเป็นลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของงานทองเพชรบุรี</p>

บทสรุป

ช่างทองสุโขทัยถือเป็นช่างพื้นบ้านที่มีประสบการณ์สูง ซึ่งแม้จะไม่ได้รับการศึกษาจากสถาบันการช่างอย่างเป็นระบบ เพราะใช้การฝึกหัดเรียนรู้กระบวนการทำงานจากบรรพบุรุษ จากเพื่อนบ้านที่ทำทองด้วยกัน จนเกิดความเชี่ยวชาญชำนาญและมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างกว้างขวางขึ้นไม่เฉพาะแต่คนในครอบครัวเดียวกันเท่านั้น ซึ่งปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะคือ การถ่ายทอดให้กับคนในครอบครัว การถ่ายทอดจากเจ้าของร้านให้แก่ลูกจ้าง และการถ่ายทอดระหว่างช่างทองกับช่างทอง โดยช่างทองแต่ละร้านส่วนใหญ่เป็นเครือญาติและเพื่อนบ้านกัน จึงได้เรียนรู้การทำลวดลายทองจากกันและกัน โดยการสอน การสังเกต การฝึกทำ และด้วยพื้นฐานความรู้ด้านลวดลายไทยที่คุ้นเคย ทำให้ช่างสามารถลอกเลียนแบบลวดลายไทยได้อย่างงดงาม และที่สำคัญช่างยังสามารถสร้างสรรค์ลวดลายใหม่ ๆ โดยการผสมผสานลายไทยหลาย ๆ แบบเข้ากับลวดลายตามธรรมชาติได้เป็นอย่างดี นับว่าช่างทองลายโบราณของจังหวัดสุโขทัย ณ ตำบลท่าชัยและ ตำบลศรีสัชชนาลัยได้ช่วยสืบสานงานปราชญ์ศิลป์อันทรงคุณค่าไว้เป็นมรดกของชาติอีกทางหนึ่ง

การผลิตช่างแบบไทยจะประสบผลสำเร็จได้ก็ด้วยเกิดจากการวางพื้นฐานความรักในวิชาช่างเป็นหลักก่อน จากนั้นจึงค่อย ๆ ให้ช่างได้เรียนรู้และสร้างสรรค์งานออกแบบด้วยตนเอง เรียกว่าเรียนรู้จากการปฏิบัติงานโดยตรง เพราะการทำทองเป็นวิชาที่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ต้องเรียนรู้จากการลงมือทำและการบอกเล่า ทำมากก็ได้ความรู้อีก ผู้ฝึกหัดจึงต้องมีความตั้งใจสูงเป็นทุนเดิมอยู่ก่อน ยิ่งเป็นงานลวดลายไทยที่มีความละเอียดซับซ้อนของลายสูง ก็ยิ่งต้องใช้สมาธิและความตั้งใจมาก ซึ่งการเรียนรู้ฝึกฝนให้เกิดความเชี่ยวชาญต้องใช้ระยะเวลา แต่ก็ไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน เพราะขึ้นอยู่กับความตั้งใจของผู้เรียน และความสนใจ รวมถึงลักษณะงานนั้นๆ โดยถ้าเลือกเรียนเฉพาะบางขั้นตอน อาจใช้ระยะเวลา 2-3 เดือน หรือถ้าเรียนครบทุกขั้นตอนจะใช้เวลาประมาณ 1-2 ปี จึงจะเกิดความชำนาญ

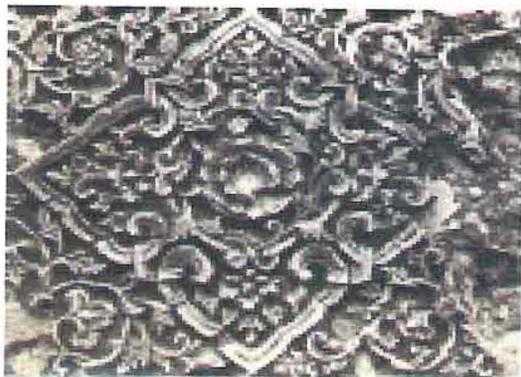
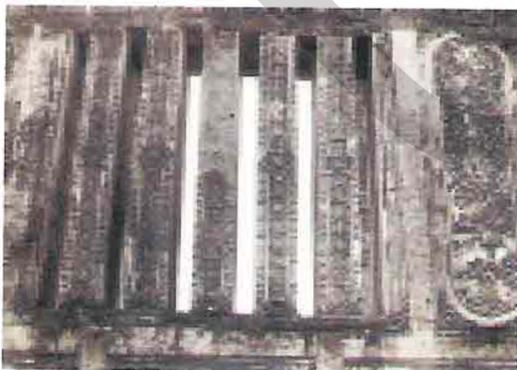
ลวดลายที่พบในงานทองสุโขทัย ส่วนใหญ่จะเป็นลวดลายไทยโบราณที่ได้แนวคิดและแรงบันดาลใจมาจากผลงานทางศิลปะต่างๆ ที่หลงเหลือให้เห็นในท้องถิ่น เช่น เครื่องถ้วยสังคโลก ลวดลายจากประติมากรรม รูปเคารพ ลวดลายปูนปั้นจากโบราณสถานต่าง ๆ ซึ่ง อาจจำแนกได้เป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ดังนี้

1. ลวดลายจากงานประติมากรรม สถาปัตยกรรมต่าง ๆ เช่น ลวดลายปูนปั้นและจิตรกรรมฝาผนังของวัดโบราณของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย (วัดนางพญา วัดช้างล้อม ฯลฯ) และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เช่น ลายพันธุ์พฤกษา หรือที่เรียกว่าลายเครือเถา ลายดอกบัว ลายเทพพนม ลายสิงสาราสัตว์ เช่น ช้าง ม้า นาค หงส์ เป็นต้น

2. ลายที่เกิดจากสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ลายส้ม ลายลูกตะกร้อ ลายมัดหมี่ ลายเสือ ลายจักสาน ลายปี่ ลายมูมเมอแรง เป็นต้น

3. ลายไทยประยุกต์ เช่น ลายกนก ลายกระจัง ลายอุษะ

4. ลายประดิษฐ์ที่เกิดจากจินตนาการและการเลียนแบบปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ เช่น ลายนกกษัตริย์ (ปีเกิด) ลายเทวดา (จินตนาการจากดวงไฟตามดิสโก้เทค) ลายหัวใจ ลายหยดน้ำ ลายดอกพิกุลลายไข่ปลา ลายเกลียวคลื่น เป็นต้น

ช่างทองสุโขทัย ส่วนใหญ่จึงเป็นช่างในท้องถิ่น มีบ้างที่นำผู้อพยพเข้ามาจากท้องถิ่นอื่นและก็ไม่ไ้แต่จังหวัดสุโขทัยเท่านั้นที่มีการทำงานทองลักษณะนี้ ในปัจจุบันการทำทองโบราณได้แพร่หลายมีทำกันอยู่มากมายหลายแห่ง เช่น เชียงใหม่ พิษณุโลก อ่างทอง กรุงเทพฯ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

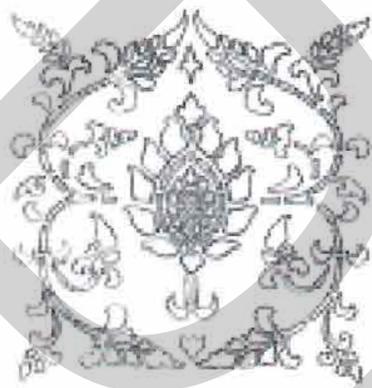
เนื่องจากการทำทองรูปพรรณเป็นงานช่างแขนงหนึ่งของไทยที่มีความวิจิตรงดงามของกระบวนการอย่างมีเอกลักษณ์และน่าที่จะได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการสืบทอดต่อไป จึงควรมีการศึกษาในเรื่องการสืบทอดและลักษณะลวดลายของงานทองจากที่อื่น ๆ ของประเทศไทย เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมงานช่างและสภาพความเป็นไปเพิ่มเติม

ลวดลายไทยกับงานเครื่องประดับ

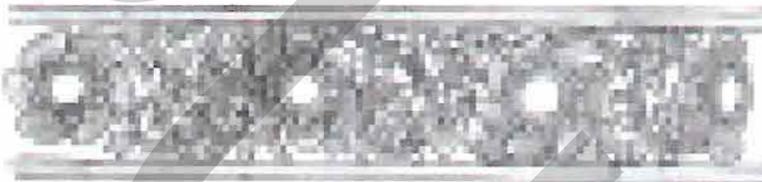
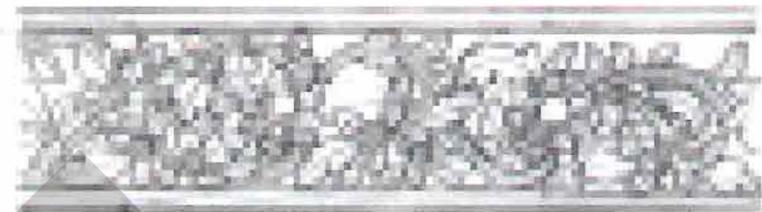
การรังสรรค์ชิ้นงานเครื่องประดับโดยใช้ลวดลายไทย ได้รับความนิยมมากขึ้นทุกขณะ เนื่องด้วยผู้ออกแบบประดิษฐ์ชิ้นงานโดยคำนึงถึงความต้องการของลูกค้าและความทันสมัย ตามกระแสนิยม โดยประยุกต์ลวดลายไทยโบราณ อาทิ ลายกนก ลายประจำยาม ลายลูกแก้ว ลายกระจัง ลายดอกพิกุล ฯลฯ ให้เข้ากับสมัยนิยม ทำให้เครื่องประดับดูหรูหรา อลังการ และแฝงไว้ซึ่งเสน่ห์แบบไทยอันชวนให้ผู้พบเห็นอยากครอบครองเป็นเจ้าของ ดังจะเห็นได้จาก ยอดสิ่งชื้อชิ้นงานเครื่องประดับทองสุโขทัย ซึ่งเพิ่มขึ้นทุกปี

ลวดลายไทยอันสวยงามบนเครื่องประดับต่าง ๆ นั้น ช่างผู้ออกแบบส่วนใหญ่จะได้แนวคิดมาจากงานสถาปัตยกรรมโบราณ และโบราณวัตถุต่าง ๆ โดยเฉพาะวัดซึ่งเป็นแหล่งรวมความรู้และแสดงออกถึงภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นเป็นอย่างดี และตัวอย่างที่ขอนำเสนอต่อจากนี้ เป็นตัวอย่างลวดลายไทยที่คัดลอกจากงานปูนปั้นอันสวยงามสดงดงาม ซึ่งมีปรากฏเป็นหลักฐานถึงความเป็นช่างศิลป์ของคนไทยในสายเลือดมาแต่ดั้งเดิม

ลายดำ ก่องเส
วัดบึงยางตก จ.ลำปาง

ลายดำฉากหลังพระประธาน
ภายในวิหารลำปางหลวง
จ.ภาคใต้ จ.ลำปาง

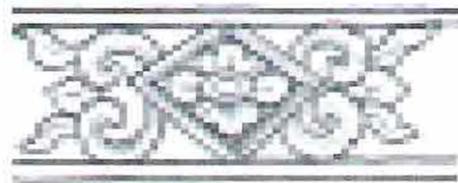
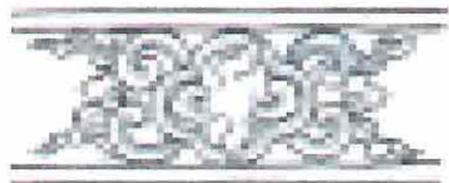
ลายหน้าเทนม วิหารวัดลำภา จ.เชียงใหม่

ลายสันบัว พาย้อธิ์ ด้านทิศใต้ ราวโถง วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จ.เชียงใหม่

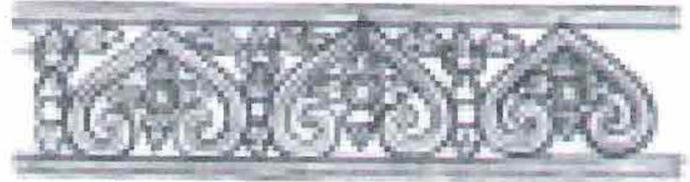

ลายหน้าเทนม
วิหารวัดทางดง
จ.ทางดง
จ.เชียงใหม่

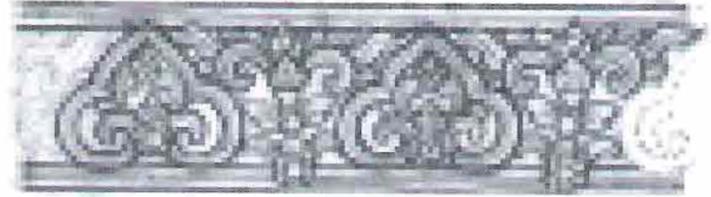

ลายปูนปั้นประดับบริเวณลวดบัวของฐานวิหารถึโดยด
วัดมหาโพธาราม

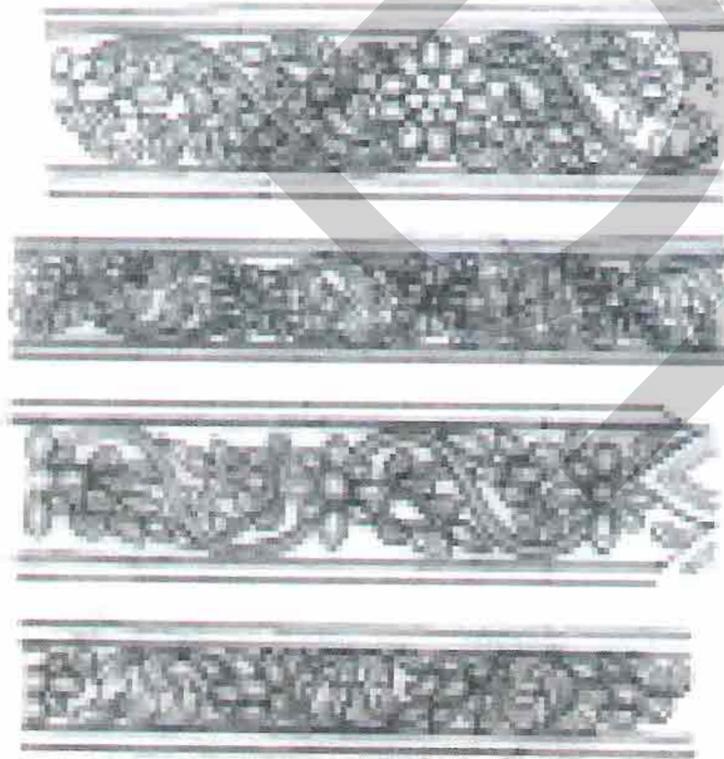
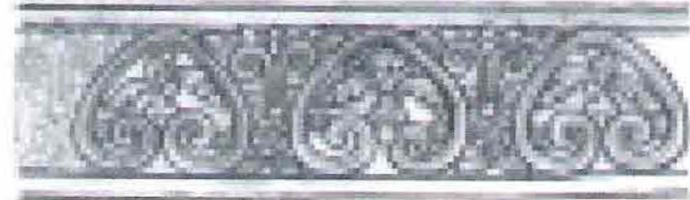
ลายกลีบบัว พาย้อย ด้านทิศใต้ หอไตร
วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จ.เชียงใหม่

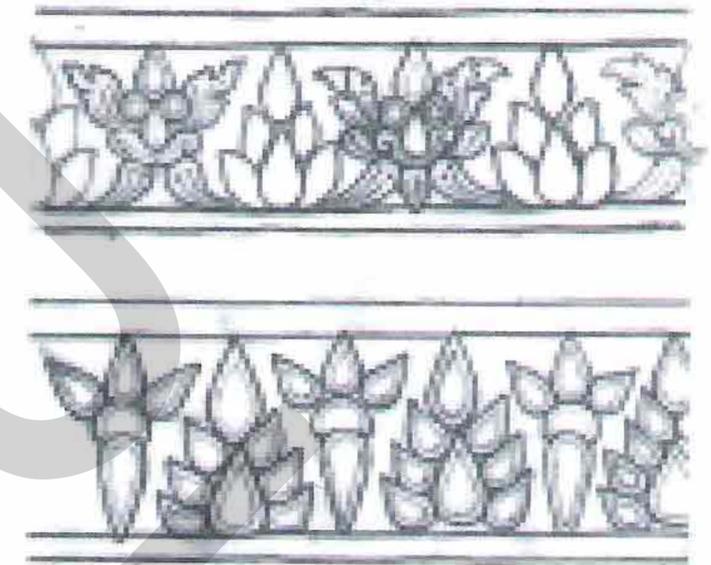
ลายกลีบบัว หน้าแหลม ด้านทิศตะวันออก
วิหารวัดสำเภา จ.เชียงใหม่

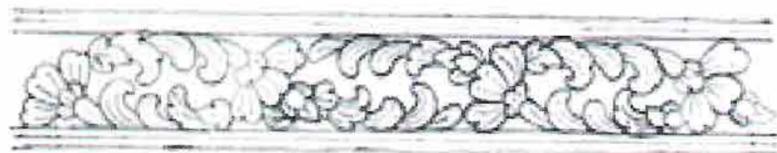
ลายกลีบบัว หน้าแหลม ด้านทิศเหนือ
อุโบสถวัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่

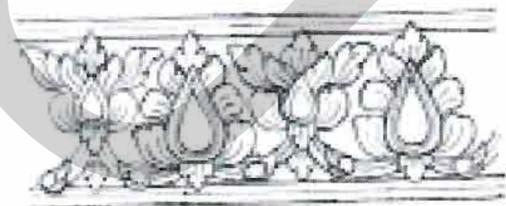
ลายหน้าแหลมวิหารวัดต้นแก้ว จ.หนองคาย อ.หางดง
จ.เชียงใหม่

ลายกลีบบัว หน้าแหลมวัดต้นแก้ว อ.หางดง จ.เชียงใหม่

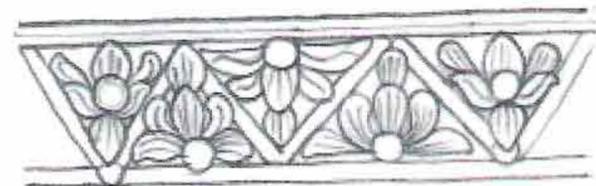
ลายพวงหรีด วัดดวงดี จ.เชียงใหม่

ลายกลีบบัว กิ่งตี่ปีนก หน้าแหลม
วิหารวัดหางดง อ.หางดง จ.เชียงใหม่

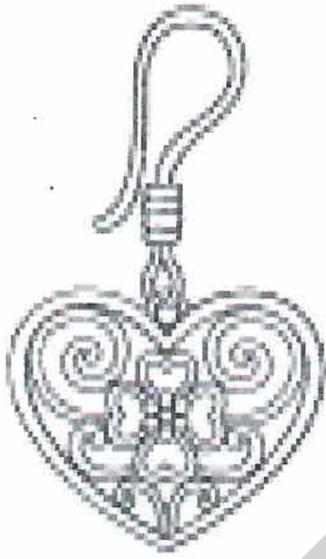

ลายหน้าแหลม วิหารวัดหางดง อ.หางดง จ.เชียงใหม่

ลายกลีบบัว หน้าแหลม วิหารวัดหางดง อ.หางดง
จ.เชียงใหม่

ตัวอย่างแบบร่างงานเครื่องประดับลวดลายโบราณที่เป็นที่นิยม

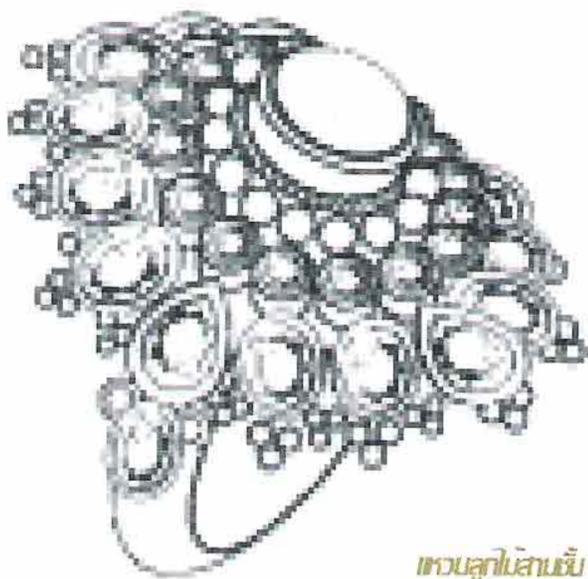
ต่างหูหัวใจตัดลวดลายสี

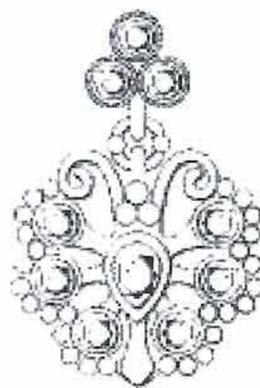
หัวใจตัดลวดลาย

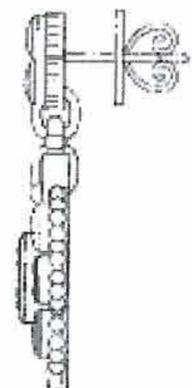
สร้อยคอและต่างหูสายปวงห้าทรงเครื่อง ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ในงานทองเพชรบุรี

แหวนลูกไม้สามชั้น

ต่างหูผีเสื้อ

กำไลตัดสาย

จี้สายเบรตฟองพระยาพลอย

กำไลหัวบัว

แหวนโล่ตัดลาดสาย

สร้อยคอร้อยประต๋าลงยาสี่

ภาคผนวก

ทองคำเยาวราช

ถ้าจะกล่าวถึงทองคำเยาวราชเริ่มมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในหมู่ประชาชนและทวีความนิยมมากขึ้นเป็นกระแสความนิยมหลักจากร้านทองตั้งโต๊ะกัง ก็คงไม่เกินเลยความจริงไป เพราะร้านทองแห่งนี้เปิดมานานกว่า 130 ปี เป็นผู้ผลิตทองคำรายเก่าแก่ของเมืองไทย ซึ่งครองโลกเครื่องหมายการค้าที่ถูกลอกเลียนแบบมากที่สุด ปัจจุบันทายาทรุ่นที่ 4 คุณไชยกิจ ดันติกาญจน์ กำลังมีแผนที่จะขยายธุรกิจให้รับกับภาวะการแข่งขันของตลาดที่รุนแรงขึ้นด้วยการเปิดแฟรนไชส์ ห้างทองตั้งโต๊ะกัง เป็นการเปิดช่องทองตลาดให้คนหาทองตั้งโต๊ะกังได้สะดวกขึ้น และยังเป็น การดึงกลุ่มลอกเลียนแบบมาเป็นพันธมิตร เพื่อแก้ปัญหาคุณภาพทองไม่ได้มาตรฐาน ทอง 99.99 %

ด้วยภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา การบริโภคทองคำจึงชะงักงันไป จนกระทั่งมีการส่งเสริมการบริโภคทองคำจากสมาคมผู้ค้าทองคำแห่งประเทศไทย และหน่วยงานระหว่างประเทศ "World Gold Council" จึงทำให้ทองคำเริ่มกลับเข้ามาสู่ความนิยมอีกครั้ง โดยกระแสความนิยมดังกล่าวนี้ครอบคลุมถึงทองรูปพรรณ 99.99 % ด้วย

ในอดีตคนไทยรู้จักทอง 99.99 % หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า ทอง 100 % มานานแล้ว แต่ด้วยกลไกของการแข่งขันทางการตลาด ของผู้ผลิตที่ต้องการกำไรจากเปอร์เซ็นต์ทองที่หายไป 3.5 % จึงผสมโลหะหนัก เช่น ทองแดง เงินลงไป เพื่อให้ทองมีความแข็งขึ้นสามารถขึ้นรูปด้วยเครื่องจักรได้ง่าย ผู้บริโภคส่วนหนึ่งจึงเข้าใจว่าทอง 100 % ของคนสมัยก่อนก็คือ 96.5 % ในปัจจุบันนี้อย่างไรก็ตามประเทศไทยจัดอยู่ในกลุ่มที่มีการบริโภคทองที่มีเปอร์เซ็นต์สูงมากเมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านในย่านเดียวกัน อาทิ สิงคโปร์ ที่กำหนดเนื้อทองอยู่ที่ 91.6 % เท่านั้นเป็นต้น

จำนวนผู้ผลิตทองรูปพรรณ 99.99% ในประเทศไทยมีค่ายเด่น ๆ ด้วยกัน 5 ค่าย คือ

ทองเชียงใหม่

ทองเชียงใหม่ เป็นธุรกิจของตระกูล อิศวเสตกุล ซึ่งเริ่มต้นจากการผลิตทองคำเปลว แล้วจึงหันมาทำธุรกิจทองคำอย่างเต็มรูปแบบโดยทำทองรูปพรรณ 96.5 % สำหรับตลาดในประเทศ ควบคู่กับทำทองรูปพรรณ 99.99 % ส่งออกต่างประเทศตั้งแต่ปี 2530 ต่อมาเมื่อตลาดเมืองไทยเปิดสำหรับทอง 99.99 % มากขึ้นทองเชียงใหม่จึงหันมาเน้นทอง 99.99 % และได้กลายเป็นตัวทำรายได้หลักจนถึงทุกวันนี้

รูปแบบที่เป็นจุดเด่นของทองเชียงใหม่ ก็คือ การริเริ่มนำเครื่องประดับเงินมาเคลือบด้วยทองคำ 99.99 % โดยผลิตเป็นรูปต่าง ๆ ในเทพนิยายจีน เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่เป็นเจ้าของ

เกรทเทสโกลด์

บริษัทเกรทเทสโกลด์เป็นบริษัทที่มีตลาดหลักคือการส่งออก 100% ในตลาดทอง 14 k , 18 k และเมกาไซค์ มีโอฟิศ คุหาเปรมกิจ เป็นประธานกรรมการผู้จัดการใหญ่ ผลิตทอง 99.99% สู่ตลาดเมื่อปลายปี 2537 มีลักษณะเด่นคือการเน้นดีไซน์ แบบอิตาเลียน เกรทเทสโกลด์ มีโรงหลอมทองของตนเอง จึงทำให้ประหยัดต้นทุนได้ถึง 20 % โดยจะใช้ช่องทางจำหน่ายของทองคำตู้แดง

บริษัทโกลด์มาสเตอร์ (เจ้าแรกที่ริเริ่มเจาะตลาดทอง 99.99% เมื่อปี 2534)

โกลด์มาสเตอร์ เจ้าของสโลแกน ทิพย์แห่งทอง เป็นการริเริ่มของตระกูลธรรมวิวัฒนะ เมื่อเดือนธันวาคม ปี 2534

บริษัทพริมา โกลด์

เป็นธุรกิจอีกสาขาหนึ่งของบริษัทแพรรนดาจีเวลรี่ของปรีดา เตียรสุวรรณที่ผลิตทองคำรูปพรรณ 99.99 % ตั้งแต่เดือนธันวาคม ปี 2535

บริษัทโกลด์ เนเจอร์

อดีตหุ้นส่วนของบริษัทแพรรนดาจีเวลรี่เป็นน้องใหม่ในตลาดทอง 99.99 %

ผู้ผลิตทองรูปพรรณ 99.99 %	ปีที่ก่อตั้ง
โกลด์มาสเตอร์	ธันวาคม 2534
ห้างทองเชียงใหม่	2535
ห้างทองสวิสเยาวราช	2535
พริมาโกลด์	ธันวาคม 2535
เกรทเทสโกลด์	ธันวาคม 2536

บรรณานุกรม

- กรกช รามโกมุท วิทยานิพนธ์เรื่อง การอนุรักษ์และสืบทอดงานช่างศิลป์ไทย : ศึกษากรณีภาณุจนาภิชะวิทยาลัย ช่างทองหลวง คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2543
- กรมศิลปากร. **ภูมิปัญญาไทยในงานศิลป์ ถิ่นเมืองกรุง**. หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย พุทธศักราช 2543 ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร อมรินทร์พรีนติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
- เครื่องทองกรุงศรีอยุธยา...**อมตะศิลป์แผ่นดินสยาม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แปลน โมทิฟ 2543.
- จันทร์เพ็ญ ทรัพย์ประชา ปิยพรรณ ประสมวงศ์ ยูณีรัตน์ เปลี่ยนทอง อรพินท์ คงคาสุวรรณค์และศิริลักษณ์ ภูอภิรมณ์. **รายงาน- การศึกษาค้นคว้าเรื่อง ทองสุโขทัย : กระบวนการผลิต การถ่ายทอดภูมิปัญญา การพัฒนารูปแบบลวดลาย- และการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ**. ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร พฤษภาคม 2544.
- จำเนียร ตุมหอม จีรพัฒน์ เจียมกลิ่น พระดำรงค์ บุตรดา บุญเพิ่ม สอนภักดีและประกอบ พงศ์พันธ์. **รายงานการศึกษาค้นคว้า** ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร พฤษภาคม 2547.
- ธิดา สาระยา. **เมืองศรีสัชชนาลัย**. ศรีบุญอุตสาหกรรมการพิมพ์.2537.
- ธรรมรัตน์ เขาเหิน. **สารนิพนธ์การออกแบบเครื่องประดับทองโบราณเพื่อการอนุรักษ์**. ภาควิชาออกแบบนิเทศศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์. 2548.
- นิโกลาส แซรแวงส (สันต์ ท.โกมลบุตร แปล.) **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม**. พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า. 2506.
- นิตยสาร World of Gold ปีที่ 1 ฉบับที่ 2/2538 **"ตำนานทอง แผ่นดินไทย แผ่นดินทอง"** หน้า 58-61.
- ผู้จัดการรายเดือน** 11, 126 (มีนาคม 2537) หน้า 112-118,120-122,124-130.
- มานิต หล่อพินิจ. **ลายไทย**. โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ. มปป.
- มติชนรายวัน** เสาร์ที่ 31 มกราคม 2547 หน้า 6.
- มรดก "เครื่องราชอิสริยยศของสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี"** หน้า 10-17. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ ปีที่ 1 ฉบับที่ 3
- ยงยุทธ รักษาเกียรติ **วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาการตลาดทองสุโขทัยของร้านขายทองในเขตกรุงเทพมหานคร** คณะบริหารธุรกิจ (สาขาการตลาด) มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ปี 2545
- ลาอุแบร์ (สันต์ ท.โกมลบุตร แปล) **ราชอาณาจักรสยาม**. พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า,2510.
- วัฒน์ จุฑะวิภาต. **ศิลปหัตถกรรมของช่างทองเมืองเพชร ความเป็นมาและสภาพปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พรีนติ้ง กรุ๊ป, 2535.
- วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. **"ทองคำ มหัศจรรย์แห่งโลหะชาติ"** สารคดี ปีที่ 4 เดือนธันวาคม ,2531.
- สุทัศน์ ยกส้าน, **ทองคำ : อัญมณีแห่งชีวิต** ในจุลสารอาทิตย์ ปีที่ 21 ฉบับที่ 1080 ฉบับประจำวันที่ 20-26 กุมภาพันธ์ 2541 หน้า 48-49.
- ไมโครฟิล์ม MF 56-040 (ฐานเศรษฐกิจ 10-13 มกราคม 2542 1,14,ตาราง)
- ไมโครฟิล์ม MF 59-083 (มติชน 8 กรกฎาคม 2542)
- ไมโครฟิล์ม MF 57-007 (ผู้จัดการรายสัปดาห์ 28 พฤศจิกายน -4 ธันวาคม 2537) 61-62.
- ไมโครฟิล์ม MF 57-008 (ผู้จัดการรายสัปดาห์ 6-12 กุมภาพันธ์ 2538) 35-36.
- VCD **วัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร : การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ กรุงรัตนโกสินทร์** โดยทุนอุดหนุน การวิจัยจากสำนักงาน- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ 2540.